

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

POEZIJA

Tomislav Marijan Bilosnić: *Četrdeset ljubavnih i jedna nenapisana* / 3

Monika Herceg: *Kraj je bio neizbježan* / 14

Božidar Brezinščak Bagola / *Za tvojim pjesmama* / 19

Mirjana Smažil Kočan: *Numerirana misao* / 26

Ivan Babić: *Sonata za usne* / 37

Sanja Domenuš: *Pokojnika nitko ništa ne pita* / 42

Boris Kvaternik: *Pjesme* / 54

PROZA

Stjepan Svedrović: *Uskrsni Anđeo* / 62

Stjepan Svedrović: *Je, nek, pa kaj?* / 65

Nikica Mihaljević: *Ispod Luciferova svoda* / 68

Mirko Božić: *Prajd* / 74

Mirjana Mrkela: *Nesvjesno je reklo svoje* / 81

Tihomir Mraović: *Sve njihove odbijenice* / 86

ESEJ

Miroslav Artić: *Samozvani i nevidljivi* / 103

AFORIZMI

Daniel Načinović: *Putnički aforizmi* / 118

UZ MATOŠEVU OBLJETNICU

Hrvoje Barbir Barba: *Priča o lijepoj Heleni* / 127

NOVI PRIJEVODI

Roddy Doyle: *Bolničarka*, s engleskoga preveo Nikola Đuretić / 150

Roddy Doyle: *TV serije*, s engleskoga preveo Nikola Đuretić / 153

KRITIKA

Ivica Matičević: *Otac ili povezivanje snopa*

(Ivan Lovrenović, *U sjeni fantoma*, Bodoni, Zagreb, 2023.) / 164

Antun Pavešković: *Fusnote ljubavi i zlobe*

(Dejan Šorak, *Čerečenje*, V.B.Z., Zagreb, 2023.) / 168

Lada Žigo Španić: *Životna melankolija i novinarski egzibicionizam*

(Božica Brkan, *Privremeno neuporabljivo*, Acumen d.o.o., Zagreb, 2023.) / 170

Tomislav Maretić: *Antologija japanskog haiku pjesništva*

(Dubravko Ivančan, *Antologija japanskog haiku pjesništva*, Artikulacije, Koprivnica, 2023.) / 173

Darija Žilić: *Ekstazis arhepoetskog diskurza*

(Anne Carson, *Razstvaranje*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2023., preveo Miroslav Kirin) / 177

Kim Sombolac: *Kronika DHK* / 180

POEZIJA

Tomislav Marijan Bilosnić

Četrdeset ljubavnih i jedna nenapisana (*prvi ciklus*)

1.

I dalje ne znam bijela košuto tvog izvora ni imena
ustvari u krugovima neba potajno mi se ukazuje
preobražavajući se u ono što srce mnije
vjetar leptira svjetlo naranče u bilje našeg vrta
čiji je zemljopis poznat samo nama nagnutim
nad more odakle ti stižem sa školjkama
i mirisom riba nijem u mislima dugim o tome
kako nas spaja sve što vidimo ispriječeno između
nas poput vulkana iz zemlje koji rađa lavu
vrelinu usana koje se tiho igraju riječima i jezikom
kojim dižeš sidro i ravnaš modrine do Itake
i u nesanici ju čuvaš poput brodova što plove
pazeći da ne skrenu sa svoga cilja od mora
otimajući vrijeme u kojem pokušavam saznati
tvoje pravo ime u prvoj zori koja će se poput tebe
javiti bez šuma s toliko obzira da će izbrisati
sva druga sjećanja i pustiti me da spavam skriven
s tvojim imenom i onim što nikad nisam bio.

2.

Na usnama tvojim oči se moje šuljaju i puze
potajno dok spavaš i noć dok guta tvoju kosu
kao nebo repaticu i dok mi je sve na tebi blisko
užareno poput ljubavi koja silazi u more
okupati se u žegi čekajući izbavljenje i poljubac
tako mokra i šuštava kao da si svila što prekriva svõd
usne koje obećavaju i znak koji se na njima ukazao
karanfil tek propupao što tek će reći svoje
dok jutro svane i moje oči na usnama tvojim ugledaju
svjetlo nastanjeno na tvojoj koži na sidru
jastuka kap tvoga znoja kao duša drhtava
od čekanja buđenja spremna na dan koji dolazi
voljeti ponad očiju i usana izmiješanih u pjenama
s barjacima što uvijek nam nove nude samoće.

3.

Pijemo vino i dobro je kao što su naše riječi
ptice pune ljubavi koje dolaze sa svjetlom
sa svih putova na kojima su naše kuće dani
provedeni među lozom i razbacanom odjećom
po sobi u kojoj pijemo svakoga pogodnog trena
zajedno na mjesto popijenog vina lijevajući u vrčeve
noć kojom odlaze stari brodovi s kojih nam anđeli
prilaze tražeći spas na našoj obali međ' lozom
koju uplićemo u ljubav i vino koje nas spajaju
ne dovodeći u pitanje nakanu bogova da mijenjaju nam boravište
sa svakim novim vrčem u kojemu se topi ogledalo
sunce držeći se čvrsto zidova naše kuće puta
u koji smo upleli naša tijela pijuci vino
u nekoj dalekoj borovoj šumi kraj mora s rumenim
listovima jeseni minule noći tako važne danas
da ništa nismo ostavili za sutra pijemo na svoj način
govoreći o ljubavi kao o zemlji koju poznajemo

4.

Sve ti gradove nudim s katedralama i ulicama
i ja bih da mogu pronaći mjesto na kojem nisi bila
ili si zaboravila zbog soba u kojima smo tražili
prozore naše plave lugove prostrane i stvorene
za ljubav kad večer dolazi i tvrđave se zatvaraju
a tvoji koraci nadaleko odjekuju između dvaju gradova
onog u kojemu smo popili i onog u koji idemo piti
vino hirovito kao grlice našeg kraja u kojemu nas
ne čeka ništa što već nije dotakao naš dan
pod maslinom gdje predviđali smo novi put i govorili
o slavi drevnih gradova koji nas čekaju goli i ranjeni
ne ispuštajući darove kamena i zemlje za nas
pripravljene još dok smo bili nevini i čekali
prsten sjajan baš kao zidovi grada otvorenog
stopama naše ljubavi čiji se tragovi naziru u tišini.

5.

U vrtu dan i noć sadimo darove svjetla i kopamo zemlju
kao more zaboravljenih valova i lađa s narančama
ljubavi koju trošimo poput vode zalijevajući
podjednako usne i bilje svako stablo slično zvonu
koje razglašava naša doba po mjerilu ruku
skrivenih u travi u kiši koja koso pada i čeka
da obraze joj okrenemo u ravni s plodovima jabuka
dok nas obvezuju na ljubav i dužnosti za dane
kad zima dođe i na vrt padne snijeg s bijelim
tragovima tvojih stopala dok mi prilaziš brzo
prije tromosti zime i ljubomore zvijezda na nas
koji kopamo po svome srcu i sadimo korijenje
vrta u svoju krv kako ne bismo potrošili ljubav.

6.

Pod maslinom na udaru valova gulimo naranču s okusom
zraka Andaluzije a zrikavac se negdje u krošnji
raspada kao tvoja podsuknja od svjetlosti
i zelenila u kojemu smo načinili ležaj po svojoj mjeri
s presvlakom od sedam neba koja nadilaze more
i oštrice zvijezda obojene u bijelo kao rebra
lađe što onkraj svijeta plovi i vješto ponavlja put
mjeseca u krvi našoj koji se diže s nama
iz ove luke malene skrivajući se odlazimo
blagoslivljajući svaki par nama sličan i uzrastao
do ljubavi utvrđene maslinom morem i narančom
putovanjima koja će dugo potrajati u radosti srca
vjetra u travi u kojoj ležimo zatvoreni laticama
večeri pijane od grozdova neba i ljubičastog
pjeva zrikavaca ruzmarina koji nam je dala Ciganka
u Granadi u kojoj su ubili Lorcua davno kad je pisao
pjesmu o nama pod maslinom ne vidjevši ništa
drugo do pokret mora u čijim se valovima grlimo
i postajemo sol.

7.

Tvoje čelo Venero prostirko svjetla u visini iznad
stupova očiju što donosi sunce sretnih godina
žito i kruh što se svakog jutra rađaju sjajni
poput prstenja koje s tvogega čela prelazi na moje prste
noćne njegove čuvare iako ne uspijevaju običi
sve granice koje ljube pa mi ništa nije jasno
gledajući te kao more koje nepovratno tone u čelo
olujno kao što si i sama s poljupcima mojim
otvorenim kao prozori naše sobe žudeći za večeri
kad će ugljen tvojih očiju planuti i biti svijeća
na čelu koje će se cijele noći umnažati
poput leptira što se pojavljuju i nestaju ali mjesta
pusta identična slici neba ni trenu ne ostavljaju.

8.

I kad mi usmrtiš svaku radost zbog prepirke neke
besmislene što hitro nas razdvaja kao meteore
volim te a da mi ništa nije jasno ni srce pokvašeno
kišom i zapjenjeno da ne znamo što će biti s nama
i kad mi tuga visi na prozorima volim te da se i zemlja
pomiče dok ti prilazim i vodim na pusta mjesta
kako bi vidjela stablo što niče iz suze
mog cjelova i skriva me u svom bršljanu
dok ljubav obavija tvoja stopala i čelo puno
ulja sunca cvata kojem pjevam hvale i govorim
sve što me muči kao da to ne znaš i kao da se nismo
stotinu puta igrali ptice što pjeva i vjetra
koji puše vremena koje smo pretvarali u limunov sok
u strijelu trnja skrivenu iza cvjetova u kojima te volim
i kad mi nisi blizu i kad se ne otvaraju vrata
tvoga sna pitanja i uspomena s mojim licem
volim te i čekam da me iznenada primiš i vratiš
sve ono što smo već imali prije straha da više ne želiš
potpaliti vatru koja nalikuje na svaki naš dan
s koracima nad nebeskom svilom u kojoj šumi
žito rasuto s usana po tijelima iznenada zelenim.

9.

Ja bih ti pisao pjesmu a ti tražiš da skinem prašinu
sa stola na koji stavljaš vazu iz Mađarske i u nju
ružu s mirisom naše kože a ja brišem dalje sve više
da sve što dotaknem postaje magnetski modro
svemirski prah brašno koje je vrijeme trenja u kojem
mogu vidjeti sve ruže s laticama leptirovih krila
dok poplavljuju stol s kojega skidamo svaki izgubljeni
prah već tako nježno kao daleki zvukovi violina
glazba mahagonija drva od kojega je načinjen stol
koji za tvojom rukom dok moju slijediš postaje kristal

svjetlosni cvijet snaga niz koju klizi proljeće
i podsjeća nas na našu ljubav od čistog neba.

10.

Ponekad kad mi govoriš o snovima šume kojom hodamo
udvostručuje se i naš gâj kao svjetlo i zvuk beskrajna
opravdanje za poeziju u kojoj se sve pomiče kuće
uz koje prolazimo i nebesa nad njima sjene
na putovima i u njima oganj koji jezdi za nama
tvoj govor preplavljuje i odjeke koji se vraćaju
u snove o kojima slušam sve što je u tebi beskrajno
i što se preobražava u jabuku koju ćemo raskrižiti
zajedno na prvom proplanku da više sama ne snivaš
jer i tako poslije svega probudit ćemo se zajedno.

11.

Dok slušam kako s našim mladim sinom prebireš tipke
na glasoviru pitam se u sobi pokrajnjoj čiji su prsti
na bijeloj čiji na crnoj tipki i kako se one podižu
izmjenjujući dan i noć sunce i mjesec svakako
svjetlost koja do mene dopire u lukovima
kao tvoje trepavice koje podižeš dok ti ulazim
u oči u netaknuto more koje očekujem ovdje
u sobi sagrađenoj od zidova glazbe i vaših prstiju
koji zbunjuju sve što dodirnu i samoću glasovira
i vodu u meni što se bori s tijelom koje tiho
otvara uši svaku poru na koži i stoput ju okreće
oko zvukova koji s vaše strane dopiru da sve češće
čujem prve riječi kada si kazala kako nam na put
dolazi sin da čula si kako je prva tipka
u tvom tijelu dirnuta a potom je glazba poprimila
tvoj govor i hod i sve što je uslijedilo potom.

12.

Dok mi Za dar gradimo grad i kamen
po kamen slažemo potpalivši ljiljan što troši se
pod stopalom svetog Krševana zlatom bijelih tabana
znam da je to onaj grad koji smo voljeli u snu
veći od mora na usnama neba koje je drugo more
plavet u kojoj kraljuješ i čuvaš ona tri bunara
koja dišu kao prva naša večer u tvojim očima i grad
se zauvijek diže uza svjetlost dižući kuće i nas
u svakoj novoiskrsloj nadi dok srce otvara laticu
po laticu na koju pada rosa kao što jagodice
tvojih prstiju dodiruju me i daju mi snagu
za novi kamik ljubavi
za tebe i grad u kojemu
ne mogu pronaći bolje i ljepše voće jer zaista
treba ljubiti i ne zaustavljati se ni dana
dok Za dar gradimo grad ni jednom drugom
sličan do ptici koje je naše tijelo u dalekome
svijetu ljubavi.

13.

Ruža ima bezbroj i svatko svoju gaji a jedna ruža
sama je i od našeg je svijeta neznana u Zemuniku
kao spirala svijeta jer stvorena je za ljubav i snove
djela samo nama znana i slavi tvoje poljupce
i usta kao puni mjesec što nebu izmiče
između trava s kojih se može čitati
kako me pratiš u doba podneva kad zatvaraju
se zrcala ruža kraljevstvo vatre u vjetru
gori i topi se u obratu neba što ruže uspomena
podigne u peharu vina – pamtim papir knjige
i slike lica ruža i imena im što bdiu u očima –
a oči ne odustaju od njih i krađu sliku njihovu
i svaka riječ o ruži napisana u ona vremena

kad čuvao sam ružu za svaki dan s trnjem
usijanim – bezbrižno kao latice dok otpadaju
s mirisom rujna vruće od bljeska stakla našeg
prozora pod kojim ruže postoje i sve što si
u ovu kuću donijela da čeka ljubav i njene tajne
vjetar i oblake pijane od svake ruže.

14.

Pjesnikova svadba¹ pijana od ljubavi juga
vrtova naranči i cvrčaka što kliču onoj koja dolazi
na dvor okružen lovorovim vijencem onog
koga prognaše čuvajući se njegove slave bivajući
granje i lišće korijen nagoren u gnjevu noći –
a ona dvor ispuni darovima po mjeri
svoje ljubavi donoseći pjesmu onom koji će ju
napisati i u grozdovima prosuti po pijesku
jer je samo ljubav neotuđiva duša pjesme
u lanenoj modrini neba – po svim putovima
razmiljeli se pjesnikovi svatovi i nitko
osim njih dvoje što lete poput leptira punih
vjetra ne zna ime ni običaje zapamtiti ne može
svatovima dok sjedaju za stol sa zvijezdama –
u čaši one zveckaju u začetku svake riječi u tišini
penjačice na stablu pod kojim svadbeni
putnici s Anda od snijega i platine slažu jabuke
boje tvojih nokata sve dok se ne slegne buka
i svakog ponaosob otkrije i zatim dodjele službu
da zajedno sa svima koji nam se pridružiše
donesu nam kaleže u kojima raste kruh i vino
i žito naše ljubavi tvrde kao zidovi dvora –
dvor zatvaramo čim uminu zastave i trublje
i sve prolazne violine kad zauvijek svoju sliku
stavimo na zid.

¹ Naslov knjige Antonija Skármete.

15.

Tako malene stvari donosimo s naših putovanja
i odmah skrivene tražimo u svojim sjećanjima
svakog trena kad poželimo se svijeta u kući
u kojoj još nismo platili ni vodu ni struju niti se
zahvalili nebu što svakog dana na nju silazi tako
blizu da iskri svojim žeravicama na kojima grijemo
prste prije ljubavi i novog putovanja u daleka vremena
i suncu skrivena jer pretvorila su se u sitne stvari
ono što nas diže u vjetar i vatru dok se poljupci
kotrljaju po tijelu kao pijesak u arhipelagu
pustinje koji nas tako sitan požuruje novim obalama
skrivenim u ostatku žeravica neba koje izmiče
poput otoka daleko na pučinu s našom kućom
kako bi i kuća postala malena stvar od koje je
sazdana naša duša.

16.

Ljubim te preplavljen vijestima o gorkoj sudbini
svijeta u kojemu se skrivamo pokušavajući
u ljubavi naći izlaz iz pogibelji i dok se ljubimo
nije nam krivo što sve nam prijete – naše je srce
u korijenu u kruhu u svemu što raste i hrani
što ne boli i zajedno sa zemljom se ne zaustavlja
ni za trenutak i postaje grm koji gori vatrom
zelenom na svježim bokovima i dlanovima
sa škrabicama vode tople kao krevet u mladosti
što život u ljubav pretvara u vrisak strasti
istinu koju ćemo saznati kad mine vrijeme i ključ
izgubimo od vrata vjekova u kojima samo nas dvoje
držeci se za ruke koračamo goli bez drhtaja
i ljubim te baš kao u pjesmama starim
koje ovaj svijet i ne čita i dobro je da nas ne otkrivaju
misleći da su to na obzoru sjeni koje osvaja sunce
koje i mi čekamo dok nas vijesti svijeta obilaze.

17.

Naše su tajne dostojne štovanja dugi i kratki
tonovi glazbe vrlo jednostavni da neponovljivi su
ljubav na vrhu usijane spirale u gnijezdu
ptice rođene iz jaja kiše iz oka maslačka čija se žega
ogleda u našim očima i slutnje da nešto krijemo nama
odavno sve je znano – volim te ne prestajući
tražiti te – i glazbaju naše tajne poput zvijezda
svijetle otkrivajući svaki trag u snovima i uživanju
tijela i vremenu s kojim obilazi svijet sve naše
zajedničke godine i eto na tvojim toplim usnama
molitve da se ne otkrije ime onome što glazba je
duše obuzete ljubavlju koja se kloni zemlje
navikla na krila i skitničku mistiku.

18.

Kada želim govoriti o našoj ljubavi govorim
o grožđu i njegovu vinu u odajama snježnim
i krvi janjećoj na srebrnome zidu saveza s narančom
i golubicom iz Seville o suncu koje klizi iz očiju
do srca i topi stijene u mojoj duši pretvarajući ih
u oblake s krilima slavuja dok rasuti po kraljevstvu
našem pjevaju o djelima ljubavi – govorim o ruži
od čijih je latica tvoje tijelo i nadasve o tvojim
rukama koje uskršnje cvjetaju i usnama koje podižu
valove preko svakoga našeg dana kao preko kule
tirkizne u kojoj te ljubim čak i onda kad ne
usudim se upaliti uljanicu da vidim te skrivenu
među glazbalima – iz riječi o našoj ljubavi izlijeću
leptiri i čuje se glazba malih cvrčaka koje sjena
odvaja od zelene magle i ulja na krunici naših
prstiju koji po zakonu zemlje gnječe sjeme i padaju
na kiši na naš život na svjetlost koja me dovede
do zida pred kojim govorim o ljubavi munjama

koje se ne gase kao svako čudo koje spoznajemo
tek po mirisu njegova znoja.

19.

Večer je i znam da ćeš doći zrakom
u čijoj glazbi najprije se javlja nejasan lik
ali zvuk je bučan kao kada se vodi ljubav
i noć se spušta na sve tvrđe korake na kraju
kojih se pojavljuješ sa svim svojim bogatstvom
i zadnja zraka svjetla spaja nas s darovima
prirode razbuktale i mudre da prerasta u ljubav
koju drugi susresti neće nikad jer večeri se boje
na koju padaju zrele jabuke noći i traže
svoje drugo sunce naše zube.

20.

Glazba nas prima i uzdiže kao kad u pjenu mora
pod borovima vodimo ljubav želeći da to bude
put dug kao sjećanje na taj osjećaj što vodi nas
na sve druge putove s vrućim i okruglim stubama
na tijelu neba čije bradavice prvi put vidimo i mlijeko
pijemo da krv nam otvori bljesak vina u maglama
glazbe koja nas uvijek na Itaku sjeća na more
pijesak i zelenilo vrta zatvorena u srcu u fijuku
vjetra dok šiba po strunama viola u tunelu
oboe valja se kao po mahovini zvekeće zvono
u podne s kukurijekom pijetla srp u žitu i rog
što se iz daleka javlja i baš sve glazba
kao da ničega drugog nema do ljubavi i njezina
pjeva i ruža u more zapletenih.

Monika Herceg

Kraj je bio neizbježan

1.

Kraj je bio neizbježan; ovdje je tijelo koje odbija prepustiti se tvom mirisu. Događalo se kao što se neprestano događa: jedno sam jutro dočekala s potresom, između kože i kostiju bubrile su riječi, mahune u bašti ove su godine pojele srne, majka tvrdi da su ljudi (ipak) pokrali luk iz gredica, muhe upadaju ljudima u juhe, mušice u oči i usta, sve te neugodne sitnice susreta sa zaboravljenim svijetom iznimno su svakodnevne, kao i ljutnja, govoriš mi, kao i tuga, govorim ja.

A samoće kao udarci u trbuhe; imam ono što je nemoguće imenovati kao jasnu povijest ili sjećanje, volim te i držim se za rub te rečenice, kao da ću se utopiti ako ju slučajno pustim, volim te i tvrdim: kraj je bio neminovan. Tvoje nepripadanje iz pluća izbilo mi je sunčeve izlaske.

I otad: glad. Smrtna glad uza svako buđenje.

Događalo se kao što se neprestano događa; ljubav prema tebi preduhitrila me je.

2.

Reci mi napokon, ako nije ljubav, jesmo li? Ljudi nasljeđuju rane, šaka je ponekad pravedna, vjerujemo da riba ne može spoznati smisao ili smo nesvjesni prostranstva oceana, progutala sam na biciklu desetke mušica i moja je kći zaplivala puno prije nego ja; šuma je zdrava za brzinu krvotoka, kao i brokula.

Odnekuda je potrebno započeti pjesmu.

I otada glad. Neprestana jeka u buđenjima.

Ljubav prema tebi me je preduhitrila.

3.

Između nas je položena godina,
nije plijesan, nije teresetište ili dvadeset sati
ponora u koji se uvijek usporeno pada;
samo vlažna nevažna godina
kada potop ne posustaje ni u

košticama trešanja.

Lipanj je raspolovljen – ne želim da mi ne nedostaješ,
sandale kraj čizama, duga šetnja sa strahovima,
grmljavina rašije papir nehotice
(i ne, ispod nije ničije srce).

Godina između, nepromišljeno tijelo, nedodirnuto,
zimzeleno, kiseo poljubac nalik nezrelim jabukama,
oporo je dok se prisjećam tvog jezika.

Između nas je samo godina
koju je dovoljno spustiti na prvog zalutalog ježa
i gledati potom kako šapuće šumu,
njegovim leđima polako

udaljenost među nama
rasprostranjuje noć
u nama
predanije od zimskog sna.

4.

Odlaziš u taj prizor:
rijeka umiruje korito,
a tvoj znoj usred srpnja pripitomljuje moj znoj.
Smirena blizina,
previše neba natiskanog u kadar zelenila.

Dođi ispred ovog trenutka,
još trebamo trajati.

5.

Voljela bih da mi upadneš u jezik.
Sve moje životinje i riječi u niskom su startu.

Utišanost prostora, maternica pulsira u sunce.
Kao da lipanj može izdržati
toliko napetosti ili nježnosti.

Sav si od ljeta i trešanja koje se
vraćam svakog svibnja
u djetinjstvo
ukrasti.
Susrećem tada na vrh stabla
malenu mene, zametak pjesme
i dječaka
s vječnim strahom
od odrastanja.

6.

Susret je uvijek točka jedinstvenog poraza:
kako si, kiša je opet neočekivano pomaknula kazaljke,
životu se oduzima smijeh predugim naoblakama,
ni ja ne mogu povjerovati u ovakav lipanj,
dobro sam – ponovno sam počeo zapisivati kad sam nemoćan,
i najteže je kad

glad prevari strah. Jednako su koščati u stomaku
i žuljaju baš kao tvoje kosti, onomad.

Ma tko još kaže onomad – smijem se, lipanj je zaista
iznenađujuće kišovit, opće mjesto, opća nemoć, opća glad,
sve je svedivo na takve rečenice.

I ne mogu povjerovati da već tjednima
nije bitno tko je spavao
na kojoj strani kreveta.

7.

A kad gubim tlo pod nogama, kako da ti uopće opišem taj strah?
Taj specifičan miris nesigurnost straha – jesu li mi pazusi pokošena trava
ili u njima dahću konji kao da je upravo ova utrka
pitanje golog života?

Je li moguće odmah priznati:
trenutak je to u kojem shvaćam – mogla bih tvoj znoj udisati
dok ne izbledimo, oboje, ili dok se ne dogodi neki sličan

smak svijeta usred rečenice. Ili, kad gubim tlo pod nogama
sve je sasvim jednostavno –

zatvorim oči i zamišljam da sve što proteče mojim volumenom
udari u tebe – stablo kojem mogu vjerovati

Spreman sam udahnuti, krošnja ti poljubi udarac,
spremna sam povjerovati.

8.

cijeli sam život gledala
majku kako jede svoje vlastito srce
i sada kada te volim
mogu samo
reći pjesmi
izmisli mi ime za sve ovo

cijeli sam život gledala majku
kako jede svoje vlastito srce
i sad kad te volim
htjela bih zagrliti ju i reći
da je u redu
da ja nikada neću
pojesti svoje

Božidar Brezinščak Bagola

Za tvojim pjesmama

*pjesniku vilenjaku **petru gudelju**
u povodu devedesetog rođendana
na miholje 29. ruja 2023.*

ODUVIJEK I ZANAVIJEK

u ranoj mladosti privukla me
tvoja pjesnička zbirka *pas psa psu*
u zrelim godinama upoznali smo se osobno
na beogradskim redakcijama i kavanama

posjećivao sam te u baškoj vodi i dobio od tebe
pjesničku zbirku *osmoliš* s linorezima senadina tursića
a nakon nje *hesperidske jabuke* i *europa na tenku*
golubice nad jamama te *put u imotu*

u zagrebu mi u ruke dopala tvoja *zmija mladoženja*
a u dubravi pušćanskoj sred hrvatskog zagorja
dobio sam na poklon tvog *pelazga na mazgi*
i dnevničke zapise *za svojim pjesmama*

na tragu tvojih pjesama i dnevničkih zapisa
ubrao sam nekoliko jesenskih cvijetaka
koji mirišu oduvijek i znavijek

ČUVAJ SVOJE TIJELO

bivaš što si bio i što ćeš biti
zemlja po kojoj hoda vječnost

čuvaj svoje tijelo
ne izlaži ga neprilikama i nevoljama
sažaljenju ismijavanju poruzi

samo ti znaš kroz kakve je muke prošlo
kako je klikalo s orlima nad vrhovima planina
sva svoja dobra i zla podijelio si s njim
njime kušao život i svijet

prezreno i poniženo
ono je tebi sveto

NESUĐENI TVOJI SUSJEDI

ne dadu ti k njima
kazali rodijaku pratru ono
što se on ne usuđuje kazati tebi

ne dadu da budeš sahranjen
kod crkve svetog nikole u podosoju

mrze tvoje ime podruguju se
da bi nad tobom pokazali moć
tko si ti jebeni umišljeni dragović
koji se prodao srbima i obogatio se
školama kućama knjigama a sad bi se
htio pokopati pred crkovnim vratima
da te spominju u svojim molitvama

ne može tako kazali rođijaku pratra
neka se kopa pred pravoslavnom crkvom
ili neka ga sahrane u splitskoj katedrali
ali pred crkvom u podosoju
ne može ne daju susjedi

TVOJE KNJIGE

ne mogu se složiti s tvojom tvrdnjom
da u hrvatskoj zemlji nemaš baš nikoga
koga bi obradovao i tko bi ti se obradovao

za pjesme klesane i zidane u jeziku
dobio si goranov vijenac u lukovdolu
maslinov vijenac u selcima na otoku braču
za knjigu *duša tilu* nagradu miroslav krleža
u podstrani dobio plaketu dobrojutro more
u gradu sisku plaketu svetog kvirina

znam da ti je mila samozatajna oholost
ali to ne znači da te hrvatska odbacuje
ona se tobom tek zlurado nabacuje
predbacuje ti zahvalnost beogradu
u kojem si godinama disao i pisao
nešto načuo naučio i vratio se

ŽIVOT JE PJESMA MA KAKAV BIO

ti pabirčiš po godinama
skupljaš odbljeske i odjeke
miholjsku paučinu perje i kosti

tebe je rodila zemlja
k tebi su dolazili i odlazili

s tobom u tebi ostajali iliri kelti turci hrvati
oko tebe zavijali vuci psikali poskoci kvocale jarebice
kriještali jastrebovi rojile se pčele propinjale koze

navršio si devedesetu i nisi u dubokoj starosti
pjesmom se obraćaš bogu groma dažda i sunca
tvojom rukom pišu svi tvoji živi i mrtvi

cio život vadio si kamenje iz sebe
zidao svoju suhozidinu svoj suhozid
kroza nj grijalo sunce svijetlio mjesec
gmizale zmije i letjele ptice
bio tvoj pogled u svijet

PELAZG U IME PRAČOVJEKA

književni se kritičari boje tvojih pjesama
boje se uzimati u ruke knjige pune zmija
pune iskonske sile i munjine
divljači i divljine

nisam speleolog ni vilenjak
ne usuđujem se spuštati u tvoje jame
ali volim oslušivati *golubice nad jamama*
tvoga zemljanog pelazga na bangavoj mazgi
koji se u meni preobrazio u pračovjeka
sjetnog dedeka kajbumščaka

dvije trećine *pelazga* napisane su u beogradu
gdje smo se nas dvojica upoznali i prijateljevali
gdje sam pisao svoje pjesme *u ime pračovjeka*
davnog pretka iz špilje u šumi kod krapine
kojemu je otkriće vatre ozarilo nisko čelo
te je uz ognjište uživao u svome djelu
pronalaženju novih oruđa i oružja

NAGRADE

mного si nagrada primio
i nije baš da nisi težio za njima
vidi se to po tvojim ljutnjama
kad bi te koja mimoišla

slažem se s tvojim odgovorom
da je nagrada mnogo pa čak i previše
a pravih pjesama i knjiga malo

umjesto nagrada koje nisi primio
kritika te zatvorila u cetinski krug
podvaljivala ti svoju svračju mudrost
u lice ti bacala filozofijsku maglu

ponekad bi te ipak kamenom posvetili
prekomjerno te slavili i neumjesno hvalili
kao onomad u punoj dvorani sarajeva
kad je mile stojić pročitao povelju
a gradonačelnik alija behman
uručio ti bosanski stećak

KRILATI KONJ

tvoj je letio s divljim guskama
i sletio na hercegovačke livade
moj se propinjao podno ivančice
grom i munja među slabinama
malo podalje od rasnih kobila

tvome se vijorila griva lepršala krila
moj se pojavio iz mitoloških daljina
zapanjila me njegova božanskost
strast i slast oplodivanja

slavimo istoga krilatog konja
ti ispod čvrsnice i vran planine
ja ispod ivančice i donačke gore
uz mineralna vrela u rogaškoj slatini
gdje je po starodrevnoj legendi
sâm pegaz udario kopitom o tlo

GROMOVI

gromovi koji večeraju
za mojim davnim stolom
na beogradskoj zvezdari

gromovi iznad ade ciganlije
gromovi bez kiše i bez oblaka
gromovi iz čađavih pušaka

gromovi koji ubijaju pastuhe
gromovi koji ubijaju zvijeri
gromovi koji ubijaju ljude

gromovi koji ne misle
gromovi koji ne dangube
gromovi koji ne pišu pjesme

PODOSOJE I VRBIŠNICA

tvoje rodno selo podosoje
smješteno je ispod brda osoja
između imotskog i zagvozda

moje rodno selo vrbišnica
u sjeverozapadnom kutku hrvatskog zagorja
dobilo je ime po visokim vrbama

bilo je to sasvim uobičajeno ime
sve do mojih gimnazijskih dana i saznanja
da je najpoznatiji slovenski pjesnik
rođen u selu vrba

vrba – vrbišnica

kakvog li zemljopisnog bljeska
koji već više od pola stoljeća
rasplamsava u meni žar
međunarodne svijesti

Mirjana Smažil Kočan

Numerirana misao

*(pjesme iz još neobjavljene zbirke pjesama
Galaktički štit)*

KUĆNI LJUBIMCI

Slušam kako slova ciče
Opirući se olovci da ih uobličī
Prebacuju se
Preskaču
Smiju se i pričaju viceve
(Kadšto i o meni)
Nerijetko se i ljute
Kao da bi me mogli dobro izmlatiti
(a zlostavljanje je zakonom zabranjeno)
Često pak ne hajući za me
Kartaju se i štucaju kao pijanci
Mijauču
Laju
Kao da su moji kućni ljubimci
Sve mi se to čini malo
Neotesano i nedopisano
Dok ih olovka i ja
Uporno nastojimo uobličiti
I vratiti u abecedu

Onda umor odigra svoju ulogu
Pa zaspu i slova
I olovka

I ja.

EVOLUACIJA

Zaskočila me jutros jedna misao
Nasitila se ljutnje
Obljubila se u ogledalu
Prije nego li se kondenzirala u bezimen oblak
Ne zna ona za vremenske brojčanike
Ne mari što su kazaljke obgrlile
Razbacani dan
Datumi su joj prazna riječna korita
Po glavama nepoznatih ljudi
Reciklira svoje putovanje
Rasteže gravitaciju
Okreće planetarni sustav
Rezbarila bi glazbu
Pilila pjesmu
Ušla bi u biljku
Kad ne bi morala naučiti šutjeti
Evoluirala bi u pticu
Kad ne bi morala zimi seliti u toplije krajeve
Stoga se radije
Ispod nepropusne magle
Skuplja u jedninu i čeka da ju netko posvoji
Opiše i zapiše

Čekajući spakirala se u kovertu
I poslala na *poste restante*
Nepoznatom primatelju

A bila je moja.

UREDATELJI SE

Slazem Te u priču
Tebe zaštitnika svjetlosti
Skupljača i brojača misli
Odgojitelja mora i valovlja
Skretničara brzozvuka
Veleposjednika želja
Ali jao
Priča mi se otrgnula mašti
Slova se prometnula u brojke
Ušla u kalendare
U neimenovano vrijeme

Ti
Koga htjedoh složiti u priču
Ne glasaj se tišinom
Daj se sâm napiši
Složi se
Uredatelji se
Stavi uskličnik na kraju

Prije nego se utrnem.

RADOSNA SIMFONIJA

Omeđio si me pogledom
Kao pas grm
Prisvojio kao jato pticu
Zoveš me budućnošću
U moj prostor se skupljaš
Iz općosti me vadiš
Daruješ mi bezbroj lica
Griješ zimu u mom oku
I živiš me

Čekam te
Kao muholovka plijen
Kljucam dosadu
Rotiram ju naopačke
Prepriječila je put vedrini
Otpuhujem se u tvoj dah
Plešem u ritmu tvog izdisaja
Putujem u udisaj
U radosnu simfoniju
Pospremio si me
U posložene dane

Trenutci su puni tebe
I šapata u fragmentima
Vrijeme je brže od nas
Sve u svoj obruč steže
A ti si mene omeđenu
Ugradio u svoj obzor

Zazidao

NEUSPIO POKUŠAJ SPAVANJA

Neće me san
Iz ugla me motri
Košara neispeglanog rublja
Prezrivo
S visoka škilji
Na ono prljavo u perilici
Pravim se da ne vidim
Brojim ovčice

Ulazim u maštu
Jašem dinosaure
Krilata sam dvonožnost

Preskačem okomite situacije
Množim navike
Dostojanstveno se raspada noć
Ne voli da ju se gleda

Žmirim
Pokušavam namazati
Stvrdnuti eurokrem
Na zamišljeni kruh
Oblizujem se
Pečena kokoš iskače iz pećnice
Svježe pogubljena
Miriši na glad

Neće me san svu noć
A u petnaest do šest
Moram ustati

PAMĆENJE

Pamtim kaput svog oca
Prorijeđenu kosu
Nabore na hlačama
Cipele bez vezica
Miris duhana u dahu
I žuti trag na prstima
Pamtim ispucale mu ruke
S kožom kao flis-papir
Njegove ljudske dvojbe
Ogledalce za brijanje
Optočeno kožom
Godine pamtim
Izbrojene bore
Na mršavom licu
Neobrijanu bradu

Neposlušne noge
Uže koje je visjelo s grede
Da bi se mogao sâm pridići
Posebno Borovu
Krevet u uglu do vrata
Osmijeh i nadu
U povratak kući
Pamtim i sebe samu
Dovoljno staru da shvatim
Kako ga je vrijeme
Odnijelo zauvijek
Pamtim i svoju djetinju želju
Da budem klupa
Da se podmetnem
Pod škripave mu zglobove
I pod staračke brige.

Pamćenje sam sva

MULTIPLICIRANI SMISAO

Tražim ju po ormarima
U ladicama
Na policama
U križaljka i rebusima
U zakonima i amandmanima
Po neosvojivim predjelima
U različitim rezolucijama
Novim vrijednostima i starim odlukama
U zaboravljenim trenutcima
I multipliciranom smislu

Tražim ju u šupljim deblima
Ispod suhog napola trulog lišća
Ispod svježih otkosa

U ocvalom jorgovanu
U paukovim mrežama i mravinjacima
Prebirem po zreloom žitnom klasju
Iščem ju u cvjetnim mirisima
I lepetu krila umorne ptice
U raspršenom kumulusu
U biblijskoj sažetosti

Tražim pjesmu

A ona je već napisana.

JUTRO

Jedini pokretač mi je
Komad schwarzwaldice
Jutarnja kava
I tvoje nasmijano lice
Jutra su mi kako vidiš
Vrlo skromna

Dok se probijam kroza snomorice
Kroz mračne se neprohode
Usitnjava svjetlost
Između dvaju srktaja crnila
Iz šalice s dočeka 2000. u Beču
Iscijediš pokoju riječ
Umjesto šećera
I tako spasiš jutro
Da ne ode stranputicom

Umnožavaš mogućnosti
Da nas zadnji
Svemirski brod
Ponese u nova ljudska staništa

Gdje ćemo se
Bolje razumjeti

I biti svjetlost

Neusitnjena

NUMERIRANA MISAO

Sat je već pojeo pola dana
Dok sam ja istjerivala noć iz svoje glave
Uporno razmnožavam brojeve
Koji se ne dopuštaju svesti na prosti binarni kôd
Skupljam razgovore s telegrafskih žica
Snagu s dalekovoda
Pa strujim skrivena u aritmiji
I tektonskoj poslušnosti
Uglazbljena u istosmjernost
I visokokaloričnu rutinu
Pažljivo numeriram svaku misao
Čekajući da mi se izoštri fokus
Prije nego zaboravim udahnuti

Svakako se moram izmisliti
Prije nego pauk izreže svjetlo iz svoje mreže
I zaključa mi pogled
Prije nego zatvorim ovu pjesmu

I ugasm oči.

PROLAZNA KAO NESANICA

Kroz prozor se pomalja razodjenuta zora
Mjesec je sazrio
Čekam da me jutro oblikuje
Punim se suncem
Uplelo mi se u kosu
Počovječujem se nakon noći bez infinitiva
Izlazim iz svoje memorije
Ukucana u vlastite temelje
Zatravila me svjetlost
I smjelost
Zakucavam stihovanja u putove
Kojima ću se opet vraćati po okrajcima oblaka
I žeti zvijezda

Otvaram prozor širom
Protežem se i smiješim
Iz knjige mirišu pjesme
Pogledom lutaju daljine
Na prozoru žuti se cvijet otvara
I pokazuje svijetu

Posuta ljetom
Prolazim kao nesanica
Sve pouzdano znam samo dok sanjam

Vraćam svoje oči na papir
Po kojem prosipam usplahirene riječi

I rosu.

BEZ KOMPASA

Kleknulo brdo
Na mjesečeve razapete žice
Šuščaju snovi
Tamo iza
Šepava jablana
Zanjiše se planina
Strese se nebo
Skotrlja se riječ
Otkinuta s usne
Istjerana iz rimarija
Bez kompasa
Bez pomagala
Ravno u moju pjesmu

Zatvaram knjigu
Da ne pobjegne
Da se ne predomisli
Da ne pokvari sve.

Sad Ti ju čitaš

ŽILET-ŽICA

Čitam zapise
S one druge strane
O siromašnom čovjeku ispod Velebita
O otetim blizancima
O izletničkim autobusima
O skijalištu u Austriji
O švicarskom franku
O ukradenim dijamantima
O radosnim dočecima
O ispraćajima bližnjih

- O srušenim rasvjetnim stupovima
 - O književnom stvaralaštvu
 - O izložbama
 - O bombama u Iraku
 - O napadima na Ukrajinu
 - O rođenima i umrlima
 - O potresima
- O podmetnutim šumskim požarima
 - O orobljenim bankama
 - O lažljivim političarima
 - O korupciji
 - O zametenim ulicama
 - O cvjetanju mora
- O podbačaju turističke sezone
 - O slegnutim dojmovima
 - O žilet-žici...

Sve je to lajanje na mjesec

Dok cmizdrim nad svim tim nevoljama
Bolje da odem na burzu rada.

Ivan Babić

Sonata za usne

Arka

Nebo se otvorilo. Sunce za oblacima pritajilo. Krupne kaplje tukle su po lišću i natapale suhu zemlju. Zjenice maslačaka su suzile. Ispod tvojih kapaka navirala je bujica. Nježnošću je rušila sve ustave i brane moje prisebnosti. Krenuo je opći potop. Korijenje je grcalo. Mahovinu otrgnula struja i nosila ju u gudure. Gospodine – zavapio sam – neka nebo bude zemlja, a more vječnost, kojom će ploviti arka s amforama punim njenih isplakanih suza. Kad se stišaju oluje, te će suze zalijevati vrt novoga vremena. Pomozi – Gospodine – da ju sagradim i uputi kako se pripremiti za ovu plovidbu. Kao jeka vapaja odnekud je doletjela golubica. Nad šumom se raskrilila duga. Gledam, u tvojim borama tek tragovi suza. Nebo je ostalo otvoreno. U njega su urasla stabla i čekaju tesara.

Kamen

Stavio sam kamen sa šumske staze u keltsku paunovu torbicu, što ju dobih na dar. Kamen se trebao pretvoriti u srce i zadobiti besmrtnost. Tako mi je trebao 'pasti kamen sa srca'. Ali nekako se to ipak nije dogodilo? Paunova torbica je bila i ostala uistinu lijep suvenir. Srce što sam ga uz kamen stavio u torbicu pretvorilo se u kamen i otkotrljalo niza šumsku stazu. Sada sjedim i promatram ga. Je li to ono? Je li to sve? Gledam ga. Glatkog i

sivog. Na njemu mek odsjaj sunca na zalasku. Neobično, ali sada kao da je svoj na svojem. Nemam ga snage podići i vratiti na mjesto koje kao da više nije njegovo. Zato sjedim i promatram. Bdijem dok ga ne preuzme mudra jesen što se polako i neumoljivo prikrada.

Listohod

Hodamo među drvećem kao među pouzdanim riječima. Kao u zagrljaju. Nebo je sve prelilo tamnim mlijekom. Možda je do gustoće. Možda do sućuti. Možda do slobode. Ili do svega toga i još tko zna čega. A pouzdanost drveću dobro stoji. Ne osjeća nikakav pritisak, pa se opusti. Prepusti se okrošnjavanju. Ipak, ne sasvim, jer treba ostaviti dojam spremnosti, snage. Zato se pouzda u odvratanje pažnje. U suprotnost. U nježnost. Da njezina prisutnost posvjedoči traženoj pouzdanosti. Tako pod gordim jesenjim krošnjama pred nama kreće listohod. Zalelujaju daždevnjaci svojim sjajnim repovima. Započne svečanost jedva čujna šuštanja i samo nama primjetna plesa pod vlažnim krabuljama raznobojna lišća. Pažljivo hodamo i kao da se pitamo što nam je zapravo trebalo: pouzdanost ili nježnost? Ili to proizlazi jedno iz drugoga? Ili drveće zna za nešto što je između ljudi i daždevnjaka?

Odgadanje jeseni

Kao da me tvoj pogled prati. Čujem glas: to trebaš napraviti! I ja sada radim ono što mislim da si kazala. Cijelo jutro jedem. Najprije suho lišće. Onda lozu, pa lovor, oleandre, onda ruže, bijele, crvene, žute, roza. Zatim stanem gutati kaktuse. I tu stanem. Stresem se i pomislim, dokle će tako? Jesam li siguran? S kime zapravo razgovaram? S čime imam posla? Što ja tu mogu učiniti? Priroda čini svoje. Svjetlo i mrak se prožimaju. Vrijeme sebe jede. Guta sve nemilice. Progutalo je dio tebe. Guta mene. Halapljivo. Moje želje. Moje posjede. Slobodu. Ljubav. A što ja radim? Jedem biljke! Gutam klorofil! Zar tako mislim učiniti iskorak? Nešto suvislo? Zar tako mislim odgoditi jesen?

Poljubac

Poljubac. Malo biće. Kada će? Već sviće. Dugo čekam, kontroliram puls i skraćujem vrijeme pitanjima: Kakva je okusa? Koliko otkucaja treba trajati? Koliko osmijeha vrijedi? Kako se upija na kiši? Kako reagira na nepovjerenje? Može li zamrijeti u šumskom sumraku? Ne osjećam ništa. Utvaranjem potiskujem iščekivanje. Nema ga. Otvaranje očiju. Zatvaranje očiju. Nema ga. Noć ne prolazi. Dan prvi. Šetnja snom ne pomaže. Ni Sunčeve baklje. Ni zdrav život. Ni bezbrižno čavrljanje. Ni sitni krastavci. Ni s mjerom ohlađen muškat. Ni ohrabrivanje proljeća. Usnama više ništa ne pomaže. Zasjat će mjesec na rubovima i pustinja zaći među zube.

Radost

Životna radost. Potreba. Zadatak. Osunčana riječ. Osjetiš. Nešto se i zasluži. Čuješ glas: potražiti, ako je nema. Ostaviti sebe umorna na klupici i krenuti za glasom. Slijediti ga preko livade. Prekoračivati mravinjake. Dopustiti i žabama. Udovoljiti koračanju. Gledati. Dolje i gore. Oblak je nehotice zaklonio zvijezde. Trenutak sjenčenja. Vjetar ostao bez snage. Podrhtava u orahovoj krošnji. Ona ga nagovara na šetnju. Evo mu i psića. Neka mu. Psić se raduje vjetru. Vjetar ljudskim očima. Plače od sreće u njima.

Sonata za usne

Sve je nastalo iz daha. Iz nekih dubina zagrabljeno. I postalo. I sada smo u zavjetrini. Tu gdje jesmo. Hotimice udišemo i izdišemo vjetrove molekula. Prožimaju nas. Rastaču. Muči nas suhoća. Pijesak nas osvaja. Pustinja se već proširila na obraze i pomiče se prema očima. Oči u oči. Prah prahu. A do tada, priđi malo bliže. Iscijedit ću iz svoje drenovine tajnu rezervu želje. Priđi. Da ti bar malo ovlažim donju usnu. I kad se pojavi sunce, možda odblesne do male oaze gdje krekeću žabe, a kraljević zalijeva stablo smokve, na koje ću se jednom krišom popeti i oslastiti, pa makar mi to zadnje bilo.

Zamka

Splela si mi zamku. Zamku od vragolastih imenica i zagonetnih pridjeva. Za svaku moju želju. Za prepelice i čvorke s krilima od mojih stihova. Splela si mi zamku od lijana svoje odanosti, od latica našega izniklog cvijeta. Ostadoh zatečen u svojoj dugozimskoj otupljenosti. Zatočen u tvojim usnama, u zalogaju tvoje zrelosti. Među rebrima tvoje ranjivosti. Evo, predajem se, dobrovoljno ogoljen, razoružan. Neka me šuma oplete vjernim bršljanom, neka me ovisnošću okovana sprovede na najosamljenije mjesto i prekrije mahovinom iskonskoga strpljenja. Ne mogu pobjeći. Splela si mi zamku od uzlova svojega vremena.

Zovem te

Poljubac. Zovem te poljubac. Nešto mračno, nešto prozračno. Nešto stvarno. Naliježe. Zovem te poljubac i ti hitaš. Vrijeme se rastvara. Prostor se uvija. Uvlači u sebe zavojnice nježnosti. Dugo te zovem. Onda zašutim. Pa šutim. Nešto je tajno. Nešto je mekano. Buja. Zovem te i ti dođeš. Dođeš i šutiš. Klijaš. Opet te zovem. Gledam dolazak. Gledam rast. More se zavlači u šumu. Rosa i sol. Zovem te. Poljubac pod krošnjom. Nešto je nestvarno. Nešto se otelo. Mahovina na usnama.

Putokaz

Studeni stišće. Magla se uvlači i polako nagriža. Govorim. Dišem. Ne dam da mi riječi venu. U samom korijenu. Da mi vjerni poticatelji, nagovaratelji, zbog nečega pokolebani padaju. Začudno, kao javorovo lišće s dostatnim zalihama svježine i boje. Tako začudne ljepote na škrto osunčanu svežutilu. U već prilično svenulu okolišu. I sve se skuplja pod javorovim stablom. I nevjerica. I nespremnost. I neprihvaćanje. I samosažalijevanje. Riječi venu. Ali ipak ne padaju. Ne otpadaju. Ostaju gore. Na trepavicama krošanja. Grčevito se drže nevidljivim peteljka. Drvene. Udrvenjuju se. Urastaju kao lišaj. Udomljuju se kao izgladnjele izbjeglice. Neko vrijeme će biti teško.

Bit će grbavo. Ali treba nastojati. Izdržati. Upiti malo sunca. Dočekati i slučajna šetača. Pogled izgubljen u magli. Srodnu lutalicu. I prenijeti poruku. Posvjedočiti prkos. Proslovkati nadu. Ostati putokaz prema ljubavi.

Izostanak

Riječi nekad svenu. U samu korijenu namjere. Jednostavno ne izniknu, ne izrastu. Premda se čini da je sve za njih spremno. Da su uvjeti idealni. Da će izbiti brzo poput mladica breze. Što očekuju tvoje prste da se oko njih omotaju i sljube. A onda se zgodi tvoj izostanak. I najednom sve stane. Kao pupoljak pogođen ledom. Zatečeno, u hipu sve zamre. I ne bude ništa od očekivane pretvorbe. Ne poteče sok žilama. Ne provrije krv, ne uzavrije vino. Ne oplodi se očekivanje. Ne nabubre glagoli. Ne niknu imenice. Ne izrastu tjelesnice. Ne otjelovi se iskra, posijana još pri prvom pogledu u galaksiju nove pjesme.

Sanja Domenuš

Pokojnika nitko ništa ne pita

pokojnika nitko ništa ne pita

osjećam nelagodu
na sprovodu
kad nekom trebam prići
i izraziti sućut
izvlačim iz sebe sve što je potrebno
da izgledam prirodno
da se prisjetim
kako se to radi
i što pritom treba reći
da ne kažem nešto
potpuno neprikladno
da se ne osramotim
pred ožalošćenima i prijateljima
jer mi mozak u zadnje vrijeme
sâm od sebe donosi odluke
razgovara s ljudima
piše pjesme
o kojima ne znam ništa
zato na sprovodu
ostavljam tugu da se bori
sama sa sobom

za svaki slučaj šutim
prilazim ožalošćenima
pognute glave
suzdržana držanja
tako da ne izgledam glupo
na kraju krajeva
znam dobro da ni glazba koja svira
nije izbor pokojnika
njih nitko ništa ne pita
oni su živi primjer
kršenja svih ugovora
s bogom i s ljudima
oni ne odlučuju ni o čemu
a na čelu su kolone
izgledaju kao da znaju kamo idu
i što im je činiti
na putu bez povratka
s ono malo preostale duše
u jednome drvenom sanduku
pa oprezno
s nevjericom
slušaju muziku koja do njih dopire
jedan cijeli bučni orkestar
koji je netko naručio
kako lupa li ga lupa
a željeli su samo trubu
koja svira Tišinu
pa da se svi lijepo
na miru
isplaču

nitko ne ubija bolje od ljudi

nitko te ne može ubiti
uspješnije od ljudi

možeš pokušati
nešto drukčije
sâm se objesiti
skočiti kroz prozor
ali takva smrt je primjetna
ljudi su efikasniji
ubijaju neprimjetno
s predumišljajem
rade u rukavicama
ne ostavljajući tragove
na kraju nitko ne zna
od čega si umro
mrtvozornik se potpiše
bez oklijevanja
ne pronalazi ranu nigdje na tijelu
rana je neprimjetna
nema kapi krvi
ne traži se obdukcija
jer smrt nije sumnjiva
tko bi posumnjao u ljude
u njihova nedužna lica
u njihove dobre namjere
osobito kad na tvom sprovodu
skrušeno govore oče naš
i bacaju ruže u raku
crvene i bijele
tražeći načine da se izgube
prije mise

sajam sjećanja

kad bismo malo bolje razmislili
naša sjećanja su prilično slična
mješavina istine i legende
nepovezani dijelovi

složeni u cjelinu
dostupni i u standardnim veličinama
pokazujemo ih poput robe na sajmu
pod ogromnim šatorom
memorifest s kobasicama i pivom
članovi kluba ostvaruju popust
sve puno
bradatih žena
pijanih muškaraca
domaćih životinja
šarenih laži
drvenih Marija
sjećanja se propinju poput magaraca
nije ih lako pripitomiti
ljetovanja s djetetom
djed čisti pušku u legiji stranaca
baka struže blato s poda u kuhinji
otac se penje na nezamislivo visoko drvo
majka hoda za kravom na pašu držeći ju za rep
muž polako ulazi u hladno more
polijevajući se po prsima
od mora je uspio zaštititi srce
od drugih stvari nije
nešto od toga znaš, nešto dodaš
nešto oduzmeš
računaš na diskreciju
iako si svjestan da se sve prije ili poslije
sazna
zanimljivo, svi su mlađi nego bi trebali biti
osim bake
ona je rođena starija
inače ne bi mogla ponijeti
toliki teret
zato se moje pjesme ljudima čine razumljive
u njima su ugurana svačija sjećanja
obiteljske tajne
s bogatim ilustracijama

svi moramo imati makar jedno dvorište
jednu trešnju, jednu kuću
to je osnovni komplet
od kojeg sve počinje
i gdje sve završava
u posljednjoj minuti sna

kutije

vještinu slaganja života
u kutije od kartona
majka je
dovela do savršenstva
kad bismo odlazili
iz jedne kuće u drugu
iza nas nije ostajalo
gotovo ništa
svi tragovi našeg postojanja
koji nisu stali u kutije
bili su uredno pometeni
i prosuti kroz prozore
u dvorišta
kutije su s vremenom
postajale sve teže
kamioni sve popunjeniji
majka je teško disala
i gubila dah
dok je nastojala spakirati
naše životne nedaće
zajedno s odjećom i posuđem
pažljivo zamatajući selidbe
u mekoću novinskog papira
da se ne polome
u svemu tome
najneobičniji mi je bio osjećaj

dok bismo napuštali
kuće u kojima smo do tada
živjeli
osvrnuli se kriomice iza sebe
prepuni nade
i nekoga sjetnog iščekivanja
pa odmah shvatili
kako nas tamo
više nema

te godine na Božić

u Marijinoj kući te godine
nije bio Božić
jednostavno ga je
odbila unijeti u kuću
okititi plastičnim ukrasima
i plavim lampicama
od kojih svaka treća ne svijetli
stvari se mijenjaju, a sjećanje
nije tako pouzdano kako se čini
nije bilo Božića
jer ga nije htjela u svojoj kući
te godine
ni televizija nije bila uključena
s prigodnim Božićnim pjesmama
Kralj nebeski ju nije pohodio
te godine
ničije rođenje se nije slavilo
u kući sa zaustavljenim vremenom
i s ogledalom prekrivenim crnom maramom
u kući
koja je zaudarala na samoću
i sve više nalikovala na rupu u zidu
u kojoj se krije miš

kuća kraj autobusnog kolodvora

pokušavam se sjetiti
koja se to kuća ruši
tamo kraj autobusnog kolodvora
u potresu je popucala
na sve strane
sjetim se na toj kući je jednom
prije potresa izbio požar
krovište je izgorjelo
nakon toga je sve obnovljeno
postavljen je nov crijep
izgledao je poput ljuski na ribama
sjajan i gust
stanari su odahnuli
mislili su
najgore je ostalo iza njih
trebam pažljive riječi
za opisati tu tugu koja je nastala
mimo svih opipljivih stvari
to je još jedna izgubljena adresa
na kojoj nitko ne stanuje
to je još jedna kuća koje se nitko neće sjećati
postoje rupe u sjećanju
kod građana Siska
nitko više ne zna
na koju stranu se otvaraju prozori
na toj kući
to više nije važno
kao ni novi krov
sjajan i gust poput ljuski na ribama
ostat će samo zaraslo dvorište
nasred kojeg prošlost liže rane
u kojem prenagle kretnje nisu poželjne
kuću kraj autobusnog kolodvora
ruše bageri

a kamioni ju odvoze
kao da odvoze pokojnika
u mrtvačkim kolima

vratite mi moj grad

vratite mi moj grad
onakvog kakvoga ga pamtim
punog nevažnih razgovora
u kojem poštara dočekuju
čaišicom rakije i keksima na mašinu
nešto je ozbiljno pošlo po krivu
sve se izvitoperilo

vratite mi moj grad
s tržnicom kraj Kupe,
kamenjem i lokvama
s korzom u drugoj ulici
na kojem djevojke ispod oka
promatraju mladiće
i tiho se smijulje

vratite mi grad bez mnogo ukrasa
s visokim jablanima
beskrajno banalnog
i savršenog
vratite mi grad
s određenim brojem ljudi i ptica
više ga ne prepoznajem
sve je puno straha
zavrnutog i opreznog
poput nogavica na hlačama
stare kuće spokojno čekaju da ih sruše
ne mogu se sjetiti
kako su izgledale prije toga

vratite mi grad
u kojem život nije na prodaju
u kojem ljudi govore ljudskim jezikom
grad u kojem se osjeti
snažan dim ognjišta
a silovita stvarnost drži psa na uzdi
i čeka da se popiša

vratite mi grad
nema veze što ja više
ne stanujem u njemu

ja sam poznata po svojim pjesmama

ja sam poznata
po svojim pjesmama
ja sam dio povijesti
kao Bagat
ili Željezara
ja sam bogata društvena zbilja
isto toliko
nepotrebna
rasprodana
osramoćena
ja sam transparent
na trgu
minulog doba
velikih slova
koji više
uzimajući u obzir
globalno zatopljenje
i sve ostale
skoro važne stvari
pritom se ne smijem
ozbiljna sam

imam grozan smijeh
uznemirava čak i moje roditelje
ja sam brod
ispred kitolovaca koji kitove lovi
u komercijalne svrhe
ne želim pretjerivati
s opisivanjem
onoga što
se događa
dok kitovima harpuni probijaju
debelu kožu
puštaju im krv u ocean
i bacaju na palubu

kako poeziju učiniti podnošljivom

nije poezija za svakoga
pokazala se gubitkom vremena
promašenom investicijom
koja nije za široke mase
svijet je samotno mjesto
za poeziju
i ona tu nema što tražiti
osim ako nije *stand-up* komičar
ili dolazi u vrhunskoj rezoluciji
s dobrom grafičkom karticom
ulaganje u poeziju
je posve nepotrebno
nju je teško učiniti podnošljivom
neke stvari možeš objasniti za minutu
za druge trebaš mnogo više vremena
poezija je statistička pogreška
između drugih važnijih stvari
kao što su politika ili ekonomija
nitko ne stavlja poeziju u banku

i ne plaća porez za nju
ili ako plaća on je tako mali
da ne može nahraniti vječno gladnu državu
dosad je poezija izgledala
kao da zna što radi
ljudi su ju slušali i uživali
u njenim zamislama
sjedili su satima zaneseni njenim glasom
ništa im nije moglo odvratiti pažnju
od svega tog je ostala samo
kiša koja pada cijeli dan
i nikako da prestane

glasovi poludjelih gusaka

bila je nedjelja kad se u mene uselila
tišina
kao u svoje carstvo
položila glavu na moj jastuk
protegnula se od jutra do večeri
koliko je duga i široka
praznovjerni ljudi bi ju opisali
kao mistično biće
udaljenu od svakodnevnice
bila je nedjelja kad sam osjetila
njenu prisutnost
kao mali čopor miševa
koji se bešumno kreće
po cijeloj kući
to je dio plana
u kojem nema greške
svako razmetanje
narušava njezinu konačnost
bila je nedjelja
kad sam čula glasove poludjelih gusaka

koje je vjetar raznosio
po raštimanim krovovima
pretvarajući ih u školjke
u kojima će prezimiti

Boris Kvaternik

Pjesme

OBRUČ

Jutros, kad sam ustao,
pojelo me Sunce.
Ogledah se u svjetlosti,
i već me nije bilo.
Na kućnom pragu ostala je
samo moja sjena.

Jesen me sažela,
pretvorila me u obruč
iz kojeg nema van.

Ovo jezero je tihi grad
sravnjen sve do temelja.
Kamenjem polamam
svoju sjenu posred vode.
Ona je baš sve što
ja još uvijek nisam.

Obruč mesa i svjetlosti
potmulo se smije.

U meni su sva
buduća i prošla doba,
nedosanjani poljupci
na kamenim obalama svijeta.

ZABORAVLJENOJ

Rekla si mi da se
tvoj svijet svakog dana
više i više stješnjuje.

Pretvaraš se u ugarak,
u supernovu, u ocvali prašnik.
Pomislih kako prvo
godišnje doba u Edenu
uvijek zvuči kao buncanje
pijana meteorologa.

Slušaj, u čemu je problem?
pita sam resigniran.
Sva je egzistencija
sužena na silu gravitacije.
Koliko mjesta zauzimaš,
toliko i vrijediš.
Zašto se ne pretvaramo
da smo snježne pahulje?

Ti si Petar Pan
koji boluje od tumora,
odzvonila je ona.
Dosad nisi pošao
u kolonijalni pohod
na povoljne nekretnine.

Nisam, priznao sam ugašeno.
Ali zato treperim i blještim
kao tuljan s propupalim krilima.

Riječi su presušile,
hladetina se skrtnula
u beskrajne, bjeličaste dane.

Postao sam što si htjela,
olovo u kuburi – zubat metal.
Ipak prekasno i prekasno –
susnježica vlaži barut
zimom novog očaja.

URBANA GLINA

Aleje sjećanja iz mladosti ne konzerviraju oblike.
Stare su četvrti amorfne, rastočene poput gline.
Gradovi od pijeska. Nove zgrade. Prijetnje.
Beton plodno pupa sivim promidžbenim cvijećem.
Ulice se izvijaju poput poskoka u travi,
zagrizajući vlastit rep, ne vodeći nikuda.
Kolona gladnih gradskih mrava ždere
pastelnu zoru što se topi poput sladoleda.
U kosu mramornih prolaznika su diskretno
još upetljane krhotine malih noćnih ludila.
Ne postoji zajedništvo, samo novi susret.
U kamenoj tišini paraliziranog parka
dvije se izgubljene sjenke proždiru na fasadi.
Djeca porađaju djecu. Odrasli se razvode i
stupaju u brak s koketnim TV antenama.

SMARAGD

Kad u tami uranjam
u prisne kolobare tvoga lica,
iz zagonetne škrinje oka
vadim topli smaragd pun
tvoje brodolomne žeđi.

Tvoj pogled hrabro promatra
zemljanu prašinu na mojim
umorom okoštanim obrvama.

Taj Mahal je tako malen
jer mu manjka mahovine
iz bunara tvoga oka.

Cvijet vatrometa tvoga smijeha
prenosi me u blagu jesen
u kojoj gradim dom za dvoje
od toplih cigli smaragda.

SJEDNI POKRAJ STIJENE

Ljetna omara guši poput preuske kravate.

Volio bih dopustiti da me proždru oblaci
i da se pretvorim u još jednu malu Danicu
na nebu omotanom celofanom iz trgovine.

Jesmo li zalutali? U kojem pravcu leži zora?
Meditranska osamljenost i potih žamor
iz neznanih konoba nastanjenih duhovima
liježu na pluća poput bukćeće tuberkuloze.

Volio bih se pretvoriti u tust kišni oblak

i povraćati na lice grada kadgod obremenim tugom.

Naše vrijeme je prošlo, svugdje mi smo stranci.
Gdje ćemo otići kad i ove noći otežaju od tišine?

Volio bih istupiti iz svega, pustiti da vrijeme teče
dok prazne glave srastam s jamom ili okopavam vrt.

Želim pobjeći u list prve otvorene knjige
(jer knjige su posude od živog pijeska),
lutati stazama u čizmama od sedam milja,
zaleći u riječi – tihe bunkere pod zemljom.

Sjedni pokraj stijene i pažljivo oslušuj.
Možda se kraj mora iznenada sjetiš
pod kojim si kamenom ostavio zlatnik
što ga već godinama, ni ne znajući, tražiš.

MEĐA

Kukuruz dozrijeva do kraja
samo u usijanom paklu tave.

Smiješak se rascvjetava
na poljanama obješenih lica.

Cvrkut utapajućih vrabaca
odjekuje podvodnim prostranstvom.

Kosa vijori kao hrđava žica
na vjetrometini slanog mora
koje izjeda, ne pomlađuje.

Gdje je moja srcobolja?
upitao sam kišno polje.

Gdje postajem rast i plodnost,
gdje staju poplavljene livade?

Zakorači gluhonijem
iza prve duge, sine.
Dopusti da se med razbukta
u zemlji tvoga duha.

Noćas putujemo okomito,
Mjesečev krater gladuje k'o hrčak.
Dopusti rukama da budu
kljasta, potkresana,
odlučna i hrabra krila.

ČUDO

Čudo si koje mogu
obistiniti dodirom.
U širini rama zore
širiš svoje ruke
i prožimaš dubine
koje vrtložim u dahu.

Sunce poput ježa budiš
iz duga zimskog sna.
Dopuštaš da progledam
i da se kupam u tebi
poput razigrane čaplje
na bezimenom atolu
što pluta posred tirkiza.

Stabljika si ružmarina
što raste iz moga grla
prema širokom svijetu.

NAKON SIESTE

1.

Sretni dani klize, smjenjuju se, zastarijevaju
poput masnih svežnjeva novina
na ubrzanoj tvorničkoj traci,

i nema medenijeg serotonina
od onog koji smo, poput tustih bumbara,
isisavali iz prašnika ovoljetnog Sunca.
Nijemi i slobodni, otežali k'o mokro perje
pod mlazom prohujalih pospanluka –
brojimo čupave krijeste u kokošinjcu
tustih i usprhalih kumulonimbusa.

Naše poluzacrtane misli zanosnija su lirika
od bezbroj stranica bijele, suhe pustinje
iznikle iz slovkanja akademskih stihova.

2.

Nakon zanosna pijanstva leta ateriramo u sutrašnjicu.
Budimo se obamrli iz desetljetne sieste
poput dviju krumpirovih zlatica što spokojno protežu krila
posred polja na kojem caruju poskoci i bogomoljke.

Poljupcima laštimo plavi porculan horizonta.
Smaragdna omara je školjka u kojoj tiho sniva
ružičasto meso naših nježnih sjećanja.
Stojeći nad tihim gradom k'o na pramcu broda,
prijeko nam je potrebno propet' se na nožne prste
i dlanovima mrsiti runo plava horizonta.

Probavili smo našu masnu, slanu mladost,
perasli smo igre izmaštanih revolucija.
Odjednom osjećamo samo duboku žeđ i glad
razularene i šarmantne bavarske jesenitosti.

LJUDSKI ZABORAV

Čudno je kako čovjek zaboravi na šumu.
Šuma je udobna fotelja posađena posred
ranjivih, tamnozelenih, prozračnih plućnih krila.

Vrijeme provodimo sami,
ispod pustog, porculanskog neba.
Gradovi srastaju oko naših srca
poput oboljelih rebara
što se stješnjaju u kavez.

U gradovima ljudi stoje posred cestā
poput vitkih, zahrđalih uskličnika
od kojih podozrivo bježe bijele ptice.

Čudno je kako čovjek zaboravi na šumu.
Čudno je što deblo pretvara u kundak puške,
lišće pretvara u slike iz pornografskih časopisa,
granje potiče na rast u obliku drška sjekire.

Zimzelena pluća uzdišu tijekom stoljeća.
Ljudi kutre ispred vatre, izopćeni iz smaragda,
beživotni poput telegrafskih stupova
pokraj neke davno zapuštene pruge.

Stjepan Svedrović

Uskrsni Anđeo

Upoznali smo se na odjelu mjesne psihijatrijske bolnice u kolovozu prošle godine. Tamo su me prisilno smjestili moji ukućani, sin i supruga, nakon obiteljske svađe. Moram priznati, ispravno su postupili. Toga dana zapio sam posljednji novčić pola mjeseca prije mirovine, a obiteljsku svađu sam – po njihovu kasnijem pričanju – želio prekinuti skokom kroza sobni prozor s 12. kata nebodera. Zbog toga sam bio smješten na zatvoreni, dobro čuvan bolnički odjel. Nakon otrežnjenja duševno stanje mi se normaliziralo. Uvjerio sam službujućeg psihijatra kako mi ni u primisli nije ponoviti bedastoću jer nisam kronični alkoholičar i ne želim ostati nijedan dan zatočen sa stvarnim bolesnicima. Naravno, morao sam potpisati obrazac o dragovoljnom odlasku i pričekati glavnog liječnika do ponedjeljka. Bila je subota. Osjetio sam silnu potrebu za cigaretom. Na odjelu nitko nema dosta cigareta i gotovo svi pušači kroz prozorske rešetke moljakaju „jedan dim“ od prolaznika i posjetitelja. U jednom trenutku oko podne, u vrijeme ručka, ukazala se i meni prilika zamoliti prolaznika „jednu cigaretu“. Bio je ljubazan, osmjehnuo se i poklonio mi cijelu, neotvorenu kutiju. Bio sam siguran: već sam negdje vidio to simpatično, ozareno lice. Zahvalio sam mu za poklon i zahvalno ga upitao:

- Gospodine, jako ste mi poznati. Gdje smo se već vidjeli?
- U našem kvartu, susjede! Viđam vas često u raznim bankama. – rekao je, ponovno se osmjehnuo, mahnuo mi rukom i veselo pošao prema bolničkom perivoju.
- Čekajte, čekajte! Kako vam je ime? – povikao sam za njim.

Zastao je, pokazao na svoje posve bijelo ruho, hlače, kratku majicu i doviknuo mi: – Anđeo, Uskrsni anđeo!

Danas je Veliki petak i ja sam od jutra pojačano osjećao svoju trajnu muku: sram, strah i tjeskoba. Obilazio sam banke i podizao dopuštene svote do ulaska „u crveno“ i ulagao ih u druge banke gdje već moja dugovanja pristižu na naplatu. I to baš danas: na Veliki petak. Da barem nisam bio na strogom postu i nemrsu! Možda, možda bi mi bilo bolje. Ovakom, istinski gladan, osjećao sam pojačanu muku. Stid je bio vidljiv na momem licu. Blijedio sam ispred svake bankarske službenice. One su me već poznavale i znale za moje grozničavo prelijevanje novca „iz šupljeg u prazno“. Pratile su se ljubavnije nego obično, a to je bio najbolji znak da me žale zbog novčanih neprilika u koje je upala moja obitelj. Možda su znale kako mi žena ni sin ne rade; preživljavamo od moje mirovine, točnije: od onog što ostane poslije plaćanja svih kamata u pet banaka i pošti u kojima prikrivam stvarna dugovanja, iznose „u crvenom“. Ovog je puta strah poprimio ozbiljne razmjere. Osjećao sam se bez nade, izgubljena mira, bez ikakve zemne radosti i nebeske ljubavi. Nisam vidio izlaza iz ove vratolomije. Spopala me tjeskoba, osjećaj panike, mogao bih izgubiti jedino obiteljsko vlasništvo – jednosobni stan. Jer banke nikom ne opraštaju dugovanja. U takvom stanju me zatekao on, Anđeo. Prišao mi je s leđa u podugačku redu. Predložio mi je neka izidemo iz banke, sjednemo u obližnji kafić i popričamo. Naručili smo mineralnu vodu. Svakim njenim mjehurićem duša mi se uzdizala. Šutjeli smo. Gledao sam njegovo nasmijano lice i bijelo ruho. Ono isto ljetno, bijele hlače i majicu, ogrnutu u bijelu mladenačku jaknu od perja. Nisam ga mogao pogledati u oči jer to nisam mogao ni bližnjima otkada sam utonuo u dug. Nakon poduže šutnje stavio mi je ruku na rame i začarao me. Ispričao mi je, danas me slijedio. Vidio je – u trima sam bankama podigao svotu u visini jednogodišnje mirovine, istu sam svotu uložio u dvije banke i poštu. Mudro je zaključio: u tolikoj sam svoti „kratak“, a on mi stoji na usluzi. Molio me neka uzmem novac, odem u banke u kojima sam se toliko zadužio i vratim dug. On mi pomaže, rekao mi je, zbog viših razloga – opravdava svoje ime. Kao što sam već naveo, mislim da me začarao. Jer sve što mi je nakon toga ispričao zvučalo mi je uvjerljivo: on ne zna koliko je star, ali se dobro sjeća svoje nazočnosti u praznoj grobnici kada je pridošlim ženama, vrlo rano, o izlazu Sunčevu, priopćio radosnu vijest: „Uskrsnu! Nije ovdje.“ Zbog toga svojeg sjećanja i javnog izjašnjavanja

prisiljen je obavljati kontrolne preglede u nadležnoj psihijatrijskoj bolnici. Budući da nije nasilan, suicidalan, a dobro je socijaliziran, ne zadržavaju ga u bolnici na liječenju. Tek po njegovu odlasku svaki put bi mu se, zbog sumnje, podsmjehivali. A on, e da opravda svoje ime, stalno čini dobra djela. Samo rijetkima, kao meni, po nekoliko puta. Onda kad mi je bilo potrebno, u bolnici – dao mi je kutiju cigareta – i ovdje sada, kad mi je još potrebnije, na Veliki petak, poklonio mi mnogo novca i izvukao me iz dužničkog ropstva. Zbunjen njegovom pričom i postupkom, nisam se mogao pomaknuti. Pozdravio me i ozarena lica ostavio u kafiću. Nakon što sam se pribrao ustao sam, izišao, obišao banke i vratio sva dugovanja. Ništa, baš ništa mi nije predstavljala okolnost što u kući nemamo blagdanski, uskrсни obrok. Bio sam sretan od pomisli na svoj hladnjak i u njemu nekoliko pašteta, ribice i mlijeko. Bio sam istinski sretan.

Kod kuće me dočekala uzbuđena, radosna supruga. Pričala mi je o nepoznatu došljaku. Donio je, kako on reče: „*uzornoj obitelji*“ uskrсни dar. Pokazala mi je košaricu od pletena pruća. Redom je iz nje vadila: šunka, jaja, uskrсни kruh, orehnjača, makovnjača, hren... Nije skrivala oduševljenje. Ponavljala je gotovo bez daha:

– Bio je nekako čudan... stvarno čudan... sav u bijelom... nestvaran... stvarno nestvaran...

– Kao anđeo? – pitao sam ju.

– Da! Baš tako... kao anđeo!

– Uskrсни Anđeo! – uskliknuo sam grleći ju.

Stjepan Svedrović

Je, nek, pa kaj?

– Kaj? Kaj me muči? Norija! Naša norija me muči, drogi moj Štef. Čera, tu na Kaptolu, čez oblok sem lukal pisce. I ti si bil tam!

– Je, nek, pa kaj?

– Onda si čul i znoš kuliko je piscof pri nami: četrsto devedeset i osem ih je, drogi moj Štef. Imaju se. Svoje štatute, glavešine, kak oni veliju, miništre, školnike, matice, sakojačke novine, puno sakojačkih novin za tere im ni nigdar dost penez. Štefek, imaju se. Imaju nad nami vlast!

– Je, nek, pa kaj!

– Sih tih cajti, tu na Kaptolu, od sih tih piscof nis nijemput čul govorenja našega – naš kaj! Štef moj drogi, ti si bil tam jedini naš pisec. Ti si tam bil som!

– Je, nek, pa kaj?

– Znoči, mi smo ti nekak kakti Indijonci. Odnavek smo tu, a dojdeki nadiraju. Sikakvi, i dobri i zločesti. Ja ti to študeram već fajn dugo. Odon-da gda je bilo ono z mojom Šteficom, z mojom nukicom. Sirota se je mom vu pučkoleti počela sromiti sih nas. Kak to pripovedate, zanovetala je i stolno povedala: šta? šta? šta? Pak je došlo to z ovem ratom, taj novi govor: što? Fest se je veselila i puno, puno vučila. Lepo je pripovedala i rado se je ž njimi spominjala. S tem se govorom, veli ona, njiova dečica čok spominaju s Majkum Božjum. Se je bilo dobro dok se ni ono pripetilo i som znoš kaj. Znoš, znoš, al si morti pozabil. Pripovedala je v ambulanti kak se i ona spomina z našom Gospom Brezovičkom. Znoš, onom Črlenom Gospom o štere se pri nomi odnavek šuti. O kojoj su predi parstolet i fest školani bogmeč pisali. Doktor je mom pozval kola i Šteficu lepo otpravil vu Jan-

komir. Sa sreća kaj tam dela fini doktor, naš Francek z Turopolja. Vrnul ju je domom, kak on veli – nek se zbere i nek vse pozabi. Borme se je zbroła. Da bi više reč rekla. Same se smijulji i šuti. Kaj ti misliš, Štef, kaj nam to deci delaju? Jel to pravica il, kak oni veliju, pravo?

– Je, nek, pa kaj?

– Oni kakti na zopad ideju, a nigdar nisu do Bregane došli. Zbroli su se na Trg vu Zagrebu i žlavraju i žlavraju. Imaju svega radija i televizora, se novine i se je njiovo. Nigdar nisu vidli ni jeno naše selo, indijonska polja čijega harača se i dendenes žijeju. Kaj buju oni med nomi? Oni se ne znoju spominati ak se ne rečkaju. Oni se, kak se vidi, ni z svojima baš ne razmeju. Mi smo, fala bogu, njiov govor nafčili!

– Je, nek, razmemo ih, pa kaj?

– Zlo je i to je naša pravcata norija: naši su se na njiovu stron deli. Pišeju im najbolše knjige... Čul sem, al ne znam kaj znoči: lektori. Kaj misliš, su se baš si naši na njiovu stron deli? Morti naše nečeju vu Društvo zeti? Isprovljaju im reči.

– Je, nek, pa kaj?

– Štef, mortu bi moglo biti to da Međimurci nisu zato došli. Morti je zato onaj glavni, moli, za terega veliju veliki, ono rekel. Nis baš razmel, al Međimurci nekaj nisu kak treba zbavili?

– Je, nek, štokajci, pa kaj?

– Štefek, a koji je onaj fest bradat, moli, debeli. Nekak je tak spametni i dober. Kakti ni baš njiov, a ž njimi sedi. Nekak je drugački?

– Je, nek, štoćavac, pa kaj?

– Bilo je tam, bogmeč, i lepih puc. Ni mi se dopalo kaj pušiju gde stigneju i ne nosiju belinu. Nekak mi prefrigano zglediju. Nekaj grdoga znoju. Niš se ne smejeju!

– Je, nek, štoštavke, pa kaj?

– Jen mi je sličil, bogibogmeč, na našega Pepeka ki poveda norije. Kaj ti gruntaš, Štef, je li to more biti kaj on veli? To kak se njemu objavil Kristušek i sad je furt ž njim i stolno se spominaju? Veli on, kaj se našega govora dotikavlje, nek se niš ne bojimo. Je l' ti vu to kaj veruješ?

– Je, nek, pa kaj?

– A kaj ti misliš, jel to more biti da Kristušek zno kajkavski?

– Je, nek zno, pa kaj?

– Jezuš Kristuš! Onda bum se njemu zavetuval za našega govora spas! Bum nekakvu pokoru zmisлил. Ak treba, se kaj imam bum dol! Nek, Štef, valda neš ove moje norije komu pripovedal?

– Je, nek!

– Štefek, mogli bi zglojzati!

– Pa kaj?

– Kaj ti gruntaš je l' vredno poradi tega nadropati?

– Kaj got brbljaš! Gdo ti kaj oče? Kaj nesi opazil da si mi imamu iste glovne reči. Kaj ti ni poznato – si velimo jednako: mi, Hrvati, naša Hrvatska i naš Bog. Odnavek to bogmeč si cenimo. Ak nam gdo vu to pehne, mi ti se vu tišini navek zberemo, kak i predi por let i kak treba posel obavimo. Kaj ti ni to dost? A, Jura, ni ti dost?

– Kak ni dost? Dost je, dost! Nigdar nis predi tak misлил. Praf za praf, imamu sega dost. Negda i preveč. Imaš ti, Štefek, praf. Se je naš Kristušek, se je naš Bogek kak treba zgruntal!

– Je, nek, pa kaj?

Nikica Mihaljević

Ispod Luciferova svoda

Sjedio sam za stolom, pretrpanim papirima i knjigama, i čitao jednu priču. Nekoliko sati ranije stigla je obavijest da je raspisan natječaj za kratku priču.

Budući da je nagrada bila mala, ni dvije hiljade eura, nisam trznuo.

Priču koju sam čitao napisao je jedan pisac koji je bio najprije srpski književnik, a nakon nekoliko desetljeća postao je hrvatski spisatelj. U ovoj priči, pisanoj krasnim srpskim jezikom, štampanoj ćirilicom, radilo se o jednom „penzioneru“ (tako piše pričalac) koji drži „prodavnicu obraza“. Upravo tako, drži radnju u kojoj možete kupiti obraz, po svemu sudeći onakav kakav vam treba.

Čitajući, odjednom mi pade na pamet da bih ipak mogao napisati neku priču za onaj natječaj. Samo, o čemu?

Ništa. Nastavih čitati. O priči, pomislih. O ovoj priči mogao bih napisati priču. Ukaza mi se, u sekundi, nekoliko pravaca. Ali kojim udariti, a da bih bio siguran?! Baš me briga! Mogu, recimo, napisati da sam poznavao pisca ove priče koju čitam. A što ako ga nisam poznavao? Tko će to znati... Dobro, poznavao sam ga, ali to ne znači mnogo. Mislim, za moju priču. Istina se zna i tu se ništa ne može. Ali ovaj moj pisac, nazovimo ga Prvi, piše „šta je istina? – pitao se u munjevitoj sukcesiji pitanja [...]“. A što je meni istina, pitam se uronjen u bujicu asocijacija. Što je istina? Gnjave me ova pitanja, kao i uvijek. Zašto? Tko me pita? Ovaj moj pisac, Prvi, kaže „da li neki manijak, ili anđeo koji je poslat da me kazni“.

Dok sam ovako vrludao, pade mi pogled na drugi papir, na tekst koji piše jedan drugi srpski književnik (koji je i danas to isto; tiskaju mu stvari

i latinicom i ćirilicom) o ovome mom piscu, a za ono vrijeme dok je Prvi bio samo srpski književnik. Taj Drugi piše upravo tako kako maloprije pomislih: kao da poznajem ovoga pisca. A on ga doista poznaje i iz toga poznanstva izvlači mnogo više za svoj osvrt nego li što ocjenjuje i prosuđuje rad samoga pisca.

Drugi se služi raznim sredstvima. Ironijom, humorom, hinjenim nepoznavanjem predmeta, tobožnjom suosjećajnošću, parodiranjem, intimiziranjem... Prvi je, kaže Drugi, u svojoj „strogosti, lenjosti i letargiji kojom proboravio je vreme, bio mučen zebnjom za savršenstvo, a usput zanimalo ga je, rajcalo i provociralo toliko pojava nesavršenih, akcidentalnih i potpuno alternativnih“. Pa što? Nitko nije savršen!

Muči me jedno pitanje: kad je Prvi bio bolji? U ono prošlo vrijeme ili u ovo pozno? Meni je bolji, ipak, Prvi kao srpski književnik, bez ikakve sumnje. Ako se, u vrijeme današnje hrvatske političke korektnosti, takvo što smije kazati. Mislim ovo „bez ikakve sumnje“. Jer po vladajućem novogovoru trebalo bi biti: „bez ikakve dvojbe“. Lektori i korektori to rado i revno zamjenjuju i štošta drugo, bez ikakva razloga i opravdanja. Ne znajući, jadni, iako se to znade već stoljećima, da gdje se ukaže novogovor, iza njega kesu se totalitarizam (svevlađe). Međutim, oni koji žive u tom svevlađu obično to ne vide, pogotovo ne odmah, misleći da žive u svijetu najboljem od svih. Mnogi ne progledaju ni nakon opetovanih snažnih udaraca sudbine po glavi. Možda bi progledali tek kad izgube glavu, ali to ne možemo empirijski utvrditi. Suprotno, ipak, moje metafizičko iskustvo mi potvrđuje da niti tada ne progledaju.

Nastavih čitati priču Prvoga.

Ali moramo se malo vratiti unatrag. Prije negoli sam sjeo za stol i počeo čitati, gledao sam na televiziji emisiju TV kalendar. Dakle, ponedjeljak 30. siječnja 2023. godine, nešto prije dvanaeste ure. Pratio sam priloge poluzainteresirano, više iz navike, koju sam stekao višedecenijskim praćenjem te emisije. Ona mi je prelamala dan. Dakle, u današnjoj emisiji bili su prilozima: *prvo*, 1933. stari feldmaršal i predsjednik Weimarske Republike Paul von Beneckendorf und von Hindenburg povjerio Adolfu Hitleru mandat za sastavljanje nove vlade; *drugo*, 1948. ubijen Mohandas Karamchand Gandhi, poznatiji kao Mahatma Gandhi, vođa indijskoga narodnooslobodilačkog pokreta nenasilnim sredstvima; *treće*, 1889. austrougarski prijestolonasljednik Rudolf, u dvorcu Mayerling, po službenoj verziji, izvršio samoubojstvo. Prije toga, navodno, ubio je svoju sedamnaestogodišnju

ljubavnicu baronesu Mariju Večeru (Vetseru); *četvrto*, 1706. Ivan Paštrović poklonio Gradu Splitu svoju bogatu knjižnicu, koja je bila začetak javnoga bibliotekarstva u tom gradu; *peto*, 1595. praizvedba *Romea i Julije*; *šesto*, 1661. službeno smaknut Oliver Cromwell iako mrtav već dvije godine; *sedmo*, 1945. torpediran njemački brod *Wilhelm Gustloff*, najveća pomorska nesreća u povijesti; *osmo*, 1972. krvava nedjelja u Londonderryju; *deveto*, 1987. umro Ante Topić Mimara, hrvatski kolekcionar umjetnina; *deseto*, 2007. umro američki književnik Sidney Sheldon; *jedanaesto*, prve zabrane pušenja duhana u Europi donijela je Rimokatolička Crkva: 1590. papa Urban VII. zabranio pušenje u Crkvi i oko nje, a prvenstveno domorocima u Americi koji su nastavili pušiti i nakon prelaska na kršćanstvo – 1642. papa Urban VIII. izdaje bulu po kojoj se za pušenje duhana prijeti ekskomunikacijom – 1742., zbog snažna otpora svećenstva tim zabranama, ali i zbog toga što je i sâm bio strastven uživatelj duhana, papa Benedikt XIII. ukida bulu Urbana VIII. – najdalje je otišao papa Pio IX., koji je u drugoj polovici XIX. stoljeća blagoslovio tvornicu duhana – posljednju zabranu pušenja donio je papa Ivan Pavao II., a odnosila se na cijelu državu Vatikan.

Eto tako. Za desetak minuta nadvio sam se nad priču Prvoga. U daljini, na granici svjesnoga i polusvjesnoga još su odjekivale pojedine formulacije iz opisane emisije. Klizeći rečenicama kojima je Prvi opisivao „prodavnicu obraza“, nastojao sam vizualizirati mjesto, likove, ugođaj interijera i eksterijera. Čak sam jasno vidio osobu koja je stupila u radnju s namjerom da kupi obraz. Iz polusvijesti opet mi se javio glas iz prethodne emisije: Rudolf Habsburški bio je sušta suprotnost „mračnim i prozračnim Habsburgovcima“. Glas koji je to izgovarao remetio mi je čitanje. Skrenuo sam pogled i upitao se što znači to „mračnim i prozračnim Habsburgovcima“? Netko se otklizao niz neznačajni jezični tobogan...

Vratih se priči. Neki vrug mi se približava, pomislih. I, doista, sad se dogodilo ovo, to jest Prvi je napisao: „I tada na vratima radnje pojavi se bračni par Spenser. Osmehivali su se i gestikulirali rukama. Bili su nešto bleđi, ali veoma veseli. Možda je njihovo bleđilo dolazilo od neonske svetlosti sa ulice. Konjokradica se obradova i pozva ih rukama da uđu, ali iza stakla, stojeći pod kišobranom, oni rukama dadoše znak da se žure u kinematograf i vrlo vešto objasniše da gledaju slavan ljubavni film o smrti i ljubavi jednog habzburškog princa i Marije Večere [...]“.

Uzbudih se! Zar baš na današnji dan smrti Rudolfa i Marije Večere oni ulaze već po drugi puta u moj vidokrug! Zašto? Što traže? Koga traže? Što im ja mogu dati? Ili pokazati? U ovoj malograđanskoj čemernoj Hrvatskoj!

Kakva čudna koincidencija, zaključih nizom daljnjih upitnika i uskličnika. Koincidencija? – uzdahnuh s nevjericom. Nije vjerovao ni Prvi: „Je li moguće da te koincidencije mogu uzimati takve razmere?“

U tim premišljanjima i dvojbenim sumnjama bih zatečen: u radnju je ušao već spomenuti kupac. Što sad? Sve što ću reći doima se tako kao da kroz mene govori Prvi. Jasno sam osjećao njegovu toplinu, zvuk njegova glasa, trpko-promukla glasa, tišinu koja je nastajala između rečenica i pokreta, grimase i gestikulaciju, oči čas užagrene čas hladne. Čak mi je i boja njegova lica stalno bivala pred očima.

Nakon predstavljanja „lojolovski bledog, vitkog i drskog... misterioznog i mračnog uljeza... u crnom, sa crnim šeširom koji mu dodiruje obrve, sa crnim rukavicama i avetinjskim osmehom“ vlasnik radnje je pretpostavljao da bi „ovaj građanin“ mogao pripadati „pasmimi uličnih zanovetala ili nekoj urbanoj inkarnaciji đavola“.

Kako bilo, građanin koji je uljezao u radnju izjavio je da su mu „potrebna dva obraza“.

„Kakve obraze vi to želite, moliću lepo?“

„Dva obična ljudska obraza.“

„Ah, takvih već dugo nemamo. A teško da ćemo ih uskoro i imati...“

„Ja sam pouzdan kupac“, nastavio je građanin u crnom. Malo se nagnuvši k prodavaču i snizivši svoj sipljivi glas, doda: „meni vas je preporučio Drugi“. Prignut, piljio je u vlasnika trgovine da vidi kako će reagirati na spomen Drugoga.

„Oooooo, Drugi“, otegne prodavač. „Lepo, lepo. A što vam je kazao?“

„Ništa naročito“, uspravi se misteriozni građanin. „Tek samo da ste vi jedini koji može pronaći obraze koji nam fale. Vi i nitko drugi.“

„Lepo od njega. I istinito.“ Sad se prodavač priklonio kupcu, govoreći u po' glasa, povjerljivo, šarajući očima pored i iznad kupčeve glave. „Imamo priličan broj obraza, iz prošloga rata. Dobro očuvanih. Neki su sa ožiljkom, odavajući snažan ratnički utisak. A neki su glatki, obli, dobroćudni. Imamo i devojačkih...“

„Ti me ne zanimaju“, prekide ga kupac.

„Dobro. Dobro. Sve po vašoj želji...“

„Dajte mi dva muška. Neka jedan bude sa ožiljkom. Onakvim kakav je imao Otto Skorzeny zvani *Scarface*. I svakako moraju biti hrvatski.“

„Sad, malo je nezgodno“, usprotivi se prodavač, ali mlako, tobože obzirno, ali je već nakon zadnjih slogova odustajao od svoje intervencije. Prijateljski, dobronamjerno zapita: „A zašto moraju biti baš hrvatski?“

„Šta mislite, kamo bih stigao sa srpskim obrazima? Nikamo! Na njima sve piše i svatko jasno vidi o čemu se i o kome radi. Ali, hrvatski obrazi... Njih nitko ne može pročitati. Možete gledati u njih iz dana u dan, nećete odgonetnuti što se iza njih krije. I kod najvećih izazova oni ne gube boju, čvrstinu i elastičnost, gipkost i krutost. Ti su obrazi ajnc a klasa!“

„Znam, znam. Samo pitam, onako usput. Mislio sam da bi vam možda bilo jednostavnije, a svakako jeftinije, da vam prodamo maske. Njih imamo svakakvih...“

„Verujem vam“, nalakti se stranac na pult prihvaćajući razgovor. „Vidite, decenijama sam se služio različitim krabuljama, krinkama, ili kako vi kažete maskama. Najbolje su mi pristajale obrazine, pa i čuvide. Ali dojadilo mi je to lažno predstavljanje. Dosta mi je larfanja. Želim se vratiti svom iskonskom izgledu.“

„Razumem vas“, prihvati ovaj intimizirajući ton prodavač. „Odoh po vaše obraze. Da ih odmah zapakujem?“

„Može“, odvrati neznanac namještajući rukavice. Dok je čekao, zagledao je jednu po jednu uokvirene fotografije koje su visjele na zidovima visoko, u sjeni abažura. Predstavljale su nage djevojke.

„Evo, izvolite, gospodine.“ Pojavi se prodavač sa zavežljajem u ruci.

„Koliko sam dužan?“

„Hiljadu i četiristo eura“, odvrati prodavač.

„Evo, hvala vam.“

„Molim, dođite opet.“ „Izvinite“, vrativši svoj uobičajeni poslovni ton, nastojao je vlasnik radnje produžiti neobavezan razgovor, „gde ste ga sreli?“

„Koga?“ zapita kupac prilično odsutno.

„Pa, Drugoga.“

„U Sodomi i Gomori, gde...“

„A, tako“, zabrza prodavač, „on tamo često boravi...“

Kupac ga pogleda, uze zavežljaj, okrene se i izađe u mračnu, kišovitu noć.

* * *

Prvi se probudio jedne noći u Zagrebu shvativši da živi (ako živi, kako je sâm govorio) ispod Luciferova svoda, nedaleko od Gradske knjižnice. Razmišljao je da li da se prihvati pisanja nove priče. Utopljen i pospan uvjeravao je sebe da nema ništa bitno o čemu bi se trebalo pisati hitno!

Mirko Božić

PRAJD

I.

U školi su uveli nastavu informatike i ekologiju, a otkad je Europska unija na vlasti, nema više raspela u učionici. Pa se ti slikaj, prijо, to je nama našа borba dala. Prvo u školu ne smiju raspela, na kraju neće biti nijednog retrovizora sa¹ krunicom na parkiralištu ispred trgovine. Umjesto toga oni njemački borići koji smrde na umjetno cvijeće i vise dok ne izbljude od sunca. Neće ovo na dobro, mislio je gradonačelnik. Nije dovoljno što uvoze Nutelle koje imaju sa njemačkim veze koliko njegova punica sa Kolindom Grabar-Kitarović, koja sama izgleda ko umirovljena stjuardesa. Briselski nas omekšivač oprao po mozgu, družе, ko mokat ručnik. Sreća, cijedi se od eura za gluposti poput ljudskih prava za ove i one, čuvanje ekologije i životinja ko da je magarac za ukras umjesto za njivu, jebote. Treba to iskoristiti, odvrni pravu pipu u nizu i cure novčići ko u javnim kupatilima. Nema smisla tražiti pare za takve stvari, svatko ovdje svoju guzicu briše u vlastitu kupatilu. Daj im javni objekt, pa će huligani odmah u sačekušu sa grafitima. Sve ti je to neodgojeno i bezobrazno, prijо moj. Sramota. Da imaju posla i šta za metnut pod jaja, ne bi imali vremena za gluposti. Ovako po čitav dan drkaju i dangube. Jad.

U Imotskom nedavno pukla bruka na karnevalu sa onima što su zapalili statuu *gay* para, narodska zajebancija. Odmah na sva zvona ovakvi i ona-

¹ Budući da je ovo monolog glavnoga lika, ostavljene su poneke riječi koje ne odgovaraju standardu kako bi tekst ostao vjieran izvornomu govoru – op. lektor.

kvi, homofobi, rasisti, šovinisti, nacionalisti, rasisti. I zaboravio sam kako se zovu oni što mrze žene, i tako su nas zalijepili. A kaže mi mali, u Americi ovi što špotaju žene po internetu zovu se isto ko i tvornica papira u Banja Luci, incel. Svijet poludio, prijoo, kažem ja tebi. U moje vrijeme dok je Bog hodao po zemlji, nije bilo toga pa da ti peru mozak glupostima. Mi smo bili sami krivi za svoje. Zato sad treba da se uozbiljimo ako mislimo musti te strane pare. Treba igrati pametnije od primitivaca, moramo biti otvoreni i liberalni, prigrliti druge i drukčije, ove što vjeruju u mirisni borić umjesto u svetu krunicu. Kako ono kaže, *Wunderbaum*. Čudesno drvo. Svakakvih čuda pod kapom nebeskom. E sad, trebaju nam pare za školu, ne mogu djeca više sjediti u zgradi u kojoj nema ni raspela ni centralnoga grijanja. Grijeh je, prijoo. Moramo nešto poduzeti da ne bi pobjegli čim im se pruži prilika. E sad, palo mi na pamet, kad oni mogu usрати karneval, možemo i mi usran prajd, da damo primjer kako se to radi! Ili još bolje: toliko pristojan da će djelovati usrano. Kako da to izvedemo?

I skontam ti sutra, znaš da vani sve pogano i na misu samo jadni penzioner još poviri, gluho bilo. Imaju ti u školama taj građanski odgoj, priča mi sestrin mali u Geteborgu, kod njih redovno srijedom na rasporedu. Te ti ja malo sa njim da vidim šta ih uče i kako, pa ajde vidjet ću ja sa našim vjeroučiteljem da drži taj odgoj u školi, samo nek se obuče ko civil ako dolazili ti njihovi birokrati. Al prvo da mi prvo dobijemo pare da promijenimo otvore i vrata, napraviti ćemo prajd, najveći prajd u državi, prijoo. Šta? Dobro, bolan, bit će i za kafe-aparat, proćerat će vas tamo sve od tolike kave. Kolektiv vam cijeli ovisan. Za to će ti oni soroševi bezbožnici pljuvat pare ko aždaha svetog Jure vatru. Vidjet ćeš ti kad dođu i novinari i aktivisti i sva ta bagra, ima da se svi obučemo u dugine pruge. Provjerit će mi moj mali tamo na tom svom faksu u inozemstvu kako izgledaju ti homoseksualci, pa da ne bude kao vašar, neko pravi prajd, onako ozbiljno i u stilu, ima da gusle sviraju u duginim bojama. Kaže, te dugine boje, bez toga ništa jer da drukčije ne bi ih ni prepoznao, svi isto ovako ko ti i ja, običan narod, ne strši nimalo. Ne bi ni ja skontao da mu žene ne mirišu kad ga vidiš kako izgleda. Samo mu kolonjska miriše bolja od moje, kažu. U mene nije kolonjska, nego konjska, to žena nabavi kad ode u prodavnicu. Dobri stari Ralon. Pa kako da skontam onda? Jedino audiciju napraviti, majke mi. Nema druge. Ako ih nema, morat ćemo ih uvoziti, nisu ni banane domaće životinje. Tojest voće, mozak mi ne radi po ovom božjem čičvaru.

I tako popunjavao neke formulare, moraš se prvo registrirati za neke šifre i profile i natječaje, pa da dođeš do plijena. Popunili to, pa onda ajde dalje da vidim imaju li igdje kakve pare za prajdove i manjine. Kad, eno, stvarno nešto, nekakav natječaj raspisan, svaka šundra hoće pare za prava, pa što onda ne bi mi, prijio moj. Odmah sam ti zadužio kolegu novinara da iskopa sve što može o slučaju u Imotskom i nakiti fino sa fotografijama da se vidi kakvo je to sranje bilo, pa ćemo mi argumentirati da kod nas nema takvih problema, nego nas naučilo da poštujuemo svakoga, čak i kad ti maše sloganima pred nosom. Jeste, jeste, samo se pokušaj suzdržati i budi ozbiljan da ispadne karneval od našeg prajda. Ako treba, zamotat ću i svetog Juru pred crkvom u dugine boje, ništa ti ne brini. Pa dovesti nekog iz Brisela da dođe da vidi, dođe da se divi. I od želje će ovdje da živi. Samo treba sad pametno sve pripremiti, na sljedećoj sjednici to je glavna točka dnevnog reda, da svatko dobije svoje zaduženje. A ti si u knjižnici u školi, proberi kakvu knjigu o tim stvarima pa da bude kako treba. Ove budale ovdje ne znaju ni oprat pare kako treba, a ti si završio škole, znat ćeš riješiti to po pravilima struke. Sposoban si ti dečko, nećeš ti mene razočarati. Tko će vam nabaviti kafe-automat ako ovo propadne? Ajde, čujemo se.

Prijio moj, nisam znao koliko ovdje ima posla. Moraš za svaku kunu papir potpisat, da se zna crno na bijelo na što si ga potrošio i opečatio. Dok je Bog hodao po zemlji ovdje, nisi morao ništa, samo fascikla kod općine i kava sa tajnikom. Dokle nas je dotjeralo da se moramo metiljati sa ovim stvarima, ne bi vjerovao da si mi govorio devedeset prve. Pa šta će mi sloboda ako svaki kurac uokolo može da mlatara mudima kako mu se prohtije? A kurčina je na pretek, vratilo se svakakva naroda. Ali moglo bi pomoći za prajd. Tko zna zašto je to dobro. Ove lijenčine ću dignut sa guzice da se uozbilje i pokažu guzicu na prajdu za početak. Svatko voli dobru guzicu, a dnevnicu još više. Žena nikako da mi smrša, a plaća da se podeblja. Sve se obrnulo, žalibože. A pogledaj i mene, volim pojest i popit i vidi se na meni. Kakav sam bio ko momčić – pravi maneken, djevojke oko mene ko pješaci oko semafora. A na mom uvijek bilo zeleno, srećom, pa mi ničeg nije falilo. Ali nemam ti sad vremena o tome, treba sve stići prije roka za ovo tamo. I skontati tko će statirati na prajdu. Jedno po jedno. Kad se dobro podnapijaju, pristat će na sve ionako. Ali nije ovo zajebancija, sve ćemo upicaniti, ima da nam cijela općina dođe ko da je blagdanska procesija u četvrtom mjesecu. Piko belo.

Sutradan ujutro mi na sjednicu se svi skupili i iznesem ti ja tako temu sastanka, kad da vidiš ti smijeha i zajebancije, ko da pričam viceve. Nema zajebajem se ja oko para, rekoh im. Pa se uozbiljili i počeli razmišljati, za to ih i plaćam. Inače bi sjedili vani ko i ostali mlatimudani. Treba zaraditi plaću, družu, pa nek se odluče. Kome ne paše, još bolje, bit će više love za nas. Jebe me se. Ali za ovo mi se ne jebe, ne smijemo zabrljati. Pa kad sve prođe, sve rasporedimo na svoje mjesto i škola i djeca cakum-pakum. Neće se ni auto kćeri sâm kupiti. Sve košta, nema džabe ni kod stare babe. Eto, dokle je došlo, prijao moj. Al prvo treba sve to na papir i pod pečat, ostalo će već lako. Kažu, volontere treba dovesti, pa kud ćeš bolje od volontera, gdje se prije toga nismo dosjetili, besplatan rad, čovječe, a oni se ne bune. Tako smo i mi na radnoj akciji ovdje blizu. Radili, pili, pjevali borbene. Mladost – ludost. Samo što ova mlađarija danas ne gradi ceste, nego prosvjeduje, dosadno im u životu. Da smo mi samo prosvjedovali, ne bi ovdje ni danas bilo asfalta. Volio bih da su mi njihovi problemi. Za to smo se mi borili. Sad ćemo mi njima pokazati kako se bori, i volio bih ponekad da mislim da sam đubre, ali kasno je sada, jebiga. Đubre ne miriše na kolonjsku. Tako mi sve ispregovarali što treba, popisali i potpisali, Ante će dovest novinare, Jure zadužit da par udruga dođe pripomoć, a komšija Ahmo sudjelovati, kaže njegov mali da ti ljudi vole obrezane. E sad, on takvog nikad nije vidio, u njegovoj svlačionici na nogometu svima ko zgužvane čarape. Ko ti god kaže da nije pomalo zagledao tuđi, laže. Ko dobar auto, ima uvijek bolji i gori od tvojeg. Dok je god automatik, nema straha, prijao, inače zaboravi na ševu. Prestari smo za drkanje.

Kući me dočekala žena smrknuta i stisnuta na kauču, malo što ne sikće. Kaže, čula je da ja promoviram nekakve gejeve i da je gledala na televiziji kako to izgleda i da se šminkaju i nosaju torbice i šešire i ništa joj se to ne sviđa, nego daj ti njoj pravo muško muško. Pa zagnjurila glavu u krilo i gleda me jednim okom sa strane da joj se izvolim opravdati. Međutim slabo se nada, rekoh joj – doći ćeš tamo i mahati zastavicama i ispeć baklave sa šljokicama ako treba, ne shvaća o čemu se radi i da je to za školu i za djecu. I taj građanski odgoj samo dok traje projekt, a kasnije što dalje od njihove kuće. Na to se smirila, da shvati u što su se zapravo uvalili. I kako da mu objasni da ona ne zna raditi baklave jer njene nikad nije jeo. Samo materine, da joj nabije kompleks što ima nevjestu koja mužu ne zna ispeći poštenu baklavu, a hormašice bi joj trebalo prekrstiti u horor-mašice. Gluho bilo u čijoj je ta kuhinji naučila pomagati. Ali meni ne smeta jer

ionako je najslađa tuđa baklava, kad žena ne gleda. Doduše, nije mi više ni do toga. I bolje, nema se tu više što saznati. Sad ionako ima prečih stvari u životu. Prajd. Ponos, prijо, nitko ovo neće moći nadmašiti ni provaliti.

II.

U školi na Nastavničkom vijeću svi se lijepo poredali u zbornici oko stola. Bibliotekar Anton iznio plan pred kolektiv i da svi izvole sudjelovati jer trebaju sredstva za popravke, a grad nema dovoljno para. I svi ga onako blijedo pogledali, kao odakle sad ta priča i u čudu se čude kao da nikad u životu nisu vidili prajd na televiziji. I pita onda profa Marta šta bi sad oni tu trebali da rade, e da cijela ta priča uspije. Na to će Anton ako se sjeća kad je drug Tito dolazio kako su mahala djeca zastavicama i pozdravljala, tako će sada opet, ali zastavice drugih boja. Zato prvo treba educirati djecu da budu dobro pripremljeni i ne zabušavaju, nego se potrude jer će biti važno za fotografije. Ako ne slikaš, ko da se nije desilo. I još gradonačelniku Anton otvorio Instagram profil, pa da sve to polijepe tamo, to je danas moderno. Profesor muzičkog naučit će školski zbor da pjeva gej muziku, kaže Kylie Minogue i Madonna će proć, samo jebeš to bez gej koreografije, ko da koreografija sama po sebi nije gej, prijо moj. Profesor likovnog napravio sat o pastelnim bojama i napravio *slide-show Miami Vice*. Kafić je počeo služiti *craft-pive*, a frizer nabavio novokompane pomade za njegovanje brade. Sve se malo-pomalo slagalo, međutim trebalo je to sve omasoviti, skupiti, inače stranci neće popuštiti priču. I tako je jednog dana došao i trenutak kad su stigli novinari da intervjuiraju predstavnike za tu priliku izmišljene udruge koja je vodila projekt. Nakon uobičajene projektne pornografije u vidu statistika, slajdova, prospekata i bedževa uslijedio je dio sa pitanjima i odgovorima za koje nitko nije bio adekvatno brifiran. Da, bit će okupljane na dan svetog Jurja, zaštitnika naše lokalne gej populacije, koji ju čuva od aždaha homofobije. Ne, ne znamo tko nastupa niti tko sve to financira, ali bit će lijepo i baš sa ukusom onako šareno. Stvoreno za Instagram.

Na zidu iza njih velika duga koju su naslikala djeca na nastavi likovnog, zastavu još nisu stigli nabaviti. To će Mate preko jednog od tih aktivista koji je obećao doći sa opremom. Nije očekivao da je ostatak opreme kombi pun drugih aktivista koji su došli na jedan dan pretvoriti mjesto u Rio de

Janeiro. Molio se bogu da ne dođu transvestiti jer i njihovi interesi imaju granice. Ako im djeca vide da se muško šminka i oblači štikle, ode kvragu sve što su ih naučili u kući, to je nama naša borba dala. Pa će ti zbog jednog novog Audija sin jednog dana odlučiti da želi biti kćer. Pljuni to iz usta, smiri se, čovječe, rekao je sebi. I tada je našao rješenje. Nema ništa opasnije od čovjeka kojem ne treba politička usluga, a takvih je u ovom gradu vrlo malo. Sjetio se kako narod poslušao don Franu kad organizira koncert klasične muzike koju nitko ne sluša, ali svi se pojave. Dekret je majka svih inicijativa, Tito nas naučio. Gradonačelnik će se konačno izjednačiti sa njim: organizira svoju štafetu mladosti. I to kakve mladosti! Pogledaj ih, kad bi ovo potrajalo mjesec dana, netko bi otvorio *wok*-bar, dokle smo došli, prijmo moj. I tako je on poslao depešu u sve državne firme da bi svi već za par dana počeli vježbati mahanje duginom zastavom. Nema neću, inače će ti uvaliti transparent sa kojim će te komšije kasnije ucjenjivati dok si živ. Ali kad je već za dobru svrhu, može. Čak im je i predstavnik EU komisije za prava manjina, neki Gleisbach, obećao doći jer se taman tada potrefio na odmoru u blizini.

III.

Kako se sve to fino sklapa kad treba. Krenulo se ukrašavati centar gdje je okupljanje kao kazališna scenografija, sa velikom dugom od slame koja simbolizira život i sljublivanje svih živih bića, svatko voli da mu ga se utjera, samo netko sprijeda, a netko straga. Slavlje strasti i slasti, takve je slogane zamišljao gradonačelnik. Naravno, ne može prajd bez poštene roštiljade. Bilo je kobasa na sve strane i čevapi za ove slabijeg želuca ako im prisjedne sve to. Došli aktivisti, poredali se školarci sa plavim kopicama i maramama u duginim bojama, pjevaju, plešu. Matin mali doveo svoj bend da sviraju Eltona Johna, u vijećnici filmski program Johna Watersa. Narod veseo, skače, fotografi snimaju i slikaju, a on sa balkona maše ko da je Juan Peron. Dok maše, već u glavi vidi novi krov na školi i svoj novi Audi ispred nje. Lijepo će figurat, majke mi. Zrak miriše na roštilj, na ulici žamor i buka, najveselije je kad treba glumiti veselje. Aktivisti ushićeni, vidi ekipe kako je dobra, ovdje nema nereda, normalan narod, nema ni policije. Ispred velike duge bina, bend svira, slavlje je na vrhuncu. Stiže konačno i Gleisbach da se rukuje sa njim i podrži ovaj mali korak za čovječanstvo, ali

veliki za njih. Netko mu donosi čašu domaćeg vina, malo meze i lagano kreće večer ka svome klimaksu, slavlje različitosti i tolerancije kakvo mali grad nikad nije vidio. Na vrhuncu šoua na bini mrak zasvijetli od vatrometa, a tehničar je popio. Pa onda iskre dohvate veliku dugu od slame, koja se pretvorila u buktinju. I tolerancija izgori pred svima. A visokom posjetitelju čaša ispadne iz ruke. Dok su stigli vatrogasci, aktivisti nazvali helsinški odbor i pobjegli, a kobase pregorile. Jure, jebem ti tvoju školu. Čim raskite ovaj cirkus, produžit će do škole i ako treba, zakovati raspelo na zid. To je nama naša borba dala. Đubrad.

Mirjana Mrkela

Nesvjesno je reklo svoje

Kraj je radnog dana, ali nisam odveć umoran. Izgradio sam vlastitu personu koja odgovara društvenoj situaciji. Uglavnom jer uvijek ima unutarnjih zapleta, mana i nezrelosti koje želim pobijediti.

Moje radno mjesto nalazi se u bezbojnoj sobici pri kraju nevažna hodnika. Sa strankama komuniciram pismeno.

Dana 2. rujna 2022. posjetili ste našu poslovnicu Downtown, ocijenite svoje iskustvo i ispunite anketu na <https://ankete/vvvvbrrrr!>, hebite se, mater vam birokratsku!, 🤔, jel se honoononira?, ovoga puta ne, hvala na pitanju!, dakle, pratite me, sramota!, ne, nitko Vas ne prati, to je samo statistika.

Ukratko, znam kako je s ljudima.

To ne znači da se ne grozim uljuljkivanja u kolotečinu ili da sam ljubitelj monotonije. Samo ju podnosim kao sastavni dio života.

Idem kući, sve jedna monotona radnja za drugom: gužvanje u prometu, par namirnica u trgovini sa samonaplatnom blagajnom, dvorište, zgradurina u kojoj stanujem. S lica ne skidam poslovni izraz premda zaobilazim ljude ako ikako mogu.

Živo se sjećam događaja od prije par godina kada sam doslovce zaobilazio one koji su ležali na ulazu i na stubištu. Glupani su nastojali spriječiti deložaciju nekoga bančina dužnika.

Zašto ste ovdje?, tražimo pravdu!, A Vi?, Ja samo radim svoj posao., 13 puta smo zvali policiju., i što su Vam rekli?, da nemaju ovlasti., pa tko ima?, bankari, oni se gnijezde u svili i kadifi dok sirotinja drhti u neizvjesnosti!

Ne znam što je kadifa i ne namjeravam se gnijezditi. Šutim i nitko ne pomišlja da radim baš u toj banci.

Uskoro čekam da proključa voda za špagete. Mogao bih i zadrijemati, ali u mom svijetu progovara nesvjesno. Kad god mi ono pošalje neku ideju ili sliku, radosno ju dočekujem, analiziram, asociiram.

Moj lik se odražava na sjajnu metalnom loncu. Obrijano mi je sve osim obrva, a i one su bljedunjave te se čini da je i glava od neke kovine. Moje nesvjesno priziva čeličnu šipku. Svjesno također progovara. ... *moram bolje rastvoriti vrećicu u kojoj je tjestenina., pojačani čelik., uskoro će proključati., bummm!, otklopit ću lonac, šipka, šipka od čelika, šip-šip-šip...*

Ne žurim se. Promatram svoje lice na ovalu od inoksa, zabavno je otvoriti usta i pomicati čeljust lijevo-desno. Nesvjesno mi ukazuje na nedostatak koji treba nadvladati ili djelić života koji bi bilo dobro prihvatiti. Maštam kako bi se sve izobličilo kad bi po čeli tresnula čelična šipka. Ali za dešifriranje nesvjesnog maštovitost je potrebnija od maštovitosti.

Poklopac se odupire pari koja ga na trenutak ipak izdigne, proključala voda cvrči slijevajući se prema plinskom plameniku. Odstranjujem poklopac, stavljam špagete, istovremeno miješam i pritišćem dok sva tjestenina ne utone u vodu. Uskoro opet ključa. Vraćam poklopac kompromisno nakrivljen.

Moje nesvjesno u prvi plan nameće duga i čvrsta pomagala. Razmišljam o vodovodnim cijevima, o zakonu poluge, o bejzbolskoj palici. A u filmu sam vidio kako mačeta može biti uspješna protiv prašume. *Fiju-fiju!* I lišće pada na sve strane. Oštrim nožem gulim češnjak, umećem ga u gnječilicu i pritišćem. Dobar osjećaj. Vadim ostatke češnjaka i dodajem u umak od rajčica koji je također proključao. Gotovo je. Duboko udišem ponuđene mirise. Prožimaju se dok ja perem nož, cijedim tjesteninu i istresam ju u zdjelu. Danas bez zelenog povrća. Ne znam bi li prašumska bujad bila jestiva, to je sami klorofil. Otvaram ladicu kako bih se domogao vilice pa nakratko opet vidim nož koji sam netom spremio. Mislim da je i njegova oštrica od nekakva čelika.

Moje nesvjesno ne nudi predmete, nego simbole. Razmišljam zašto baš čelik, zašto poluga. Kamo će me to dovesti, nije lako dokučiti. Trsim se, bankarskim jezikom rečeno, odvojiti lažne novčanice od pravih. Nisam sklon tuđim tumačenjima, radije tražim svoja.

I u glazbi imam vlastiti odabir: ne slušam ništa osim opera. One su uvijek pune simbola, a nikada neozbiljne i repetitivne. Jedem uz glazbu, prepuštam se užiticima u sebi i oko sebe.

Duboko me potresa tragedija opernih junaka. Život je borba, život izmišljenih likova kao i stvarnih. Maštam kako bih pomogao nesretnici iz opere.

Draga Gilda, to je gnjusni kapitalist!, ali prišao mi je preodjeven u predstavnika srednjeg sloja!, ne vjeruj mu, takvi gadovi lako prikriju čak i vlastitu poreznu karticu!, misliš?, dušo, vjeruj mi, ja radim u banci!, a ti si mlada i zelena!

Naravno, svjestan sam da se ništa od toga neće zaista dogoditi. Ne zanosim se idejom o čarobnim rješenjima. Činim samo ono što mogu: palim svjetla, grijanje, pospremam kuhinju, odlažem prljavo rublje u perilicu, dolijevam tekući sapun u bocu koja stoji na umivaoniku. *Ako danas ništa ne poduzmemo, sutra nas nema*, rekli su oni prosvjednici pred mojim stanom. Razmišljam, razmišljam.

Ali sve to vrijeme, usporedno sa stvarnošću i s maštom, nesvjesno uskače svojim pojmovima kao učenik koji ispod klupe vadi sličice bez veze s nastavom.

Ima učenika koji ne paze na satu., zelembaći., valjalo bi nekako nagovoriti glasače da izađu na izbore, prošle godine je izlaznost bila jadna., zelembaći!, 83 je zanimljiv broj zato što druga znamenka izgleda kao polovica prve, možda mogu izraditi prijedlog za podizanje izlaznosti na 83 %, vrlo ambiciozno, no takav sam po čitavom tijelu., zelen vic, mastan vic., sapun protiv masnoće, sapun miriše na borove, bor je četinjača, zelem-ba... či!

Otvaram prozor da se stan prozrači. Nesvjesno proširuje vidike, ali ne znam što želi tim zelembaćenjem. Ulica je opustjela. Čovjek i velik bijeli pas zalaze za ugao i gubim ih iz vida.

No nešto sa suprotnog kraja ulice privlači moju pozornost. To su dvojica koja dolaze s prljavim namjerama. Ili mi nesvjesno dobacuje misao o prljavštini, u kontrastu s bijelim psom. Zelembaći su sigurno dolari, a ovo su možda pljačkaši. Ne idu u pravcu moje banke, ali na neki način, sve su banke moje. Hodaju sporo, mogao bih obuti tenisice na čičak, nabaciti vjetrovku i sjuriti se za njima. Ako oklijevam, neću ih stići.

Ipak, obavljam još nekoliko radnji, zatvaranje prozora da se stan ne rashladi, kontrolni pregled kuhinje, uzimanje torbice i čvrsto zatvaranje vrata. U torbici uvijek imam uobičajene stvari uključujući rezervne ključeve. Trčeci niza stepenice, povlačim patentni zatvarač sve do nosa i podižem kapuljaču.

Sad sam sličan onoj dvojici. Oni se također skrivaju ispod kukuljica, a jedan ima nekakvu naprtnjaču. Zatičem ih na uglu na kojem sam izgubio čovjeka s bijelim psom. Zamiču, pa ne vide da hitam za njima. Moje nesvjesno opet nudi zelembaće.

Jesen je, pa bi se zelenilo lako moglo nazvati žutilom. Udaljavamo se od gradskog središta i tog žutila je sve više. Oni dječaci, sad mi je jasno da su dječaci, zalaze za sljedeći ugao. Ne znam jesam li zreo u usporedbi s njima, no vidim da ni oni nisu skloni javnom istupanju. Toplo mi je, malo rastvaram zatvarač, kapuljaču ne smičem, žurim se i žurim. Zeleno ima svoj plan.

Dječaci, žutokljunci ili zelembaći koje uhodim zaustavili su se pred nekim starim drvenim vratima. Na drugoj strani ulice je visoko grmlje, već ogoljelo. Oni otvaraju svoju torbu dok se ja šunjam do grmlja, pa iza njega. Oni će nešto poduzeti. Ako ništa ne poduzmemo, više nas nema. Kuća je nekada bila bijela, ali već odavno nije vidjela ni boje ni zidara. Prozori su možda zakovani, komad žlijeba visi, odavno odvaljen od krova.

Žlijeb, cijev, šipka!, ja sam svjestan čovjek, neću sad o nasilju. O zelenilu bih. *Zelembaći, mahune, nedozrelo voće*. Drago moje nesvjesno, pričaj što god hoćeš, ali mi nemoj implicirati ekološku nesvjesnost!

Mračno je kao u besmislu. No u mom životu sve ima smisla. Život u zelenilu, jastvo u zelenišu. Jedan od dječaka osvjetljuje, a drugi vadi nekakvu limenku i još nešto. *Zelena raste trava, na travi djevojka spava*. Onaj s limenkom navlači rukavicu, onaj s mobitelom osvrće se, slično divljači na rubu pašnjaka. Dječaci su to koji sami sebi daju zeleno svjetlo.

Bez obzira što u suvremenom svijetu ne postoji kao ritual, neka vrsta inicijacije se mora dogoditi. Mogao bih nazočiti inicijaciji ovih dječaka. Šteta što nismo u crkvi jer onda bih im bio kum. *Zeleno volim. Plavo-zeleni planet. Zelena trava moga doma*.

U ušima mi je samo tih šum spreja. Dječak njime spretno rukuje: po smeđim vratima niču zelene figure, razmještene bez reda i u različitim položajima.

Vanjski svijet igra svoje zelene igre, ali i nesvjesno je reklo svoje. Konačno sam razumio. Semafor je glupost, trava je glupost, dom, djevojka, čak i dolari su glupost.

Prelazim ulicu. U džepu hlača imao sam onaj lijepi kuhinjski nož. Sad mi je u ruci.

Ne znam jesam li i kada iniciran u svijet odraslih. Ako nisam, sada ću biti. *Temelj inicijacije je žrtvovanje životinje koja je do tada prebivala u čovjeku.*

Dječak s mobitelom bježi kao mahnit. Onaj sa sprejem je još uvijek okrenut prema svom djelu. Leđa su mu neznatno pogrbljena. Guram ga u stranu i zabadam nož u jednog od guštera zelembaća. *Evo ti, na!, glupa nezrelosti! Evo ti, evo ti!*

Tihomir Mraović

Sve njihove odbijenice (korespondencija slavnih)

(Sic transit gloria mundi)

UVODNA RIJEČ

Poštovani čitatelji!

Sigurno ste se mnogo puta zapitali kako su mnogi poznati ljudi krenuli, kako su postajali slavni, kako je to izgledalo u njihovim počecima, jesu li odmah bili prihvaćeni?

Je li taj početak bio lak ili su i oni, kao i svi mi drugi „obični ljudi“, imali problema?

Kao što ćete vidjeti u ovom tekstu, ma koliko svi ovdje spomenuti ljudi bili briljantni i slavni, ma koliko bili priznati i čašćeni u sredinama kojima su se kretali, ni njihov početak nije bio nimalo lak i jednostavan, ni munjevit, a kamoli blistav...

Ovdje su sakupljena svjedočanstva o kreativnim počecima mnogih poznatih ljudi iz prošlih stoljeća.

Mogu li nas, „obične smrtnike“, ovi primjeri barem ičemu podučiti, mogu li nas utješiti?

Na vama je pročitati sljedeće stranice kako biste to doznali...

UKROĆENI GOROPADNIK

London, 7. IV. 1590.

Williame!

Iznenadan važan sastanak spriječio me da porazgovaramo. Zbog toga Ti pišem ovih nekoliko rečenica.

Henrika VI. sam pročitao. Brzjavno rečeno, u dobre strane ubrajam kratkoću kojom postižeš dinamiku, zanimljivo prepletanje povijesnih elemenata i otvorenost forme, a u loše stanovitu, karakterističnu za prve pokušaje, pretencioznost, „literarnost“ dijaloga i neoriginalnost „onoga što se htjelo reći“.

Vidi se da si mnogo toga pročitao, da si se za kazalište opredijelio na temelju razmišljanja i afiniteta, da bi uz još dosta rada mogao napisati nešto stvarno vrijedno i zanimljivo, ali za sada, nažalost, prevladavaju loše strane.

Ne znam je li Ti tko igrao nešto od onoga što si napisao jer čini mi se da bi to bilo vrlo važno. Ovo što pišeš vrijedi napora, a Tebi bi bilo itekako važno da se začuješ s pozornice i vidiš na njoj.

Siguran sam da ćemo još razgovarati i vjerujem da ćeš mi pokazati druge radove. Zanimalo bi me da ih pročitam.

Hvala Ti još jednom na strpljenju.

Doviđenja i mnogo sreće u pisanju

Christopher Marlowe

London, 8. VI. 1590.

Dragi Williame!

Ja stvarno nisam u stanju planirati svoje vrijeme. Iz sata u sat izbijaju neki novi problemi koji traže moju nazočnost.

Ipak, mislim na Tebe i naše dogovore. Prilažem i brzjav da vidiš kako sam Te pokušavao obavijestiti bar o promjeni prošlog termina.

No, u svakom slučaju, pročitao sam i *Rikarda III.* i *Komediju zabluda*. Najprije da Ti kažem nekoliko načelnih primjedbi koje se odnose na oba teksta, a i onaj koji sam pročitao ranije. Ti si očigledno mnogo toga pročitao i mnogo toga znaš. Lektira je potrebna, ali je loše kada „neprovarena“ izbija u onom što pišeš. Bilo u obliku bezbrojnih navoda kojima kao da

se osiguravaš bilo u obliku općenitih „istina“ koje govore Tvoji likovi. I inače – o tome sam Ti pisao već prošli put – likovi Ti još uvijek boluju od prevelike pričljivosti, a problem je to što svi, ma koliko različiti bili, govore istim, pomalo povišenim, „literariziranim“ tonom.

Ukratko, trebao bi se osloboditi literarnosti, pričljivosti, nepotrebna gomilanja rečenica i sporednih likova, zbiti strukturu teksta, početi „učiti iz samoga sebe“ (navod iz navoda u *Rikardu II.1*) i pisati iz samoga sebe.

Pišem Ti ovo pismo u priličnoj brzini, ali mislim da sam Ti sve najvažnije rekao. Čini mi se da meni ne nosiš komade „na uviđaj“, nego zbog savjetovanja.

Eto toliko, nadam se da te nisam obeshrabrio jer to mi nikako nije bila namjera. Dođi početkom rujna pa ćemo nastaviti razgovor. Možda doneseš i novu verziju *Rikarda III.*, što bi me veselilo.

Puno sreće u pisanju

Christopher Marlowe

London, 6. XII. 1592.

Dragi Williame!

Jako mi je žao što Te nisam uspio sačekati unatoč jučerašnjem dogovoru. Morao sam hitno u tiskaru jer se nešto zakompliciralo oko tiskanja mojih drama i postojala je mogućnost da ih dobijem s velikim zakašnjenjem i dvostruko skuplje.

Pročitao sam tvoju *Ukročenu goropadnicu* i ono što mi je prvo upalo u oči jest pomak koji si učinio od onog što sam posljednje tvoje, nekoliko godina ranije, čitao. Pročistio si izraz, dijalog približio pravom kazališnom, likovi su Ti jasnije profilirani... Nekadašnja papirnatost i sklonost stereotipima gotovo da su iščeznule.

Pa ipak, još se uvijek može naići na površna i banalna razmišljanja, a ne manjka ni nešto povišenog, patetiziranog tona. (Primjeri su toga, recimo, razmišljanja o „smislu umjetnosti“ s 13. strane ili pak čitav početak trećeg čina). U loše bismo strane mogli uvrstiti i pomanjkanje ravnovjesja u kompoziciji gdje preteže podugačak uvod.

Svejedno, bit ću tako slobodan dati komad na čitanje nekolicini redatelja s kojima planiram suradnju, pa ćemo vidjeti i njihova mišljenja. Valja Ti, znači, biti strpljiv.

Puno pozdrava i mnogo dobrog za blagdane, ali i u novoj, od koje priznajem, poprilično strepim

Christopher Marlowe

London, 8. XII. 1592.

Dragi Benjamine!

Nakon duge šutnje šaljem Ti, eto, momka o kojem sam Ti govorio. Molio bih Te da malko prelistaš tekst i daš pravi savjet ima li smisla s kime razgovarati o realizaciji u kazalištu.

Mi razgovaramo o nekoliko njegovih tekstova. Svaka nova verzija je bolja i možda jednom dođe do scene. Mislim da bi mu u ovoj fazi realizacija bila velik poticaj.

Bit ćemo u kontaktu, a i Ti bi mogao svratiti na jedan od rijetkih pristojnih šankova u Londonu. A možda te baš ta pristojnost i odbija? Tko zna?

Pozdrav gospodinu Johnu i ostalima, a tebi kad dođeš.

Tvoj

Christopher Marlowe

(Napomena: Christopher Marlowe (1564. – 1593.) bio je engleski dramatičar i pjesnik, nekom igrom slučaja rođen iste godine kad i Shakespeare, čiji je ujedno i najistaknutiji preteča. Ubijen je u svađi za koju se pretpostavlja da je bila inscenirana iz političkih razloga. Za četvrto se pismo u ovom nizu pretpostavlja da je bilo poslano Benjaminu ili Benu Jonsonu (1572. – 1637.), engleskom komediografu, najistaknutijem Shakespeareovu suvremeniku... Još jedna u nizu velikih „koincidencija“? Ne kaže se slučajno da je slučajnost samo maska kojom se bog koristi kad ne želi da ga prepoznaju...)

BISTRI VITEZ OD MANCHE

Madrid, 19. XI. 1604.

Poštovani gospodine Cervantes!

Prošlo je gotovo godinu dana od našega prvog kontakta i ja Vam, nažalost, moram javiti neugodnu vijest: nisu spremni tiskati Vašeg *Bistrog viteza Don Quijotea od Manche*. Zašto? – Nisam tražio iscrpnije objašnjenje – ne sviđa im se i to je dovoljno. Ja sam tekst preporučio, ali – eto – uzalud. Nekad se i to dogodi. Vrlo mi je žao!

Nemojte, molim Vas, to uzeti previše k srcu. Kriteriji su uvijek individualni, „lelujavi“ – i ništa ne dokazuju.

Imate li možda nešto poput onih *Uzoritih novela* koje ste mi svojedobno poslali?! Takvi prozni tekstovi lako bi našli mjesto u knjizi i djelovali bi osvježavajuće. Nikada ne treba konačno odustati!

Srdačno Vaš

Lope de Vega

(Napomena: Lope de Vega (1562. – 1635.), punim imenom Lope Felix de Vega Carpio, bio je španjolski komediograf, pjesnik i prozaist rodom iz Madrida. Stvorio je golemo književno djelo. Sačuvano je oko 500 njegovih kazališnih djela. Interesantno je da se je Miguel de Cervantes Saavedra (1547. – 1616.), koji se smatra najvećim španjolskim pripovjedačem, najprije ogleđao u drami. O svome dramskom radu govori da su neke od komedija koje je napisao imale uspjeha u madridskom kazalištu, ali da se okanio tog posla kad se pojavilo „čudovište prirode, veliki Lope de Vega“. Cervantes je umro u Madridu siromašan i osamljen, ali ne zbog svog razmišljanja o Lope de Vegi, nego, nažalost, zbog nekih drugih razloga.)

GULIVER MEĐU LILIPUTANCIMA

London, 17. VIII. 1726.

Poštovani gospodine Swift!

Spreman sam tiskati vaše djelo, ali uz određene intervencije... Za početak, dali bi jednu skraćenu verziju djela (kako bi se čitatelji privikli...). Vi ste svjesni da kompletna verzija, barem u onom obliku u kakvom ste ju vi zamislili, zbog njezina sadržaja, odnosno zbog satiričkog žalca nekih njezinih dijelova, ne može biti tiskana u cijelosti. Barem trenutno ne... Neke dijelove vaše knjige netko bi čak nazvao i odvažnim, a neke netko i vrlo opasnim (iako je to neuobičajeno reći za književnost), no moram reći da sam i ja jedan od tih ljudi koji vaše djelo tako vide... Zbog svega toga nudim vam kompromis... Ako ste spremni na takav ustupak, koji vam predlažem, prve kopije vaše knjige mogle bi se pojaviti još ove godine.

Iskreno

Vaš

H. H. Hymms, urednik

(Napomena: Djelo *Guliverova putovanja* velikoga engleskog satiričara Jonathana Swifta (1667. – 1745.) su u svojoj skraćenoj verziji objavljena u godini iz koje datira i ovo pismo... Swift je ipak pristao na „kompromis“. Iako je integralna verzija djela objavljena „samo“ deset godina kasnije (1736.), ova prvobitna intervencija u Swiftovu knjigu samo govori kako stoljeće u kojem se nalazio nije bilo spremno prihvatiti „velikog Swifta“ i on se među svojim suvremenima, ustvari, kretao baš kao lik iz njegove knjige, i on je među njima (činilo se) bio baš kao kakav „Guliver među Liliputancima“... Tek stoljeća koja dolaze mogla su prihvatiti Swifta na pravi način i mogli su ga svesti na „pravu mjeru“... No u očima svojih kolega pisaca iz kasnijih stoljeća Swift je i dalje ostao onaj isti „div“ kakvim se je prvobitno (svojim djelom) svima i prikazao... Tako npr. T. S. Eliot (znameniti pjesnik) za Swifta kaže: „Swift, najveći pisac engleske proze i najveći čovjek koji je ikada pisao veliku englesku prozu“. A George Orwell (autor *1984* i *Životinjske farme*) na jednom mjestu za Swiftovo stvaralaštvo govori: „‘Guliverova putovanja’ značila su mi više od bilo koje knjige koja je ikad napisana. Pretpostavljam kako nije prošla ni jedna godina bez toga da sam iznova čitao barem jedan njezin dio[...]“. Na kraju ove napomene samo još jedan mali kuriozitet... Naime, originalni naziv popular-

nog Swiftova djela mogao bi inače konkurirati za jedan od najdužih naslova u povijesti književnosti (uopće)... Originalni naziv njegova djela (ako ga imate vremena pročitati, i za sve one koji ustvari imaju vremena) glasi: *Putovanja u nekoliko udaljenih zemalja svijeta. Napisaó Lemuel Guliver, najprije kirurg, a zatim kapetan na više brodova...* Originalno, zar ne?

MALI CRNI ROMAN

„Moje srce nalazi se u 19. stoljeću...

Moje srce nalazi se na ulicama Londona, gdje trepere svjetiljke, gdje prolaze kočije...

Moje srce je na ulicama Londona, tamo gdje se nalazi varava igra svjetla i sjene, tamo gdje su londonske četvrti...

Tamo se moje srce, ustvari, nalazi... Tamo...

Ne znam zašto, ali tamo se nalazi...”

(Ann Radcliffe, Iz dnevnika, 1787.)

(Napomena: Ovaj navod iz 18. stoljeća, ova svojevrsna „čežnja za budućnošću“ (koju bi možda mogli i okarakterizirati kao pjesmu u prozi), ova svojevrsna oda „odbijanju zatečene i prisutne stvarnosti“ istaknute engleske spisateljice Ann Radcliffe (1764. – 1823.) možda nam samo govori koliko je ona zapravo bila dislocirana u vremenu i koliko je, ustvari, težila bremenitom 19. stoljeću, koliko mu je gravitirala, kao da je osjećala da više pripada tom stoljeću i svim piscima koji će se u njemu javiti (neki i pod njezinim utjecajem) nego što je pripadala svojem stoljeću u kojem se možda osjećala usamljenom, naročito u literaturi kojom se bavila, a koja je pomalo bila raritetna za ono doba (raritetna, ali vrlo utjecajna)... Naime, Ann Radcliffe pisala je tzv. „crne“, odnosno romane jeze ili gotske romane. U engleskoj književnosti tu vrst pripovjedačke proze utemeljio je Horace Walpole, ali ju je upravo Ann Radcliffe učinila popularnom (poznati romani: *Tajne Udolpha* (1794.), *Talijan* (1797.) i drugi...) Radnja tih romana, u pravilu, smještena je u tajanstvene dvorce i njihove sablasne prostore te dočarava misteriozna zbivanja i jezive situacije (koji se na kraju ipak tumače kao prirodni fenomeni)... Ta vrst romana inspirirala je (u jednom dijelu njihova stvaralaštva) autore kao što su Coleridge, Scott, Vigny, E. T. A. Hoffmann, E. A. Poe, Balzac, Dostojevski... Drugim riječima, gotski

roman pomogao je da se otvore vrata „bremenitom“ 19. stoljeću, da se širom otvore i da takvima i ostanu... A to je, priznat ćete, za jedan „mali“ „crni“ roman, to je „mnogo“ ... Zar ne?)

FAUST NA KRIVOJ ADRESI

Leipzig, 19. IX. 1807.

Poštovani gospodine Goethe!

Pročitali smo Vaš ponuđeni rukopis *Faust*.

Po našoj ocjeni tekst ima određenih literarnih kvaliteta (posebno je dobar dijalog), ali ipak ne bi mogao ući u izbor za naš repertoar.

Komedije koje mi izvodimo imaju više izraženu satiričku, društvenu žaoku, pa je to osnovni razlog zašto bi tekst koji ste Vi ponudili više odgovarao nekome drugom kazalištu.

U svakom slučaju, mislimo da se radi o talentiranu piscu i predlažemo Vam da nam ponudite i svoja buduća djela, razumljivo ako se po svojoj satiričkoj intonaciji budu više uklapala u naš repertoar.

Dramaturško odjeljenje kazališta u Leipzigu

(Napomena. *Faust* je najmarkantniji simbolički lik novije europske kulturne historije. Građa za to djelo u različitim varijantama obrađivana je i prije Goethea. Interesantno je da ju je pod nazivom *Tragična povijest doktora Fausta* obradio još 1588. nitko drugi do Christopher Marlowe. Ne kaže se slučajno da je slučajnost samo maska kojom... itd.)

FRANKENSTEINOVA MAMA

Rim, 18. X. 1822.

Poštovani!

Zahvaljujem vašoj cijenjenoj izdavačkoj kući Random house na ponudi da za vas napišem novi roman... Da budem iskrena, posve iskrena prema vama, trenutno nisam raspoložena za takav pothvat. Jer pisanje romana je pothvat, barem za mene... I prvi put, kada sam pisala *Frankensteina*, bilo je to ili-ili... Ili on. Ili ja... Frankenstein je došao neznano otkuda, iz

neznanih dubina mojeg bića... No onda se dogodilo sljedeće, jednom kada je došao – on jednostavno nije želio otići, jednostavno je želio oživjeti... I baš kao što je svoje čudovište u mom romanu oživio Viktor Frankenstein, tako nešto sam i ja napravila, tako sam i ja oživjela svoj roman, oživjela sam ga čudom... Ovo po prvi put priznajem... Ne znam je li čitatelj svjestan toga, ali autor upravo tako oživljava svoje likove baš kao što je oživljeno Frankensteinovo čudovište... Oživljava ih jednom mukom da bi se zatim ti isti likovi okrenuli protiv autora, da bi ga naposljetku napustili: ali tako (očito), rekla bih, tako nekako očito treba biti... To su očito neke zakonitosti same književnosti, zar ne... Da nas naši likovi napuštaju, zar ne? Ali ja sam se zapričala... Malo sam se zanjela, oprostite... Sada barem znate jedan dio mojih muka... Zašto oživljavati nešto što će otići od vas ili nešto što će vas s druge strane progoniti... Kao što je prvo od Viktora Frankensteina otišlo „njegovo“ čudovište, a zatim ga je progonilo kada je vidjelo koliko je različito od ljudi, koliko je samo na svijetu. Nisam sigurna ne progoni li i mene to čudovište, nisam sigurna da na mene i moju obitelj nije palo njegovo prokletstvo, njegova neizrečena kletva, naime moram vam reći, moj muž, moj dragi muž, moj dragi Percy, veliki pjesnik Percy Bysshe Shelley je umro, utopio se, stradao je u stravičnom brodolomu... Strašno, zar ne... No čekajte dok čujete... To nije sve... Naš dragi prijatelj lord Byron isto je mrtav... Nema više našega pjesničkog kneza, nema ga više... Sjećate li se njegove slave, sjećate li se njegovih pjesama? Nema ga više... I kao najgora kruna svega, moj sin je preminuo... Nedavno je preminuo u Rimu, odakle vam i pišem ove retke, preminuo je od malarije, imao je tri godine... Samo tri godine... Smrt me prati cijelo vrijeme, sama smrt... Moja majka je umrla rađajući me... Niste to znali? Kasnije, kada sam odrasla i kada sam postala tog svjesna, te činjenice, vjerojatno si to nisam mogla oprostiti, vjerojatno je jedan dio mene smatrao i uvijek me je promatrao kao čudovište zbog toga... Ne, ne možete me odgovoriti od te primisli, ne možete me odgovoriti! Pa, zaboga, kako nisam bila „čudovište“, kako to možete reći, kako to nisam bila, kako mislite da to nisam, pa, zaboga, ubila sam onu koja me je rodila... Ubila sam ju! Ja jesam „čudovište“... Ja to jesam... Ja sam najveće čudovište... Najveće... Ja to jesam... (!)

Oprostite zbog ove male stanke u pismu, ali emocije su me ponijele, morala sam napraviti stanku kako bih malo došla k sebi, kako bih se povratila, još jednom oprostite, neće se ponoviti...

Shvatili ste, zar ne?

U onome što sam maloprije napisala eto vam dobre podloge za „čudovište“ Viktora Frankenstein, eto vam podloge... (Ima li bolje podloge od mogeg života? Ima li?) Sada znate sve ili barem otprilike sve... Sada znate zašto sam tako lako, takvom lakoćom mogla pisati o Frankensteinu, o njegovu čudovištu, o svemu što se događalo, o toj tematici – eto, sada znate, sada sve znate ili, kao što sam navela, barem otprilike sve... Kažem, smrt me je i dalje pratila... Iako me je moj otac podigao kao svoju mezimicu, iako sam u njegovoj kući bila okružena najvećim književnicima, pjesnicima i filozofima, iako su svi oni u mene usadili misao da sam predodređena učiniti nešto veliko, nisam bila sretna, uvijek sam osjećala kao da neko prokletstvo visi nada mnom, uvijek sam osjećala nešto demonsko oko sebe i u sebi... Nešto posve demonsko... Nije ni čudo stoga što sam sa samo 16 godina (bila sam vrlo osjetljiva i senzibilna tada) bila privučena muškarcem za koga sam osjećala da u sebi isto tako ima nešto – demonsko i da to širi oko sebe, da to širi kao neku opojnost, opojnost kojoj se ne može odoljeti, opojnost kojoj barem ja nisam mogla odoljeti (ili sam tada možda bila premlada, ne znam, ali se ne kajem, ne kajem se što sam pošla za Percyja jer radi se o njemu, govorim o njemu kada spominjem toga demonskog muškarca, govorim o njemu...). Nije ni čudo što sam se baš za takvoga „demonskog“ muškarca i ljubavnika i udala. Kao što sam vam već napomenula, bio je to Shelley, a takvu demonsku opojnost (možda ne toliko jaku kao moj suprug) širili su oko sebe i njegovi prijatelji, prvenstveno lord Byron i John Polidori (poznati autor *Vampira*, da)... Svi su oni isijavali nešto demonsko iz sebe, naprosto demonsko... Osjećala sam to... I nije ni čudo onda što smo se svi prepoznali i što smo možda, baš zahvaljujući toj činjenici, bili privučeni jedni drugima... Zahvaljujući toj činjenici, svi smo zajednički mogli dijeliti naše demone, odnosno naši su se demoni mogli družiti među sobom i mogli su zaboraviti na nas, mogli su nas jedno vrijeme ostaviti na miru i mi smo možda zbog toga mogli biti slobodni; da, možda samo zbog toga... Možda smo baš iz tog razloga toliko uživali u društvu jedni s drugima? Da, možda baš iz tog razloga?

No danas Percyja i njegovih prijatelja više nema, većine ih više nema... Barem nikoga oko mene nema... Posve sam sama, ponovno sam sama sa svojim demonima... Posve sama...

Vi sada shvaćate, shvaćate, zar ne...

Usprkos svemu, usprkos svoj neopisivoj grozi koja iz moga prvog romana izbija, *Frankenstein*, odnosno njegovo pisanje, rad na njemu, bio je

plod, bio je ipak „oličenje“ nekih sretnijih dana za mene, posve sretnijih dana; mnogo sretnijih nego što su to sada možda ovi moji dani... Iako je to paradoks, znam... No doći će ponovno neki sretniji dani, vjerujem da će ponovno doći neki sretniji dani, koji će kao svoj plod možda donijeti neki moj novi roman, možda... Tko zna? (Živim za to... Za te neke ponovno „sretnije“ dane... Živim za to...)

S poštovanjem

Vaša

Mary Wollstonecraft-Shelly

(Napomena: Mary Shelly je za života napisala još jedan roman – *Posljednji čovjek*, 1826. Radnja romana zbiva se 2073. godine i u njemu se govori o doživljajima posljednjega preživjelog pripadnika ljudske vrste poslije jedne globalne epidemije. Kada se malo zamislimo nad dvama jedinim njezinim publiciranim romanima, možda možemo pomisliti kako je pokretač njezina književnog rada očito bila nekakva svojevrsna referenca na biblijsku „alfu & omegu“, na svojevrsan početak i kraj ljudi i njihove civilizacije; naime Mary Shelly je, kao što nam je dobro poznato, svoju književnost otvorila djelom o Frankensteinu, dakle pisala je o svojevrsnome „prvom čovjeku“ (o stvorenom čudovištu Viktora Frankensteina, što je svakako „bogohulna“ referenca na stvaranje prvog čovjeka — Adama), a svoje bavljenje književnošću završila je pisanjem o „posljednjem“ čovjeku (o svojevrsnome „posljednjem Adamu“). Ono između izgleda ju nije interesiralo, interesirao ju je samo početak i kraj, samo svojevrsni početak i kraj, „simbolični“ početak i kraj ljudi i njihove (ili slične) civilizacije... Taj veliki krug, tu veliku referencu na sâm veliki krug stvaranja, bivstvovanja i nestanka spisateljica je pokušala nekako uklopiti u svoj, materijalno gledajući malen, ali smisleno gledajući, izuzetno „velik“ opus...

Još par riječi o samoj autorici...

Mary Shelly rođena je 1797., a bila je jedino dijete slavne feministkinje Mary Wollstonecraft, koja je umrla rađajući kćer, i filozofa i romanopisca Williama Godwina. Od malih nogu dobivala je izuzetnu pozornost, a odrasla je okružena vodećim piscima, pjesnicima i filozofima svoga doba. Tretirali su ju kao iznimnu, rođenu pod sretnom zvijezdom i od nje su očekivali velike stvari.

Ostat će upamćena kao autorica romana *Frankenstein ili moderni Prometej* – objavljenog 1818. godine u izvornom, a 1831. godine u nešto revidiranom izdanju.

Lik po kojem taj roman užasa – *gotic novel* – dobiva ime mladi je znanstvenik Victor Frankenstein, koji od dijelova ljudskih leševa stvara čudovište kako bi mu udahnuo život.

Interesantan je „psihološki“ obrat koji se s vremenom dogodio... Danas ljudi Frankensteinom zovu čudovište, a ne znanstvenika koji ga je stvorio. Zašto je to tako, možda jednostavno zato što je čudovište u romanu postavljalo sasvim ljudska pitanja i željelo je postati čovjek, a to nije moglo ostati nezapazeno, to nije moglo ostati nenagrađeno... U romanu čudovište nije postalo čovjek i ostalo je ono što je i bilo – „samo“ čudovište, ali u srcima ljudi, čitatelja i onih koji su gledali film čudovište je nagrađeno time što je nazvano ljudskim imenom, u srcima ljudi ono je postalo čovjek... Bila je to nagrada i bilo je to najviše što su čitatelji mogli učiniti za čudovište, odnosno po novom za Frankensteina, bilo je to najviše što su mogli učiniti za njega, da ga nazovu „ljudskim“ imenom (čak da odu tako „daleko“ i da ga nazovu imenom njegova „tvorca“), bilo je to najviše i od toga dalje se vjerojatno nije moglo... Tim „iznenadnim“ psihološkim (ili već kakvim) obratom (koji je bez presedana u „modernoj“ književnosti, da lik nekog romana imenuju čitatelji, a ne autor), tim fantastičnim obratom vjerojatno bi i sama Mary Shelly bila zadovoljna... Vrlo zadovoljna... Vjerojatno...)

PORUKA ZA BUDUĆNOST

Sankt Peterburg, 10. 3. 1845.

Poštovani gospodine Fjodore Mihajloviču!

Pročitao sam Vaš rukopis *Bijedni ljudi*. Mislim da spadate u one ljude koji su u stanju iskazati se u literaturi. To nije neka velika pohvala jer tu osobinu ima priličan broj ljudi. Postoje i ljudi koji se mogu iskazivati samo zvukom svoga glasa. Pisana riječ je dakle sredstvo kojim vladate. Nije mi uopće čudno što se Vaš rukopis svidio Vašim prijateljima. Međutim, imati sposobnost da se piše još uvijek ne znači kako postoji potreba u Vama da pišete. Komplikirani sustav koji ste upotrijebili u svojem rukopisu pokazuje da su ambicije bile vrlo velike, mislim na Vaše ambicije. Ali treba vjerovati onima koji misle da je jednostavnost u priopćavanju misli jedan od važnih uvjeta da se uopće uspostavi kanal razumijevanja između Vaše poruke koja je napisana (uopće napisane poruke) i onih koji će ju čitati

(pročitana poruka). Moj je utisak, mada moram priznati možda površan, da bi Vaš rukopis mnogo dobio na uvjerljivosti kada biste se opredijelili samo za jednu izražajnu metodu: npr. da je cijela knjiga samo sastavljena od pisama, da je dijaloška forma izbjegnuta jer ona je primitivniji i manje efikasan oblik od epistolarne forme. Ona zahtijeva radnju. Zato se u svim dramskim tekstovima mora nalaziti nešto što se naziva dramski sukob, zapravo radnja. U razgovorima preko prozora ne može postojati radnja. Ona se u takvom razgovoru može samo prepričati. Ali prepričana radnja nije sama radnja.

Poštovani gospodine Fjodore Mihajloviču!

Pišem Vam ovo pismo i sâm pomalo nesređen. Teško je razumjeti tekst čovjeka koji je pisan kao osobna ispovijest. Teško je davati savjete čovjeku komu takvi savjeti nisu potrebni, koji ih nije tražio. Pa dobro, ja ću Vam dati savjet što biste trebali učiniti sa svojim rukopisom. Pretvorite ga, kao što sam već rekao, u roman koji će imati oblik neposredne korespondencije između dvaju likova romana. Ne više. Samo dva lika. I ne treba sve objasniti. Ne treba pismima sve reći. Neka su neka od pisama i nestala. Tako će čitatelj shvatiti one praznine na kojima neće moći postavljati pitanja niti tražiti odgovore. Nisam siguran je li Vam ovo prvi rukopis. Ako jest, u tom slučaju treba ovako postupiti: ako je prvi rukopis, treba ga prepisati još jedanput, stranu po stranu. Budite oštri prema sebi. Drugi će, kada Vam knjiga bude izišla, biti ne samo oštri nego i nemilosrdni. Pišite, prijatelju, nanovo ovaj roman. Tko zna, možda će iz njega nešto i ispasti. Ja spadam, o tome još nekoliko riječi, u one ljude koji smatraju da me prvi osjećaji nikada ne varaju. Dakle, ja mislim, ja vjerujem da bi iz ovoga Vašeg rukopisa moglo nešto vrijedno ispasti. Sada je sve u Vašim rukama. Ostaje Vam još jedan veliki rad. Još mnogo rada. Sve treba još jednom promisliti. I nigdje ništa ne koristiti od tuđeg iskustva. Postoji za vas samo Vaše iskustvo, postoje samo Vaše riječi, postoji samo Vaš osjećaj za priču... itd.

Poštovani gospodine Fjodore Mihajloviču!

Ne znam koliko sam bio u stanju prodrijeti u Vašu literaturu. Možda to za Vas nije ni važno. Ali vjerujem da će od Vas jednog dana biti pravi pisac. Ne znam koliko imate godina. Zato nisam siguran hoćete li imati vremena sazreti u pravog pisca. Ali ja osjećam da Vi znate što znači biti pravi pisac. To znači biti propovjednik.

S poštovanjem

Visarion Grigorijevič Bjelinski

(Napomena: Interesantno je to da su se (poznati ruski književni kritičar) Bjelinski i (poznati ruski spisatelj) Dostojevski pri pogledu na književnu poetiku i na njezin realitet posve razišli te je Bjelinski vremenom postao jedan od najžešćih kritičara Dostojevskog.)

ODBIJENICA ŽIVOTA

Moskva, 12. II. 1852.

Oče Mateju!

Želim Vam reći kako se osjećam, teško Vam to mogu prenijeti govorom, lakše se snalazim s pisanjem – još za sada... Oče Mateju, kao da sam oslobođen okova, kao da je nešto spalo s mene. Ne znam. To kao da je tu gdje ja sada stojim netko drugi. Netko ponovno rođen. Kada malo bolje pogledam, ne mogu shvatiti, ne mogu shvatiti da sam to ipak ja. Ja, a nisam ja... Nešto se dogodilo... Nešto lijepo... Može li djelomična rečenica kao ponovno rođen – biti dovoljna da opiše ta osjećanja? Ne vjerujem, i zato pokušajte vjerovati mojim iskazima. Pokušajte vjerovati mojim pokretima. Pokušajte vjerovati mojim osjećanjima, svemu što ću od sada učiniti i reći jer ćete se jedino na taj način uvjeriti da sam ponovno rođen... Ponovno sam rođen... Ponovno sam rođen i divno je... Osjećam sreću, sreću koja nadahnjuje, ushićuje, ali koja u isti čas donosi i sjetu koja raspiruje još veću melankoliju. O, hoće li moj novi život biti upravo to? Neprestani sudar sreće i melankolije? Neprestani krug, neprestano traženje, neprestano uzdizanje čas jednog čas drugog. Neprestana borba njihova bez pobjednika na obzorju u meni, što ide, što se valja, što k meni dolazi i što odlazi ostavljajući prostor za bitke nove, vremena jasnija, ali ponovno bez pobjednika za kojim moje srce žudi, za kojim moje srce više jer rado bi znalo tko će koga nadmudriti, tko će koga nadvikati, tko će koga nadigrati, tko će koga o ledinu tresnuti, tko će na kraju ostati? Sreća ili melankolija? Ili? Ne! Ne! Previše strašno bilo bi to...

Ali moje srce upravo prima misao jednu koja neprestano kruži i kao da moje srce zna, kao da odgovora zna, ono se grči, steže i ječi jer odgovor je jasan i nameće se...

Pobjednika neće biti i čitav život moj u sudaru proći će, u sudaru privlačnog i odbojnog, u sudaru napetog i opuštenog, u sudaru mene i ljudi, u sudaru pozitivnog i još pozitivnijeg...

Iskreno Vaš

Nikolaj Vasiljevič Gogolj

(Napomena: Pred kraj života Gogolj je pao pod utjecaj religiozno-fanatičnog oca Mateja Konstantinovskog. Gogolj je živio isključivo u društvu s njim i „samo u Bogu“. Oslabio je svoje tijelo postom da bi naposljetku spalio sve svoje književne rukopise... Prestao je primati hranu, proživio priviđenja i preminuo je u najvećim mukama... (!) Treba li bilo kakva drugog komentara ovomu? Očito ne...)

POČETAK BROJENJA

New York, 15. VI. 1852.

Poštovani gospodine Melville!

Vaš roman *Moby Dick*, ili kako smo ga u engleskoj objavili pod nazivom *Kit*, prodan je tek u 3000 primjeraka, a i kritike Vašeg romana su mahom sve negativno intonirane...

Iz tog razloga ne bih obnovio našu daljnju suradnju. Ne šaljite nam na čitanje Vaše buduće radove.

Srdačno, Vaš izdavač

Samuel K. Johannson, mlađi

(Napomena: Herman Melville je nedugo nakon objavljivanja *Moby Dicka* odustao od pisanja proze i posvetio se poeziji. Godine 1891., kada je umro, američka javnost ga je već gotovo zaboravila.

Roman *Moby Dick* tek je 20-tih godina prošlog stoljeća postao zanimljiv povjesničarima književnosti, koji su ga tek tada počeli tretirati onako kako tom djelu i priliči – odnosno kao remek-djelo. Prekasno za Melvillea... Gotovo prekasno za bilo koga... Tipično...)

TAMO GDJE POČINJU ZVIJEZDE...

Pariz, 14. X. 1862.

Poštovani g. Verne!

Vaš roman *Pet tjedana u balonu* previše nas podsjeća na priču američkog književnika E. A. Poea *Patka i balon*... Zašto tiskati „kopiju“ kada još uvijek imamo „original“? Budite ljubazni i sljedeći put nam se ipak javite nekim Vašim materijalom, „originalnim“...

Izdavač Lenier

(Napomena: Nije nikakva tajna da je Jules Verne ne samo dobro poznao opus E. A. Poea nego se i nadahnjivao njegovim djelima (npr. motiv leta balonom i put na Mjesec, koji se na jednom mjestu javljaju kod Poea u njegovim pričama, postaju stožerni element, postaju kotač zamašnjak u Verneovim romanima) i ne samo to, Verne je čak i dovršio jednu neokončanu priču američkog autora i možda mu se na taj način najbolje odužio... Naime, na osnovu jedne Poeove duge pripovijesti (ili možemo slobodno reći jedinog njegova romana) pod nazivom *Priča Arthura Gordona Pyma* (koja se običnom čitatelju, a kamoli ne bi jednomu takvom fantastu kao što je bio Verne, očito učinila nedovršenom i koja je jednostavno (činilo se) „vapila“ za nastavkom), na osnovu toga „znamenitog“ djela Verne je napisao svoj roman pod nazivom *Ledena sfinga* i on se fabulativno i doslovno naslanja na Poeovo poznato djelo... (Inače, taj Verneov roman i nosi posvetu uspomeni na Edgara Poea...) Ima li većeg znaka poštovanja od toga? Ima li? Od dokončavanja neokončane priče drugog autora – ima li većeg znaka poštovanja? Očito ne... Zahvaljujući možda baš E. A. Poeu i prvenstveno njegovu utjecaju (prvenstveno Poeovim postulatima i dostignućima u pisanju fantastike te željom da se ta fantastika ipak stavi u kakve-takve znanstvene okvire), Verne je postao gigant jednog žanra... No, ma kako, s ove distance nama danas Verneova karijera izgledala blistava, njegov početak nije bio nimalo lak. Rođen je u Nantesu 1828. godine, 1848. godine dolazi u Pariz gdje se povremeno bavi pisanjem. Ogladava se kao pjesnik, autor libretoa i dramski pisac... Prvo djelo znanstvene fantastike (možemo to tako nazvati), dakle prvo SF djelo (po uzoru na Poea), priču pod nazivom *Putovanje balonom*, objavljuje 1851. godine. Deset godina kasnije tu istu priču prerađuje u roman pod nazivom *Pet nedjelja u balonu*... Tim romanom obilazi pariške izdavače. Posve bezuspješno. Do 1863. godine roman su

odbile gotovo sve izdavačke kuće u Parizu. Izdavač Hetzel, za razliku od drugih, nije bio toliko „kratkovidan“. „Nanjušio“ je dobar posao i s „darovitim“ piscem (barem je on takvim vidio Vernea) sklopio je ugovor o isporuci dvaju romana godišnje, što je Julesu Verneu napokon omogućilo uzlet i što mu je donijelo svjetsku slavu. Njegova „neobuzdana“ mašta došla je na svoje... Tijekom četrdeset i dviju godina suradnje Verne je kod Hetzela objavio ukupno šezdeset i četiri „izuzetna putovanja“, kako je izdavač klasificirao Verneova djela... Impozantan broj objavljenih djela samo nam govori koliko je Verne bio zadovoljan suradnjom i koliko je bio inspiriran svojim položajem (slavna i prihvaćena pisca)... A sve to opet samo nam govori sljedeće... Ovaj primjer samo nam (primjereno) govori (ili bi nam barem trebao govoriti) kako se iza svakog autora ipak nalazi urednik, odnosno izdavač (ili bi se barem trebali nalaziti) koji, kada na pravi način stanu iza autora, sve postaje moguće... Apsolutno sve postaje moguće... Ovaj nam primjer, bolje nego bilo koji drugi, upravo to govori... Upravo to... Ili bi nam barem trebao to govoriti...)

Miroslav Artić

Samozvani i nevidljivi

Što s onim neobičnim pojedincima koji namjerno „remete“ mir građana i svojim neočekivanim ponašanjima dovode u pitanje neupitne društvene konvencije? Sve to čine, da tako kažemo, prijekim putem, a njihove se akcije ne mogu odijeliti od njih samih. Jednostavno je nemoguće odvojiti njihovu individualnost od onog što javno čine jer se poistovjećuju s onim što izvode. Društvena zajednica ne uzima ozbiljno akcije takvih pojedinaca jer oni ne posjeduju nikakav društveni status i ne mogu se legitimirati svojim izvedbama. Ne nosi ih nikakav legitimitet, njihovo ime u javnim nastupima ništa ne znači, i kako onda pristupiti takvim osobama koje nastupaju bez imalo zadržke i što bi im trebalo reći jer oni ne pokazuju nikakvu namjeru odgovarati na prigovore?

Nacrt prakse nevidljivih, samozvanih aktera

Pojavom nasumičnih akcija tih samozvanih pojedinaca, koje se nikako ne uklapaju u sustav aktivističkog angažmana, nameće se prijeka potreba redefiniranja takvih situacija, a osobito aktera takvih nasumičnih prevratničkih praksi. Nužan je stoga zaokruženi okvir zacrtan konkretnim odrednicama unutar kojih bi se taj fenomen mogao situirati.

Za početak valja ustvrditi da takve akcije zaista posjeduju karakter prevratničkih praksi i to već po snazi kojom uznemiruju određene društvene situacije i strukturne odnose u njima. Teško je takve pojedince opisati, okarakterizirati i točno odrediti narav njihova aktivističkog djelovanja, a još je

teže sagledati po kojem bi se sustavu sve to moglo imenovati i specificirati. Jer kako se nenadano pojave tako nenadano i nestanu, ostaju nevidljivi i neuhvatljivi široj zajednici. Nijedan ih klasifikacijski sustav vrednovanja ne može potvrditi. Nemoguće ih je svrstati u neku sustavnu tipologiju. I kako se onda odnositi prema postupcima tih neobičnih i čudnih pojedinaca, oprečnih čak i koncepcijama radikalnih umjetnika? Težak je to, a možda i nerješiv problem. Na koji način, kojim pristupom vrednovati aktivističke prakse „nevidljivih“? Mogu li kritičari širega teorijskog spektra bez predrasuda i s respektom pozicionirati javno djelovanje takvih pojedinaca?

Naime, promatrajući nasumce izvedenu akciju u njezinoj procesualnosti i s obzirom na posljedice koje se tom prilikom mogu očitovati, za očekivati je da analitičari i kritičari cjelokupni događaj analiziraju i vrednuju metodološkom aparaturom. Tako bi bar trebalo biti jer istodobno će sami građani takve nasumične intervencije samozvanih radikalnih aktivističkih umjetnika prepoznati kao nenadani događaj i tom prilikom mogu ustvrditi društveni značaj akcije, i već time u njihovoj recepciji može započeti proces vrednovanja. Dakle, uslijed aktivističkih praksi samozvanih pojedinaca prepoznaje se povlašteni trenutak razotkrivanja koji se po uzdrmanu ritmu bitno razlikuje od redovitih društvenih zbivanja. I zato ga stručni sud ne bi smio zanemariti jer radi se o događajima potpuno novima u društvenom ambijentu. Već su po sebi izazovni i provokativni naočigled cjelokupne javnosti.

Tom prevratničkom energijom mogu biti zahvaćeni svi sudionici. Sâm povijesni prostor i vremenski slijed čine ih dijelom izvedbe u kojoj se sami suočavaju s mogućom novom zbiljom i vizijom drugačijeg svijeta, koji se bar u imaginaciji kronotopski širi i razvija. Isto tako taj fenomen može nestati baš onako neočekivano kako je i nastao, odjednom, iznenada, u potpunosti. Često takvi događaji nastaju spontano, izvođač se jednostavno ne može distancirati, a niti to pokušava. U tim trenucima on se ne razlikuje i ne odvaja od onog što izvodi; on, njegova riječ i djelo ostaju jedno. Svojom dosljednošću oni niječu pripadnost uljuđenu građanstvu, osporavaju njihovu neprikosnovenu vrijednost, poništavaju ideološki kontekst i pri tome naširoko ismijavaju društvene institucije.

Aktivisti i artivisti, bili oni umjetnici ili angažirani građani šireg spektra, nastupaju ipak drugačije. Akcije izvode planski, procjenjuju situaciju u koju ulaze performansom, prilagođavaju ponašanja aktualnomu društvenom kontekstu i još mnogo toga uzimaju u obzir u svrhu promaknu-

ća na ljestvici društvenih vrijednosti, koja izrastaju na kritičkom fonu. A ovi samozvani nevidljivi pojedinci odbacuju baš takve ciljane i osmišljene prakse i ne pokušavaju ih opravdati, a niti ih vrednuju po bilo kojem pitanju. Umjetnici aktivističkih praksi mogu se na određeni način ponašati poput njih, ali samo dok izvode svoje akcije, dakle tijekom izvođenja. I to je ono što bi se moglo prihvatiti kao poveznica između performerera i „nevidljivih“ osobenjaka.

U toj istoj točki približavanja oni se i razlikuju. Naime, umjetnici performansa se, za razliku od njih, nakon izvedbe povlače u intimu, u svijet privatnosti. „Nevidljivi“ to ne čine, ne povlače se u skrivene prostore intime, u njihovim životima ne postoji jasno zacrtana granica između privatnosti i javnosti. Sve što u određenom trenutku čine oni to dokraja jesu i to ostaju. Isto će biti i sutra i bilo koji dan kada im dođe da to budu. Ciljana, to jest željena ponašanja mogu ponavljati iz dana u dan, oni iz tog okvira ne mogu izići i ne pokušavaju naći izlaz jer se upravo na taj način prezentiraju. I to je sav njihov život.

Uljuđeni građani, oni koji razlikuju svoje životne uloge, toga se drže i „neuljuđene“ promatraju kao pojedince koji su zbog određenih životnih okolnosti jednostavno pukli, i mentalno i psihički, i predali se stihiji života, pa kako im bude.

Kako nazvati samozvane prevratnike na marginama društvenog života?

Teško je za takve neobične pojedince pronaći odgovarajući izraz, pojam ili klasifikacijski termin. Ne može ih se jednostavno proglasiti bolesnima ili socijalno neprilagođenima jer njihovo ponašanje nije jednoznačno niti je istovjetno ponašanju psihički oboljelih osoba. Oni u sebi i u svojim postupcima svakako nose nešto subverzivno, čak to zna biti suvislo posloženo i na toj se razini mogu prepoznati i drugi subjekti.

Radi se o izvornoj i snažnoj, a uglavnom intuitivnoj kritičkoj imaginaciji do koje mogu doći u svojim postupcima. Misli se pri tome na heuristička razotkrivanja i prokazivanja socijalnih anomalija, određenih zastranjenja u društvenoj horizontalnoj razini i na pomaknuto razumijevanje duhovne situacije vremena. Oni na osobit način provokacijama, iznenadnim intervencijama, mogu pobuditi pozornost prisutnih, mogu otvoriti nove smjernice u formiranju kritičkog diskursa i često krče putove prema ostvarenju

slobode u izražavanju. A također mogu usmjeriti građane na pravovremeni bijeg iz rizičnih odnosa i upozoriti na brojne socijalne zasićenosti i pritiske u svakodnevnoj komunikaciji.

S tog je rakursa zanimljiv i osobito inspirativan pokušaj teoretičarke povijesti umjetnosti Vere Horvat Pintarić. Ona je u svojoj studiji *Od kiča do vječnosti* (1972.) razvila zanimljivu raspravu o statusu neobičnih samozvanih aktera pripisujući im marginalnu ulogu u društvenom životu jer su to oni sami tražili. Zato ih u tom kontekstu naziva „marginalcima“. No mogu li se tim terminom adekvatno označiti osobe koje se razlikuju provokativnim ponašanjima od građanske većine, dakle baš one osobe koje krše i ruše društvene konvencije i sav život u svojoj „ludosti“ ulažu u rizične i provokativne igre?

Vera Horvat Pintarić u svojoj analitičkoj deskripciji polazi od značenja riječi *marginata*, koja inače označava rubne bjeline „što uokviruju tiskan slog“. Može se to odnositi i na rubne bjeline u koje se upisuju opaske, kritičke intervencije, primjedbe uz objavljeni tekst često unaprijed zadan kao norma. Od tih rubnih kritičkih sadržaja nastaju „marginalije uz tekst“, kojima se ono što je javno objavljeno osporava ili se dopunjava i ukazuje na propuste, ciljano se intervenira s tih istih rubova u sadržaj glavnog teksta. Znaju takve marginalije biti „opasne“ po život teksta i njegova autora.

Autorica dalje argumentira vlastito razumijevanje *marginalaca* po kojem je riječ o pojedincima „što žive na rubu društva, na okrajcima vladajućega društvenog sloga“. Ona proširuje eksplikaciju tvrdnjom da u tu pomaknutu kategoriju ulaze pojedinci, skupine, manjine i zajednice i svi preostali što ispadaju iz „sloga [...], oni što su na rub odgurnuti. To mogu biti i mislioci i skitnice“ (Horvat Pintarić, 1979: 142). Očito misli na pojedince s ruba društva, s margina života i, da malo proširimo argumentaciju, to mogu biti mislioci-skitnice ili skitnice-mislioci sjedinjeni u jednome jedinstvenom subjektu bez veznika „i“, dakle bez razdvajanja ostaju mislioc-skitnica u jednoj osobi bez ikakvih podjela. Oni, kako to razumijeva autorica, stvaraju vlastiti prostor slobode u opiranju društvenim normama, oslobađaju se prinude, napuštaju „šutljivu većinu“ i povlače se „na rub društva“ (Horvat Pintarić, 1979: 146). Ustvari, povlače se na margine s kojih se sve može drugačije vidjeti i ništa ih više ne sprečava postati i, ako to žele, istodobno do kraja ostati skitnice-mislioci. Ta rubnost ni na što ne obvezuje, nema normi, a ni konvencija, mogu se ti pojedinci lišavati i skitništva i misaonosti kako i koliko god požele.

Autorica u svojoj raspravi povezuje marginalce, skitnice i mislioce s pokretom američkog marginalizma izraslim iz specifična političkog konteksta u SAD-u i na temelju te činjenice prihvaća odrednicu po kojoj je takva „djelatnost izraz nove etike“. Tri su prepoznatljiva načina u kojima se prepoznaje njihova pojavnost: „u odbijanju, revaloriziranju i praksi otkrivačkih sposobnosti“. No mogu li se takvim određenjem pokriti performativne prakse, a osobito one poput artivizma, o čemu naširoko govori Milohnić (Milohnić, 2011)? Ovo polje značenja ostaje otvoreno kao izazov za sve umjetnike performativnih praksi, no isto se tako nameće pitanje svih onih „nevidljivih“ pojedinaca, osobenjaka i skitnica jer oni još uvijek ne ulaze u ovo polje značenja i to zbog toga, kako navodi Horvat Pintarić, što su marginalci, naravno, i oni američki, usmjereni samo na sebe, a zapostavljaju komunitarni segment. To se isto može reći za sve pojedince s ruba društvenog života. Svi su oni usmjereni samo na sebe i svojim praksama ostaju u vlastitu svijetu, koji nekada zna biti posve neproziran i nedostupan. Odnosi sa zajednicom u kojoj se kreću uglavnom ne funkcioniraju. A to znači da se ne odvijaju na zadovoljavajućoj građanskoj komunikacijskoj razini jer su društvene konvencije u njihovim predodžbama posve nevažne.

Opet nije posrijedi posvemašnji nered u njihovim praksama, dapače, vrlo se često namjerno upuštaju u provokacije građanstva, osobito društvenih institucija, i baš u tim provokacijama znaju bljesnuti jasnoćom i dubinom intervencije. Unatoč bljeskovima, ostaje nepremostiv nedostatak u prevratničkim i provokativnim praksama marginalaca. Naime, nedostaje im metodičnost u definiranju ciljeva kojima bi se pokrenuo proces „samoslobađanja“, to jest, kako to objašnjava Vera Horvat Pintarić, doslovna oslobađanja stvaralačkih sposobnosti potisnutih načinom života i težinom konvencija (Horvat Pintarić, 1979: 147).

Zato ti pojedinci s margina društvenog života svojim postupcima neuromno prokazuju, doduše, uglavnom to čine intuitivno, baš ono što ih trenutno opterećuje zaustavljajući se na gorkim iskustvima represije društvenih institucija koje su razorile njihove živote i to po svim pitanjima. I, uglavnom, usred teških životnih sudbina ne preostaje im drugo nego da svakodnevnim ponavljanjem mučnih trauma umanje ili bar relativiziraju moć represivnih sustava, društvenih normi i diktate konvencija uljuđenog ponašanja. Proizlazi da je tim pojedincima, koji su postali žrtve, preostalo jedino racionalizirati svoje traume svakodnevnim ponavljanjima. Naravno da se među njima nalaze i oni koji mogu prepoznati i odijeliti društvene

neuroze, pritiske represivnih institucija i druge oblike prisila s kojima se svakodnevno susreću.

No jesu li marginalci poput „romantika iz podzemlja“, pita se Horvat Pintarić, koji su svojim ponašanjima postigli u životu „obrat, preokretanje“ (Horvat Pintarić, 1979: 148). Može li se u njihovim provokativnim ponašanjima prepoznati kako jasno i odlučno „nijeću vrednosna mjerila tržišta“ (Horvat Pintarić, 1979: 150)? To ustvari i nije ključno pitanje prilikom vrednovanja njihova specifičnog aktivizma. Dovoljno je da građani sami u njihovim postupcima prepoznaju tu posebnu i snažnu diverziju lišenu svakog suzdržavanja. Ovi u našem okruženju očito ne mogu diferencirati vlastite aktivističke prakse na način kako to čine američki marginalci kako ih već razumijeva Vera Horvat Pintarić.

Marginalci kao neprilagođeni pojedinci

Vlado Martek, u istoimenoj studiji objavljenoj 2005. godine, pojedince s margina društva opisuje terminom „neprilagođeni“. Riječ je o umjetnicima koji aktivno djeluju na „domaćoj umjetničkoj sceni devedesetih godina prošloga stoljeća /a to su prema njegovu izboru/ Tomislav Gotovac, Vlasta Delimar, Sven Stilinović, Pino Ivančić, Zlatko Kutnjak, Boris Demur, Mangelos i mnogi drugi“. Autor ih terminima „akteri i međaši“ određuje pod vidom njihova umjetničkog angažmana. Ono što oni javno čine i način na koji to izvode Marteku je dovoljno da ih definira, označi pripadnost i karakter njihovih akcija i njih samih. Na kraju ih jednoznačno imenuje i predstavlja kao pripadnike Nove umjetničke prakse, kratko rečeno NUP-a (Martek 2005: 13).

Martek fenomen neprilagođenosti tumači kao odnosni pojam jer se pod njime podrazumijeva da je subjekt „u odnosu na nešto neprilagođen“. Prve asocijacije u njegovu misaonom obzoru prizivaju „*homlese*, klošare, boeme, *luzere*“ (Martek, 2005: 85). Kao važnu odrednicu za razumijevanje fenomena neprilagođenih pojedinaca autor izdvaja sposobnost istodobnog „odbijanja i iskazivanja“ (Martek 2005: 86). Taj se proces po njegovu shvaćanju može pratiti kod marginalaca, samozvanih osobenjaka, jer i oni često odbijaju, i to radikalno, pristanak na građanske konvencije, odbijaju prilagođavanje društvenoj sredini, a odlučno odbijaju kontrolu vlastitih javnih istupa i ne obaziru se na granice pristojnosti i građanske uljuđenosti. Sve što žele

predstaviti, pokazati, javno izvesti kao svoju zaokruženu praksu ili akciju ne libe se iskazati izravno. Stoga su dosljedni u provedbi, započete akcije provode do kraja i spremni su ponavljati svoje prakse ako treba u nedogled. Cijeli je taj proces cjelovit i ništa se u njemu ne može izdvajati i odjeljivati.

Međutim, onog momenta kada Martek termin „neprilagođeni“ sadržajno proširuje „u bespuća alternative, kontrakulture, beata“ prestaje svaka sličnost s onima društveno nevidljivim, koji se ne mogu jednoznačno odrediti ni po kulturnom, kao ni po teorijskom određenju (Martek, 2005: 89). Oni su posve izvan tih krugova i to im omogućuje ostati dosljedni sebi i svojim fiksacijama da se nigdje ne pozicioniraju ni na koji način.

Martek „svoje neprilagođene“ još određuje i kao kreativno formirane pojedince na krajnje neobičan i nekonvencionalan način. To bi po njegovu shvaćanju trebali biti, prije svega, umjetnici „mahom etički realizirana bića – oni koji su objedinili područja života, estetike i dozirane utopije“ (Martek, 2005: 93). Takav profil stvaraoca treba zračiti kreativnošću i odašiljati osobitu i slojevitou intelektualnu snagu. A društveno nevidljivima, samozvanim akterima, nedostaje duhovna disciplina i mnoge se akcije jednostavnu rasplinu. Ono što u sebi nose nije uvijek jednostavno niti jednoznačno. Dapače, uglavnom je neuhvatljivo i stoga je nemoguće provesti sustavnu i temeljitu analizu. Mnogo toga se u njihovim praksama intuitivno može nazrijeti, ali je taj naboj gotovo nemoguće definirati.

Zato je diskutabilno stati uz Martekovu odrednicu po kojoj su upravo pripadnici NUP-a Tomislav Gotovac/Antonio G. Lauer, Vlasta Delimar, Sven Stilinović, Josip Pino Ivančić, Zlatko Kutnjak, Boris Demur, Mangelos i mnogi drugi paradigmatični egzemplari neprilagođenosti, koji provode i aktivno žive oblike „neprilagođene pobune“. Ova je dilema postavljena s obzirom na one neprilagođene koji postaju nevidljivi, na osobenjake kako su predstavljeni u početku teksta.

No Martekov se koncept o neprilagođenima može sagledati u još jednom značenju. Naime, istaknuo je vrlo zanimljivu napomenu po kojoj su neprilagođeni istodobno i „pacijenti – i nisu to“ (Martek 2005: 95). Taj okvir već bolje odgovara opisu onih pojedinaca s ruba društva. U prvom redu mogu nositi i oznaku „pacijent“ jer to značenje pokrivaju redovitim gubitkom društvenog statusa, pa ih društvena zajednica izmještanjem iz društvene funkcionalnosti, najblaže rečeno, izolira zbog neadekvatna ponašanja. Tako su obilježeni neprilagođenošću, a to konkretno znači inatnim izborom samosvojnog načina života, koji u svemu odudara od građanskog.

Međutim, „pacijenti“ u krugu NUP-a nemaju tu težinu i ne pokrivaju neprilagođenost na takav rubni način. Oni su uvijek mogli, mogu i nadalje, *igrati* ulogu pacijenta, a mogu se ponašati baš *kao* pacijent. A ovi drugi, u doslovnom smislu riječi izmješteni i propali u društvenoj zajednici, to više ne mogu, oni se ne ponašaju kao pacijenti, oni to doista postaju.

Može li se nadalje pokrivati Martekova tvrdnja da je „neprilagođenost jaki izbor i romantična evidencija krize“? Tvrdnja svakako stoji kada je riječ o performerima kao o umjetnicima koji svjesno i ciljano biraju kako će postupati u javnosti i što time žele postići, tada to zaista jest „jaki izbor i romantična evidencija krize“, ali samo tada i u tom kontekstu (Martek, 2005: 98).

Aktivizam izvan okvira

Provokativne akcije, intervencije, protesti i druge aktivističke prakse, poput iznenadnih i neočekivanih događaja iza kojih stoje samozvani pojedinci ili skupine, ne moraju se odvijati u zadanoj, unaprijed definiranoj formi. Jednostavno, mogu izroniti odjednom, nenajavljeno, bez plana izvedbe, bez najave i mimo organa reda i sigurnosti. Ne pokriva ih profesionalna priprema ni studij slučaja, a ni sustavna analiza aktualnoga povijesnog konteksta. Usred takvih procesa i nepovezanih zbivanja posve je zanemareno bilo kakvo teorijsko utemeljenje. Za pretpostaviti je, naravno, ako je to moguće obraniti, da performans kao otvorenu praksu ne moraju izvoditi samo akademski obrazovani umjetnici i društveno angažirani intelektualci. Iako je važno da se aktiviste u javnosti percipira kao kritičke glasove manjinskih zajednica i svih drugih skupina različitih uvjerenja i svjetonazora. To ih i čini vjerodostojnima.

Dakle, u aktivističkim i prevratničkim praksama ističu se i oni pojedinci koji nemaju status umjetnika performansa, javnog djelatnika, intelektualca, a neformalnim se stvaralačkim akcijama pojavljuju na rubu društvenih zbivanja i redovito su u svojoj sredini bez statusnog legitimiteta. Već fizičkom pojavom iskaču iz uobičajena komunitarnog ambijenta, načinom odijevanja i drugim rekvizitima koje svakodnevno koriste. Ponašanja pojačavaju neuobičajenim i provokativnim istupima, često znaju, doduše, krajnje pojednostavljeno, u hodu, onako usput, izvikivati slogane kao izraze neslaganja ili izrugivanja unoseći se prolaznicima u lice. Ne biraju pri tome

način kako će i kada reagirati, njihove su akcije neočekivane i nasumične. U istupima prvo nastoje biti zabavni, a što dulje izvedba traje, postaju provokativni i zajedljivi. U njihovim je izvedbama često moguće prepoznati i određenu bistrinu, i tada uživaju jači odaziv zajednice. Protestima mogu pogoditi srž problema društvenog života. Spremni su bez zadržke prozivati licemjerno ponašanje javnih ličnosti, pa i samih sugrađana kada ovi ne žele dovesti u pitanje vlastitu akomodaciju. Ponekad hrabrim i beskompromisnim istupima tope leden oklop prezira iza kojeg se skrivaju pojedinci u svojim konformističkim nišama.

Skloni su bizarnim repozicioniranjem vlastite uloge u društvenom životu. Ono nad čime se većina zgraža, kada je u pitanju kontroliranje javnih uloga u kojima se skriva i čuva stvarno mišljenje o ljudima i pojavama, oni čine baš suprotno. Ništa ne skrivaju, dapače, glasno i jasno iskazuju sve što imaju za primijetiti s pozicija oštre kritike i u tome su izravni. Sve što dobar i uzoran građanski odgoj nalaže u ponašanju, oni ismijavaju i odbacuju, u inat svima. Zbog toga znaju biti vrlo neugodni, a njihove izvedbe ne nailaze na odobravanje. Teško ih je sankcionirati, to je gotovo nemoguća misija. Preostaje jedino ignoriranje ili sklanjanje s puta kojim se kreću. Dio sugrađana ističe njihovu osebujnu pojavnost po kojoj su nadaleko prepoznatljivi, po kojima i njihova mjesta, sela i gradovi postaju posebni i neobični, i po njima, po tim redikulima ili ridikulima pamte ih putnici prolaznici i razni namjernici i nenamjernici.

Dok se jedni ponose svojim redikulima, drugi ih izbjegavaju i zgražaju se nad njihovom zapuštenošću u svakom pogledu. Za njih su oni primjeri promašenih života i često predstavljaju javnu sablazan. A ponekad ih se i boje, neugodno im je kada se moraju suočiti s njihovom izravnošću, osjećaju se prozvanima, a braniti se ne mogu jer to je tek besmisleno. Nemoguće je s njima polemizirati, skloni su totalnoj kritici svega, uvijek idu do kraja i preko mjere se nameću, a sve je to prožeto jakom dozom ironije. Oni ne raspravljaju i ne uvažavaju drugu stranu, ne donose razložne dokaze, unaprijed obezvređuju svaki pokušaj sustavne argumentacije. Prisutni su posvuda, sreću se na javnim mjestima, redovito se motaju oko društvenih zbivanja, komentari su im neuglađeni, a znaju se služiti i prijetvornošću. Ne izražavaju se samo verbalno nego obilato koriste govor tijela, geste, izazovne i zazorne odjevne artefakte i druge osebujne rekvizite iz svakodnevne upotrebe. Budući da ih zajednica ne doživljava ozbiljno, otvoren im je prostor za improvizacije i svakovrsne provokacije, a to im na kraju jedino i preostaje.

Društveni akteri ih zbog toga ne mogu, a niti ih žele tretirati ravnopravno s aktivistima, umjetnicima performativnih praksi. Jednostavno, javnost ih ne može prihvatiti kao javni i legalan kritički glas. Svako suprotstavljanje njihovim provokativnim praksama prilično je neizvjesno. Takvi osobenjaci nemaju što izgubiti u društvenom životu, osobito ne po pitanju statusa, i zato ne kalkuliraju. Neopterećeni su gubitkom ugleda, ne mare jesu li koga ugrozili, a ni za vlastitu ugroženost nisu zabrinuti i mogu bez opterećenja igrati na sve ili ništa. A tko je danas spreman ići toliko daleko i duboko u neizvjesne rizike? Stoga je razumljivo da za njihove intervencije nema predviđene cenzure i zbog rubnog statusa u društvu, sve što čine redovito je zazorno za društvenu zajednicu.

Ti nevidljivi samozvani akteri, čudni osobenjaci, mogu biti neugodni jer reagiraju na prvu, svaku materiju dohvaćaju intuitivno, izravno iznose vlastite interpretacije, i dobre i loše, obećavajuće i ugrožavajuće. Govor kojim se služe često je zajedljiv i sarkastičan, a zna biti humorističan, satiričan i znakovit, no često se odvija na granici lakrdije. I baš u tim rubnim područjima u kojima su zanemarene društvene norme približavaju se aktivizmu performativnih praksi. Izravnim i spontanim istupima izokreću ideologizirani javni diskurs, ismijavaju razne konstruirane strahove jer su oslobođeni stega i konvencija. Rade baš onako kako tog časa žele raditi, prate na neki svoj osobit način aktualne probleme, često pozivaju i na širi dijapazon društvene problematike. Ruše normirane ideološke granice i svojim subverzivnim akcijama ogoljuju društveno-političke koncepte i tvrde tabuizme. Uslijed takvih provokativnih istupa nestaju ograde, a ostaju pukotine i kroz njih zijeva sadržaj kakav u sebi jest i sve u njemu postaje ogoljeno. Često ukazuju na žarišta prijetvornih konstrukcija, a da ni sami točno ne znaju kako je do toga došlo. Zapravo, nekim osobitim intuitivnim zorom mogu prepoznati situacije koje ugrožavaju ili truju pojedince i zajednice.

Teško je odrediti termin koji bi sve te rizične prakse okupio i definirao. Može ih se opisivati kao pojedince koji žive i djeluju na rubovima društva kao marginalce, provokatore, protuhe, gubitnike, lakrdijaše, skitnice, socijalne jadnike ili tek neprilagođene pojedince.

Tko su, zapravo, ti nevidljivi provokatori?

Davno je gradom hodao neobičan svat, osebujna pojava, nasmijan i glasan samozvani akter, osobenjak *Jovica*. Tako su ga zvali. Svako njegovo pojavljivanje redovito se vezalo uz nenadane i provokativne istupe, s jakom dozom ironije na aktualne društvene i druge kulturološke teme. Zbivalo se to osamdesetih godina prošloga stoljeća. Jovica je uvijek bio spreman na poigravanje društvenim konvencijama. Jedni su ga nazivali skitnicom i probisvijetom, a drugi tek dobroćudnim i šaljivim likom, a treći su u njegovu ponašanju prepoznavali sadržajne provokacije. Bilo je i onih koji su zazirali od njegovih nastupa smatrajući ga vrlo neugodnim i osobom zazorna ponašanja.

Hvalio se da voli književnost, osobito poeziju, i rado je o tome raspravljao na nekonvencionalan način. Posjećivao je jutra poezije, gradske tribine i slična kulturna okupljanja. Znao je na tim događanjima zaspati ili bi samo kratko zadrijemao, a ponekad je i zahrkao. Događalo se da namjerno izazove prisutne praveći se da spava ili bi provocirao nekim drugim neuobičajenim zazornim gestama jer događanje na kojem je bio prisutan, između ostaloga, po govoru njegova tijela ne krije, ne razbuđuje, dapače, uspavljuje. Tako je ustvari pokazivao što misli, očitovao se vrlo živopisno o sadržaju izlaganja ili o samom izvođaču. Ciljano je ubadao i provocirao pjesnike i njihove javne izvedbe, poigravao se recitiranjem pjesama. Reagirao je osebujno, osobito govorom tijela, na primjer simulirajući pad sa stolice od takozvanog „uzbuđenja“. Kada su ga tjerali zbog neprimjerena ponašanja, odlazio bi uz glasan smijeh ironično komentirajući određeno zbivanje s još dodatnih prigovora.

Svakodnevno je dolazio na središnji gradski trg opremljen raznim rekvizitima ciljano raspoređenima po sebi. Jednom se predstavljao kao radioprijemnik, kao medij koji upućuje, oglašava, poučava i zabavlja. Ponekad je dolazio oblijepljen reklamama deterdženta za pranje rublja, tada popularnog *Radija*, jer samo on čisti sve što čovjeka prlja.

Nedjeljom je znao trčati po tračnicama ususret tramvajima. Trčao je smijući se, valjda sâm sebi, dok vozač ne bi počeo mahnito kočiti. Potom bi hitro nestao skrivajući se iza kakva ugla.

Bilo je dana kada je oponašao mistika i molitelja sjedeći i klečeći pred Kamenitim vratima i zapodijevao je pri tome dramatične razgovore s vjer-

nicima, osobito se ženama „povjeravao“. Izmišljao je nerješive životne situacije, traumatične sudbine kojima samo čudo Božje može pomoći, a baš sada nema odgovora na sve njegove žrtve, koliko se god trudio, Bog šuti, pa što raditi dalje?

Redovito je primao mirovinu i tada bi obilazio trgovine, iskušavao prodavačice i prodavače ispitujući hoće li ga uvažiti kao ozbiljna kupca kao što uvažavaju druge građane. Poznat kao skitnica, kako su ga uglavnom doživljavali, čudili se prodavači kada je došao u trgovinu. Tada, kako može kupovati kad ionako ništa nema, a onda bi on slavodobitno izvlačio svežanj novčanica i mahao svojom mirovinom. I kada je pokazao da ima zamamnu svotu novčanica, pokušali su mu nešto i prodati. I po pričanjima se „strasno“ prepuštao igri kupovanja, nadugo je isprobavao odjeću, do iznemoglosti, a nikad ništa nije kupio. Na kraju bi svoju mirovinu trošio sa skitnicama i beskućnicima u SC-u pozivajući ih na obilne objede.

Hodao bi tako gradskim ulicama izvikujući refrene tada slušanih pjesama, napise pokupljene iz proznih ili novinskih tekstova, naravno, bili su birani kako bi isprovocirali reakcije i komentare. Jovica je svoje izvedbe jednostavno živio iz dana u dan. Nije se od njih distancirao, nije zauzimao drugu poziciju komentiranja i vrednovanja. Bilo ga je nemoguće odvojiti od svih tih zaigranih postupaka.

Njegove nastupe svakako treba razlikovati od ponašanja drugih osobenijaka, redikula, ridikula, skitnica i čudaka, kako ih se često naziva. Neki su na određeni način „otkačeni“ i ne mare za druge, nije ih briga za stajalište zajednice. Ako odluče prositi po euro, to i rade onako usput, kratko vrijeme su prosjaci, potom znaju zapasti u druga duševna stanja, postaju depresivni ili hiroviti ili ih uhvati nemir i histerija. Pojavljuju se neočekivano, a tako i nestaju. Ima ih koji se posve prepuštaju svojim pomaknutostima. Njih uopće ne zanima dnevni ritam društvenog života, uporno se i dosljedno drže svojih rituala. A ima i onih mahnitih koji izvikuju, prijete, pjevaju ponavljajući uglavnom iste riječi i slogane. Sve rade na isti način u isto vrijeme i kod njih nema promjena, a što je osobito važno, ne primjećuju ljude oko sebe.

Povremeno odnekuda, ne zna se točno odakle je dolazio, nametao se markantnom fizičkom pojavom čovjek srednjih godina, prilično zapušten, no uvijek uzdignute glave i oštra pogleda. Unosio se u intimni prostor prolaznika zagledajući svakog posebno. Kada bi se nekom obraćao, već po njegovu unutrašnjem kriteriju, izrecitirao bi u lice svoju priču, pripremljenu

lekciju uvijek „protiv“ i po završetku je odlazio dalje u potragu za drugim slušateljima. Ponavljao je isti postupak, nastupao istog izraza lica i nikada nije pokazivao da ga zanimaju reakcije „sugovornika“.

Pričalo se davno o jednome hrabrom „bosonogom svjedoku“, tako je za sebe govorio, raskopčane košulje i visoko uzdignuta čela. Prolazeći ulicama galamio je i prijetio kako on dobro zna za nedjela koja su počinili „ovi“ što sada bezbrižno spavaju. On će ih prokazati jer jedino se njemu ne usude suprotstaviti. A tako će spasiti sve one koji se boje i strahuju. Bio je samouki majstor, popravljao je sitne kvarove po kvartu i tako zarađivao za hranu. Živio je u derutnoj kućici i kažu da nikada ništa za sebe nije tražio.

U drugom dijelu grada bio je poznat neki drugi samouki majstor, poznat kao sakupljač, „kolekcionar“. Odlagao je i razvrstavao u svome malom dvorištu razne stvari, mehaničke dijelove, stare instalacije, limove i kojekakve odbačene predmete. Susjedima je smetalo gomilanje otpada, no on se na to nije obazirao, nego se pozivao na slobodu izbora i vikao da je to njegov život i njegova ljubav, a to što drugi nemaju hrabrosti i što su zarobljenici svojih strahova, on tomu nije kriv. Tako je govorio iz dana u dan. Neumorno je radio, po cijeli dan je nabijao alatom, rastavljao je sve što mu je dospjelo u ruke, potom bi od raznih dijelova sklapao i sastavljao nove predmete. Neku posebnu svrhu nisu imali niti su bili funkcionalni, no on ih je smatrao pravim malim inovativnim bogatstvom o kojemu će se pričati jednog dana. Nakon pedantna rada pred kraj dana krenuo bi u šetnju noseći svoje uratke i pokazujući ih prolaznicima. Djeca su se najviše zanimala za njegove izume i dugo se s njima zadržavao demonstrirajući svoje projekte.

Povremeno se na travnjacima uz prometnice i ulice s mnogo prolaznika stacionira sijed starac s dvama-trima zavežljajima. Poslaže ih oko sebe, a sâm ostane stajati promatrajući prolaznike s nekakvim poluosmijehom i mirnim izrazom lica. Sve se dalje odvija bez riječi. I tako to traje cijeli dan. I samo jednog dana nestane, otišao je nenadano kako je i došao. Svojim je pogledom, stavom, držanjem ipak uspostavljao komunikaciju s prolaznicima. I nije pri tome u prvom planu dilema radi li se kod toga čudnog starca o pomaknutim psihostalnim stanjima. Važno je da kod sugrađana ostaje poruka, ona ne uzmiče. Starac, unatoč tomu što ne govori, dovoljno je rječit načinom svoje prisutnosti.

Socijalno nevidljivi akteri – samozvani radikalni aktivisti

Ti samozvani pojedinci nisu umjetnici u doslovnom značenju niti su umjetnici kao što su to aktivisti prevratničkih praksi, umjetnici performansa, koji se takvima deklariraju i po potrebi argumentiraju svoje istupe. Međutim, ponašanja tih čudnih društveno nevidljivih pojedinaca ne mogu se provjeravati, o njima nema zapisa, ni slikovnih ni grafičkih. Nemoguće ih je dovesti na kakvu javnu debatu i raspravljati ili komentirati njihove izvedbe. Preostaje jedino pamćenje i sjećanje. Cjelokupno njihovo djelovanje u stvari je neuhvatljivo. Ako i postoji negdje netko tko je slikom ili zvukom takve pojave povremeno zabilježio, ostaje dilema kako to klasificirati i vrednovati, po kojim načelima valja donositi vrijednosni sud? Izneseno sjećanje poput ovog, naravno, nema i ne može posjedovati punu objektivnost u tako slobodno izvedenoj interpretaciji. Sve je prepušteno subjektivnom iskustvu i osobnom sjećanju. Jedino preostaje pozivanje na slična iskustva drugih i njihova sjećanja na određene osobe i događaje.

Ti neobični i začuđujući pojedinci, samozvani radikalni akteri rubnih događanja, svakodnevno dovode u pitanje konvencije građanskog ponašanja i u tome ostaju do kraja. U javnosti se prepoznaju po dosljednim provokativnim izvedbama iako je i sâm pojam izvedbe kod njih diskutabilan. Ipak, kroz nastale pukotine ukazuju na sadržaje do kojih im je osobito stalo. Građanstvo se uglavnom u tim hirovitim akcijama može vidjeti u izokrenutoj poziciji koja upućuje i jasno pokazuje i prokazuje kako to „drugačije“ izgleda, kakvi se životni obrisi mogu nazrijeti ili kakve su društvene anomalije posrijedi i kako one u tom kontekstu izgledaju, a o kojima većina najradije šuti.

Literatura

- Blažević, Marin. 2012. *Izboren poraz*. Zagreb: Disput.
- Bošnjak, Marija. 2010. „Izvedba kao metafora/književnost kao izvedba“. *Autsajderski fragmenti*. 5 (2010), 9/10: 209–242.
- Carlson, Marvin. 2013. *Performance: A Critical Introduction*. New York – London: Routledge, preuzeto s: <http://books.google.hr/books?id=9MJdAgAAQBAJ>.
- Delimar, V., Božić, M. 2010. *Apsolutni umjetnik Absolute artist Antonio Gotovac Lauer*. Zagreb: Domino (Perforacije festival Zagreb).

- Feral, Josette. 1996. „Teoretizirati znači nadmašiti razmišljanje“. *Zor*, 2 (1996), 1: 217–226.
- Fischer-Lichte, Erika. 2009. *Estetika performativne umjetnosti*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Goldberg, RoseLee. 2003. *Performans: od futurizma do danas*. Zagreb: Test! – Teatar studentima.
- Horvat Pintarić, Vera. 1979. *Od kiča do vječnosti*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske.
- Kangrga, Milan. 2008. *Klasični njemački idealizam. Predavanja*. Zagreb: FF press.
- Kangrga, Milan. 2008. *Filozofske rasprave*. Zagreb: Euroknjiga.
- Lehmann, Hans-Thies. 2004. *Postdramsko kazalište*. Zagreb – Beograd: Centar za dramsku umjetnost – Tkh – Centar za teoriju i praksu izvođačkih umjetnosti.
- Marinković, Ranko. 1953. „Mrtve duše (genitiv singulara)“. *Ruke*. Zagreb: Kultura, str: 5–16.
- Marjanić, S., Rogošić, V. 2011. „Umjetnička izvedba i aktivizam“. *Kazalište*, 47/48, (2011): 22–23.
- Marjanić, Suzana. *Intervju s Gotovcem*, preuzeto s: <http://blog.dnevnik.hr/poznateface>.
- Martek, Vlado. 2005. *Neprilagođeni: eseji iz likovnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Milohnić, Aldo. 2011. „Artvizam“. *Kazalište*, 47/48 (2011): 24–37.
- Schechner, Richard. *Performance Studies: An Introduction*. New York – London: Routledge, preuzeto s: http://books.google.hr/books/about/Performance_Studies.html?id=gJo237orXWQC&redir_esc=y.
- Šuvaković, Miodrag. 2005. *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Zagreb: Horetzky, Vlees Beton, Ghent.
- Tolj, Slaven, preuzeto s: www.jutarnji.hr/slaven-tolj-prosetao-gradom-kao-pukanic-ev-ubojica/278558/

AFORIZMI

Daniel Načinović

Putnički aforizmi

Onaj tko može zasukati rukave nad beskonačnom daskom za valjanje tijesta, taj može istinski krenuti u kozmogonijsku raspravu.

- oOo -

Mladima su savjeti starijih kao za oseke barke u plicaku. Mogle bi poslužiti, ali ne sada.

- oOo -

Da bi vrijeme stalo, moralo bi biti izvan prostora. U općoj je privremenosti vrijeme i prostor moguće doživjeti kao rotor i stator; ipak, i oni su gibljivi dionici onoga što predstavljaju.

- oOo -

Nije jež zaslužan za bodlje, a ni ptica za krila.

- oOo -

U biblijskoj se povijesti Svevišnji pokajao nad stvaranjem čovjeka (Knjiga Postanka 6, 6: *Jahve se pokaja i u svom srcu ražalosti što je načinio čovjeka na zemlji.*), tj. nad ljudskim stalnim i nezajažljivim zlim namjerama i činima. Nije dakle čovjekov moralni status ni danas začudan.

- oOo -

Mišljasm oživjeti snove predaka, kad tamo – karnevalska komparserija...

- oOo -

Svaki je identitet labilan osim onoga o kojem se mnogo ne raspravlja.

- oOo -

Čovjek će trošiti silnu energiju kako bi kogagod uvjerio da jest ono što nije.

- oOo -

Pred mačkom u crkvi moramo stajati začudno i znatiželjno kao mačak u crkvi.

- oOo -

Shvatiti sveukupnu tajnu Bitka, to ni komarac ne može.

- oOo -

Horizont mišljenja popunjava se influenserima, politikom i nogometom.

- oOo -

Postmoderni medijum, Don Quijote, obilazeći vjetroelektrane, nabasao je na oca koji, izgubivši jednu sandalu, i danas trči ususret izgubljenom sinu.

- oOo -

Svemirske „crne rupe“ nemaju utjecaja na čovjeka koliko autohipnoza i skupna hipnoza.

- oOo -

Povjesničari se zapravo i ne pitaju u kojoj mjeri konsolidiranje uzroka i posljedica ovisi o strukturama pojedinačnih psiholoških naslaga, vremenskim (ne)prilikama i probavi.

- oOo -

Srodnost promjenā, to je konfekcija svemira.

- oOo -

Politički ideologemi i mitologemi, osobito oni iz XIX. stoljeća – u osnovi strah i egoizam – pokretači su ratova i inih zločina... A ima li nās miroljubaca koji bismo mogli zmiije hvatati rukama?

- oOo -

Uskoro će dronovi bacakati ljude po zraku.

- oOo -

Vrteći se u kolu, ni Sreća ne zna što radi.

- oOo -

Đavolji odvjetnik (*advocatus diaboli*) izriče ono što se nitko ne usuđuje pri-dometnuti. Pritom mora voditi računa o tome od koga prima plaću.

- oOo -

Društvenu zbilju moderiraju malograđanski infomedijatički *clownovi*.

- oOo -

Pale su maske! Sad kao da je i svejedno koja je čija...

- oOo -

Održivost je omiljena imenica političkog komuniciranja. Miriše na socijalnu skrb, a nikoga ne obvezuje.

- oOo -

Glavninom svoje protežnosti, ljudske su djelatnosti usmjerene vlastitoj destrukciji.

- oOo -

U jednoj od Sartreovih drama (*Iza zatvorenih vrata*) dotični protagonist veli: „Pakao, to su drugi!“ Šaptač bi mogao dobaciti: I treći! I četvrti!

- oOo -

Pomiriti nepomirivo... to bi značilo pobijediti nepobjedivo?!

- oOo -

U svakoj ideji, imanentnoj, transcendentalnoj ili „kombiniranoj“, najvažnije je pitanje postoji li u njihovu okrilju i kakav je dotični p r o i z v o d.

- oOo -

I mudrac i bedak, i zločinac i pacifist, krasnoslovac i trbuhozborac... sve su to sastojci u torti zvanj Televizija.

- oOo -

Braća se čestoput najsrdačnije mrze.

- oOo -

I bez većeg truda, čovjek osjeti i ono što je neobjašnjivo.

- oOo -

Za svaki slučaj, nevjernik bi mogao postati vjernikom... Vjernik nevjernikom? Za svaki slučaj?

- oOo -

Nebesa, neprijateljski je vojnik na Kalvariji prepoznao Krista, Sina Božjega!?

- oOo -

Platforme su egzistencije nepodesne za brojčana iskazivanja. Ništa nas međutim ne priječi – u predodžbenom poimanju veličina – otkriti da se u ljudskome srcu nalazi 24 milijuna milijardi milijardā molekula ljubavi.

- oOo -

Prolaznost je ustrajna jeka ljudski poimane beskonačnosti.

- oOo -

Što se pak omeđivanja beskonačnosti dotiče, to je suština geometrije.

- oOo -

Prođe tako u mislima, drugiput uz prozor jurećeg vlaka, pa kroz retrovizor ili niz ćelije pametnog telefona... To je dakle ta strelica koja ne pogađa cilj.

- oOo -

Dijalog se trenira u samoći.

- oOo -

Zaziv jutarnjeg bunila:

Što nas nisi, Bože, držao bez mana,
pa da odspavamo do Sudnjega dana...

- oOo -

Spontano iskače pitanje: Nije li i tu negdje stara zmija? (Nitko ne govori ništa, samo se negdje iz prikrajka čuje podsmješljivo cerekanje.)

- oOo -

Nije lako razmišljati o skladu i diskrepanciji između općeg i pojedinačnog, o kategorijama i postulatima egzistencije, ali je ipak teže na skelama, na naftnoj platformi negdje ili s pijukom u kanalu.

- oOo -

Ne zna se tko je brži, mladost ili starost.

- oOo -

Ljepota žene i ljepota cvijeta ogledaju se u sažetku harmonije svjetlosti.

- oOo -

Da bi čovjek preskočio granice vlastite ograničenosti, on ih najprije mora uočiti.

Takve se granice uočavaju, ali uvijek u tuđim dvorištima.

- oOo -

– Da, slučajno sam dokon, pa mogu i nešto ozbiljno raditi...

- oOo -

Marshall McLuhan je u elektroinformatičkom okolišu vidio izričito djelovanje đavla (... *a blatant manifestation of Antichrist*). Ta je tvrdnja najpoznatijeg teoretičara masovnih medija dobro zakriven tabù informatike.

- oOo -

Halloween – rasvijetljene bundeve, kosturi, vještice metle i sl. – eno vjeronaučne zabave novog prosvjetiteljstva!

- oOo -

Nekoji se mnogo i ne trude: prirodno su antipatični. Uz njih valja vježbati odmjerenu suzdržanost.

- oOo -

Zvuči nestvarno, ali čini se da se najvažnije stvari mogu naučiti u djetinjstvu. Kasnije se zaborave.

- oOo -

Bilo je vrijeme kad se od svega nastojalo činiti predstavu. Danas to nije potrebno jer se predstave sa svih strana i ni od čega nameću.

- oOo -

„Važno je sudjelovati, a ne pobijediti!“ olimpijsko je geslo koje najbolje zvuči nakon pobjede.

- oOo -

Kad smušenjaci i prznice krenu braniti opće dobro, lozinka glasi: „Spašavaj se tko može!“

- oOo -

Sve je manja razlika između seljaka i intelektualaca. Nestaju i jedni i drugi.

- oOo -

Što će tek biti kad roboti krenu konstruirati ljude?

- oOo -

Mlaćenje prazne slame moglo bi biti korisno za razgibavanje svih mišića. Ovako, razgibavaju se samo jezičine.

- oOo -

Nije bitna vještina u sabiranju i razvrstavanju činjenica, nego u stvaranju – putem njihovih struktura – uzajamnih funkcija.

- oOo -

Dođe tako vrijeme kada se nemaš više pred kim praviti važan... Razborit čovjek to primijeti, liže rane i pravi se da štošta ne vidi. Postojani napuhanci nastavljaju talambasati, a onda i oni naglo zašute!?! Filozof bi neki rekao: *Sic transit gloria mundi!*, tj. *Tako prolazi slava svijeta!*

- oOo -

Pravdu valja tjerati i tamo odakle je odavno istjerana.

- oOo -

Zanemarivanje i prezir društvenih vrijednosti = raspad uzajamnosti.

- oOo -

Najveći je upit skazànije staro:
Stabalce, a ũza nj nepuzeći guž...
U sjenci je žena jabuku glèdèći,
a hodajuć poljem raspjevani muž.

- oOo -

Raskopavati ono što je vrijeme zakopalo, to je već arheologija.

- oOo -

Gaze li te po petama i pušu li ti za vrat, bit će da hodaš korak pred svijetom.
Nije loše i malo usporiti.

- oOo -

Aforizmi su tablete protiv gluposti; no nisu od njih imuni ni oni koji ih ispisuju.

- oOo -

Budimo ozbiljni, djelovat ćemo pametno!

- oOo -

Jutarnja zvona ustrajno ponavljaju: Ima nade! Ima nade! Ima nade!

UZ MATOŠEVU OBLJETNICU

Hrvoje Barbir Barba

Priča o lijepoj Heleni (uza 150. obljetnicu rođenja A. G. Matoša)

U ono vrijeme epske zaraze kad sve ljudske želje i radosti mahom bijahu zabranjene ili obustavljene, konačno iziđe stari profesor Baković, iza duge samoosame, u najobičniju predvečernju šetnju Gornjim gradom. *Sve u varoši umuknu, obamre. Nad nijemim zatišjem gradskim vijahu se tek žaloviti zvuci zvonova kao crne zastave nad nijemim, tužnim i crnim pogrebom.*¹ Nijedne noge, nijednog uzvika, žamora ili gužve. Samo pokoji redarstvenik skriven iza zida svoje nijeme prilike, dobro zaogrnut blijedim licem u troslojnu kiruršku masku, oprezno zvjera izdaleka po praznim sokacima na svaku kretnju i pojavu posvuda oko Sabora i Banskih dvora. Otkad je ova crna morija započela, svijet je stao. Nesretan i naopak ostao je visjeti u zraku na istome onom egocentričnom mjestu gdje ga je prvi put iz Misira ugledao sâm Ptolomej. Svakom duša postade važnija od sunca, a strah učas učini sebičnost ljudsku centralnim, faraonskim mjestom našega kružna i prizemna, almagetska pogleda. Ulice opustješe. Ljudi se uvukli u se, nestali. Tako i kod nas, na Gornjem gradu.

*Mrki stanovnici postadoše sličniji jedan drugome od životinja, kao suza što liči suzi, uzdah uzdahu, naricaljka naricaljci, kletva kletvi.*² A rijetko je koga i sresti putom. Zna to naš Baković te oprezno i hrabro, s noge na nogu, a rukom o čvrstu štapu, siđe niz Matoševu, pa kraj Kule Lotrščaka udari pravo na prazno Strossmayerovo šetalište. Ter sve ovako nogostupom

¹ A. G. Matoš, iz priče *Jesenska idila*.

² Isto.

drhtavo mrmori sâm za sebe, gorko kapajući svaki glas niz naboranu koru požutjele i blijede, limunske brade, ljuto ih cijedeći kroza slinu u suvisle riječi i tragične rečenice, što za njim se putom dalje vijahu poput magle za tmastom sjenom odlutala beskućnika: *Samoćo, nijema kućo orla, sunca, lude i zlotvora! Tišino, bliznico Samoće, Samoćo, tužna sestro žalosne Tišine! Ja sam te tražio po starim parkovima i po pustim, izumrlim gradovima, po golim stepama i po dubokim šumama, na šumnom moru i na pustim vodama, u prašnim knjigama i u pijanom snu, ali te nigdje, nigdje ne nađoh.*³

A zatim sjednuvši na ljudskim tjelesima već besramno uglancan dio aluminijske klupe, gdje izliven je u istoj srebrnastoj kovini šeretski odvajkada zadremuckao i sâm kip A. G. Matoša, koji navlas iste one maločas kaldrmom izgovorene riječi jednom i istesa vlastitom rukom o hartiju tvrda iverja, udari Baković opet po svoju:

– Sve dosad, moj Gustl! Na koga li ti sad paziš odavde kad grad nam je hladan mrtvac s kaptolskog odra? Tko bi rekao da ćemo na toliku tišinu baš ovuda naići? Što umrlo nije, to je bolesno, što nije zaleglo, sakrilo se, što se nije zakapijalo, to je izbjeglo spasa tražiti po osmuđenim pustarama. Ostadosmo tako sami u gradu, nas dva dotepenca, mrtvilom ove tvoje kovine u strogu šutnju zaliveni, sred ove sablasne gornjogradske tišine! Zlo je i naopako!

– *Ne živi sve što je živo.*⁴ – usplahireno, ali sasvim jasno progovori neka umorna žena tihanim, bolećivim glasom, njemu se učini – eto, namah iza leđa.

– Volite Matoša? – začuđeno se okrenu profesor. Izustio je to gotovo instinktivno trznuvši se iz bunila besvjesne osame. Bio je i sasvim sretno iznenađen jer taj umirući glas upravo je točno citirao mudrost staroga pisca kojim i sâm oduvijek bijaše opsjednut. – Nit' je mrtvo sve što nestaje s ovoga svijeta! – uskliknu oduševljeno profesor, ali ne dobi baš nikakva odgovora. Tek začuje isti onaj hropac kroza surov lim gotovo dimovodno šuplja uzdisaja i grub kašalj prepun metalne, odžačke čađi. No otkud?

Profesor ustade s izliveno klupice i dobro promotri ulicu. Gustl je i dalje nijemo sjedio ukalupljen na svojoj posrebrenoj sjedalici ispod ugasle plinske svjetiljke, par izboranih kestena, dodatno izrezbarenih ljudskim ožiljima, teškim je deblima jedva još držalo golo granje u širokim visinama

³ A. G. Matoš, iz priče *Jesenska idila*.

⁴ A. G. Matoš, iz priče *Lijepa Jelena*.

zajedno s traljavo okrećenim nebom, ptica nije bilo, zidna ograda prazne šetnice samotno se spuštala u polukružnu bloku sve dalje niz izubijanu cestu padajući niže i niže niz Grič, dolje prema Kaptolu, a njene gornje, kamene pokrivne ploče, pravokutne gromade pod čijim se širim i sjeno-vitim obodima kiša već odavno ocijedila u gustu mahovinu i dalje su bile uglavljene po njenu vrhu kao da ih je neki rasijan starac neoprezno porušio u igri domina. *Ulične se svjetiljke pružile u neizmjernost, kao da vode u raj pospane, polusjajne dosade.*⁵ Ni mačka se nije šunjala njihovim secesijskim sjenama, kamoli pod zidom šugav pas. Nikoga nije bilo na cesti.

– *Tamo u daljini stoji stari grad,* – javi se opetovano Matoševim stihovima sad mu već poznat, tužno mučan i rominjav glas iste one žene s prljava odra čiste samrti te jedva dahom produži bugariti dalje i dalje: – *Gizdav ko Toledo, sjajan ko Granada: Ulicama vječni samostanski hlad, palačama sjetnim vječni suton vlada.*⁶

– *Oj tko si, što si?* – odvratil profesor natrag hitro istom mjerom zanese-no citirajući stihove iz sasvim druge bardove pjesme: – *Genij moj, himera, Hermafrodit, muza s Helikóna, Tribada, sukob, inkub il hetera?*⁷

– Ah, ništa od toga. – odgovori sumorno žena. – Iako bih se baš lije-po uklopila u ovaj naš vrlji svijet. Omama je bila bačka coprnica, mama mi je ocvala gornjogradska krčmarica, pa sam valjda i ja od toga ukletog vještijeg roda.

Profesor priđe bliže temeljima vremenšne gričke palače. Širom otvorenom podrumskom prozoru željezne su rešetke sprečavale pristup s ceste, u polutamnoj tmici naziraše se po podu izbe tek prljavi ostatci ugljena, iverja i suhих cjepanica, prašnjave police bijahu naslonjene o zid s rasutim knjigama stoljeća hrvatske književnosti, par je starih fotografskih aparata bilo razbacano po odbačenu restoranskom stolu, dvije prazne i na hrpicu ćumura izvrnute invalidske stolice ležale su samotno, sramotno gurnute s vrata na pod, a za njima poljski krevet sa žičanom podnicom na kojem je netko sumoran, uza zid prepun gnjilih mrlja, ležao bolestan podalje svega, u zakulisju ove mračne scenografije.

⁵ A. G. Matoš, iz priče *Put u ništa*.

⁶ A. G. Matoš, iz pjesme *Dona Muerte*.

⁷ A. G. Matoš, iz pjesme *Bjesomučnik*.

– A imate i jako lijepih antiknih aparata ovdje?

– Djed je bio fotograf i snimatelj, pravi purger. – izusti jedva žena, pa se uza žičanu škripu malo uzdignu s ležaja. – Imali su fotostudio u Gajevoj ulici. Snimio je taj sa svojim ocem neke od prvih kadrova našeg Donjega grada, njihovom kućnom kinokamerom, jošte onom u kojoj su se izvana ručno vrtjele filmske vrpce svijenom polugom tako da je izgledala veselo, kao ogromna i navijena kutija vašarskog vergla. Bili su dobrostojeći, dičili se uprav izgrađenom dvokatnicom, čije su gornje stonove dodatno rentavali bogatoj klijenteli za usputni švaleraj ili kakvim austrougarskim oficirima, uglavnom samcima, na službi kod nas dolje, u Donjem gradu. Živjeli su skromno, građanski, kako i priliči, u prizemlju te svoje kuće... Ispričavam se, sigurno sam vam dosadna?

– Ne dajte se smesti – priđe profesor otvorenu podrumskom prozoru još bliže, dodatno se uhvativši rukom i o hrđave rešetke – ionako zaludu tražim sugovornika ovim opustjelim Štrosom. Žena mi je umrla nedavno tako da bi mi razgovor baš pasao.

– Od korone?

– Da... – zakima profesor i učeno uzdahnu – od koronavirusa.

– Žao mi je, ali, evo, skoro ću i ja... Ništa nova pod kapom nebeskom!

– Nemojte tako.

– Znete, kad sunu onaj prvi rat, unovačen kao običan carski soldat, s jeseni osamnaeste, zateče se taj moj djed fotograf u Ugarskoj, pak zalegne i on od španjolice te pade onamo u najsnažniju ognjicu... Svidje se njegov tužni i besvjesni lik jednoj samostanskoj, milosrdnoj pralji, mojoj dragoj omami, inače bačkoj coprnici, te se ona silno zauze za nj. Dvorila ga i obilazila. I od svih bolesnika u vojnom stacionaru Szent Rókus Kórház u Pečuhu, koje njegovaše pusti doktori i časne sestre, jedino moj djed preživje tu gadnu svjetsku moriju. Pa kako ga je čarobnica spasila od zlokobne smrti tako ga i općini. Uzme ju on sebi i dovede u Agram. Tà, k'o da je jadničak imao izbora, onako općinjen njenim ravničarskim, bljedolikim, hunskim čarima. Tek poslije mu je priznala da potiče od dugog roda ukletih ugarskih vještica čiji su muževi redom umirali mladi, no njemu više to nije bilo važno. Pričaju da su krasno živjeli, doduše, dugo bez potomaka, a omama se još potajno nastavila baviti svojim travarskim zanatom i po Zagrebu rješavajući gradske dame neželjenih plodova nesmotrenih ljubavi. I moju je majku istom tom poslu priučila, što je kasnije rezultiralo užasnom porodičnom tragedijom.

– Najbolji je dokaz za propadanje modernog čovjeka ovo moderno propadanje ljubavi.⁸

– Dobro velite!

– Ne velim to ja. Tako je na koncu jedne njegove, meni najdraže priče, još o tadašnjem predapokaliptičnom svijetu, sočno pljucnuo na zgužvan papir iz svog vilenjačkog pera, običnom tintom, ovaj ovdje naš zajednički, nijemi *prijatelj* Gustl. Bila je to njegova standardna, odavna izlizana rečenica, koju je uvijek rado izgovarao praveći se važan pred udivljenim maturanticama.

– A tako... – uzdahnu žena hropcem, nimalo dojmljena njegovom učenom stilistikom. – Točan je to bio zaključak! A vrijedi i danas... – zatim kratko zakašlje, a onda krene pričom dalje: – Trideset i devet godina imao je moj djed kada započne novi rat. Odmah po dolasku ustaša u Zagreb banu mu u radnju poznanik te mu sve kamere, a i njega samoga otjera u Državni slikopisni zavod. Tako konfiscirane pokretne imovine za *Hrvatski slikopis*, u svojstvu reportažnog snimatelja, robovao je moj djed sve do kraja rata crnim ustašama.

– A što ćete!

– Radio je što mu se reklo, a snimao je *bogec* po cijeloj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, sve od Korane pa tamo do Drine. Onda omama i zatrudnje, u zrelim godinama. Čim je završio Drugi svjetski rat, nasred Ilice ubije ga iz pištolja neki razbjescio partizan, kako se poslije ispostavi, sve zbog onog privatnog fotostudija u Gajevoj i stanova u koje se seoska paščad nasilno uselila. Tako tek sve do kraja izgubismo!

– Onda su ovo njegove kamere?

– Da, da... Poslije je omama preselila ovamo na Grič i uzela u zakup neku zapuštenu krčmetinu. Moja se majka dvaput udavala, sve to iz čiste ljubavi, no ne podarivši nijedna nasljednika svojim upokojenim muževima, zakopa ih ona, jednog pored drugog, u našoj obiteljskoj grobnici. U onoj krčmi kasnije se zaposli kao natkonobar i moj rođeni otac.

– Eto, vidite da ima Boga! Sve dođe na svoje.

– Kako mi rekoše, to drago čeljade bijaše sušičavo, a ponajviše ljubljanske špricer i šnaps, pak nakon što me podari utrobi moje majke, napusti Božji svijet jednako nesretan kao što bijaše u njemu i rođen. Profesor htjede zaustiti koju utješnu, ali ona se samo zaneseno raspriča naprijed:

⁸ A. G. Matoš, iz priče *Lijepa Jelena*.

– Izgleda da sam ja bila jedini cilj i uzrok takvoga braka. Stara je omama poslije otkupila krčmu za veleban iznos, a cijeli je prvi kat s dva lijepa gornja stana dodala svom tom novostečenom imanju netom iza svega. Svakako, i dalje je potajice znala, tu i tamo, zaraditi koji krajcar svojim ilegalnim coprnčkim obrtom iako je pobačaj za socijalizma bio ne samo dopuštena nego i hvalevrijedna hospitalska rabota. Uvijek je bilo novih nakindurenih *dotepenki* koje su se potajice htjele riješit' svojih seoskih manira, opačine se skrivale iza ugleda silnika, jednako kao i danas.

– A što tu možemo, novo vrijeme stari običaji!

– Pače, za mene su odredile vrsniju sudbinu: imala sam završiti Gornjogradsku gimnaziju, poći dalje na studij medicine, udati se za koga god hoću i živjeti sretno do kraja svoga vijeka.

– Lijepo.

– To su mi zapisale i u spomenar. Njih su dvije zamišljale i moju djecu, pogađale na koga će od Ugra i Hrvata biti više slična, davale im unaprijed najluđa, uglavnom muška imena, omama mađarska, a mati hrvatska.

Baković bi se zakleo da je u ovome kratkom iskazu topline, iz tmice podruma, na trenutak vidio i odbljesak tiha smiješka snene ženske sreće. Ona sjetno produži:

– Bilo je tu mnoštvo Janoša, Antala, Gyula, Tibora i Zoltana; jednako tako puno Krsta, Držislava, Tvrтка, Hrvoja ili majušnih Zvonimira. Moram reći da su me razmazile i medom i mlijekom; imala sam svega; nijedna djevojka nije bila ljepše obučena od mene, nitko mi po manirima nije bio ravan u cijelom Zagrebu. A bila sam i stasita! Toliko da su se za mnom putom okretala i najfinija socijalistička gospoda. Uvijek sam bila diskretno našminkana, tek toliko da se blago naglase moje neobične hunsko-slavenske crte lica, a poprskana najbajkovitijim pariškim parfemima.

– Da, – pomisli Baković – to je taj neodoljivi genetski šarm s našega zdravog podneblja, mora biti da je bila lijepa kao najljepša arpadaska kneginjica!

– Pred maturu zaljubim se u šarmantna profesora.

– Opla! – uzviknu Baković. – Samo tako?! A sigurno je bio zgodan i mladahan? – još sretno nadometne.

– Namjerno si pokvarim ocjene iz njegova predmeta da ga moje kućne coprnice omađijaju, što novcima, a što vradžbinama, kako bi me dodatno pristao privatno podučavati.

– Nasamo, razumije se?! – nasmiješi se Baković.

– Tako zatrudnim... – sumorno presiječe ovu njegovu veselu doskočicu. – Dugo sam tajila svoju kuljavost, a kad se više nije dalo skriti, odlučme njih dvije osloboditi djeteta. Istina, stara je omama rogoborila da je kasno, ali moja je majka uporno inzistirala. Uporno i uporno: „Ne znaš, nesretnice, što te u životu čeka! Ja sam sama tebe odgajala, ne bih nikom više takvu sudbinu poželjela!“ Imate li vi djece? – odjednom ga priupita ona.

– Ne, ne, – zausti Baković, pa kao da se zbog tog treba posebno opravdavati, raspiča se dalje – dugo smo pokušavali, onda jednostavno odustali. Jako smo se voljeli i bez toga. Naprosto, bili smo blagoslovljeni i bez te okrutne Božje kazne!

Profesorski se nasmije, gotovo točno onako kako se na pozornici smije umišljeni operni pjevač tako da publici odmah postane razvidno njegovo neiskreno i loše glumatanje. Žena na trenutak zašuti i ništa ne odgovori. Ubrzo opet krenu svojom pričom:

– Na mog su ljubavnika bacile čini da sve zaboravi, a mene su zatvorile u kuću. Nikoga mi puštale nisu. Neke su mi gorke trave kuhale, bole me pletaćim iglama podno trbuha, kupale me u ledenoj vodi da sam krvarila i natrag povraćala sebi u kadu. Nekoliko puta isti su stravični postupak nada mnom ponavljale, ali ja nikako da pobacim. Nikako i nikako! Rodila sam dvojke, sakate...

Baković i sad htjede nešto kazati, no shvati da bi svaka riječ bila neumjesna, pa čak i ona Gospodnja.

– Omamu je odmah udario šlag, samo je kriknula: „Tà, to je zato!“ i stropoštala se na hladne pločice stana. Ubrzo smo i nju pokopale pokraj djeda fotografa, gore na Mirogoju.

Prođe neko vrijeme u mučkoj šutnji prije nego i ta žena kroz metalni kašalj pronade opet sirovu snagu prepričavati svoj prokleti pokornički život:

– Jednu sam kćer nazvala Tuga, drugu Tihana. Dušom su bile najzdravija stvorenja na svijetu, ali kljaste i izobličene. Cijeli sam život provela uz njih i za njih. Svemu sam ih naučila, znale su sve od Vidrića do Matoša, od Ivane Brlić pa skroz do Luka Paljetka! I čitat' sam ih sama naučila, ma sve!

Tad žena zajeca. Nastupi tišina koju olako proguta sav okolni mrak. Baković je čas pogledavao u stelaže s olovnim knjigama čas u izokrenuta, prazna invalidska kolica odbačena na prljavu podu čas u antikne fotografske aparate rasute po stolu, a čas se duboko zagledavao u tmasti mrak iz kojeg je s poljskog kreveta, skrivena u tmici, progovarala zlosretnica. Čutio je i gadnu težinu vlastite knedle zapete mu visoko u grlu naslućujući već i sâm očit kraj ove otužne ljudske historije.

– Kad su porasle, majka je tražila da ih spremimo u dom. Ja nisam dala. Bile su mi sve na svijetu! Tuga moja i moja Tihana... Ta naša nesreća izbila je iz moje majke najgoru mōru; sva se ona promijenila, postala je zla i opaka. Znala mi je tući djecu. Onako nemoćnu i jadnu, nepomićnu u tim invalidskim kolicima. Tukla ih je onako kao što bi čovjek tukao vlastitu nevolju, kao što gazi pred Bogom svoj osobni grijeh, prezirala ih kao što gradske fufice preziru svaku ljudsku sličnost s nekom odbačenom nakazom na cesti. Stalno sam morala biti prisutna, neprestano. A onda se kućka opet preudala! Sama nije mogla više imati poroda, pa je pod naš krvavo stečen krov pustila nakot moga novog počima. Iz njegova prijašnjega braka. Okrutni psi! Čuvala sam svoju djecu najbolje što sam mogla, sve do ove pošasti. Kad se jedan od tih razbojnika razbolio, majka ga je odmah polegla u naš stan. Njemu nije bilo ništa. Ali moja su djeca pomrla... A sad ću, za njima, evo i ja. Ovdje su me bacili, zaključali u ovaj podrum, da umrem kao zadnji sužanj stare porodićne kletve! – žena tad zašuti, kao da obamre dahom.

Iz izbe se sad začu nastavak one pjesme s početka, ali tako tiho da se profesor morao napinjati kako bi dobro čuo: *Nigdje nikog... Samo gusar, lijep i mlad, pod altanom čeka, nećemu se nada. Ali gdje je Inez? Svuda grobni jad: Inkvizitor Velji Smrt je vladar grada.*⁹

– *Dona Muerte...* – prošapće Baković naslov ovim stihovima. A zatim reče: – Kao da je u tom davnom sonetu precizno opisao i ovo naše današnje, gornjogradsko zlo. Znate, svaki je pjesnik ujedno i zloslutan prorok. A naš se još i rodio na trinaesti petak!

– Noćas sam ga sanjala.

– Koga?

⁹ A. G. Matoš, iz pjesme *Dona Muerte*.

– Matoša... Stajao je s mojim djedom ispod kipa bana Jelačića, skriven među svjetinom, dolje na trgu. Pogledao me pravo u oči. Istom sam ga prepoznala! Nešto mi je šaptao, mislim da je bilo: ne boj se, *u smrti se sniva*.¹⁰

– Djed vam se nije obratio?

– Ne, ne. Samo je ponosno stajao kraj slavnoga pisca i udivljeno se, dječaćki prsio. Ali zato mi se opet obratio sâm Antun Gustav Matoš! Rekao mi je kad će me pohoditi ta njegova *dona Muerte*. Kazao mi je to sasvim razgovjetno tako da sam ga dobro čula.

– Što vam je rekao?! Kad ćete umrijeti?!

– „Kad se ja živo zagledam u oči tvoje prve i jedine ljubavi, dona Muerte će doći po tebe, draga moja Inez.“

– Onda nemate razloga za brigu, stari pjesnik je mrtav već više od sto godina. Ne može se taj više nikom zagledati u oči!

– Pjesnici ne umiru, gospodine. Samo se negdje sakriju.

– A vi se zovete Inez?

– Ne, ne... – naglo se zakašlje žena – ne zovem se ja tako. Oh, pustite me, ne znam više ni kako se zovem! Pustite me, molim vas! Samo me pustite da sad na miru umrem! Sad kad sam vam sve to ispovjedila!

Profesor Baković odstupi od prozora začuvši kako žena očajno rida zaključana u dubini svoje mračne izbe. Okrenu se i, spazivši da se već odavna uhvatio mrak za ocvale zidove staroga Griča, polako krene kući.

– Kakva sudbina! – mislio je zgranuti profesor usput. – Strašno! Sodoma i Gomora! Sva sreća da sam počeo predavati na Gornjogradskoj gimnaziji tek kao zreo čovjek! Da nije tako, bome bih si već umislio da sam upravo ja taj razvratni otac one pomorene, nesretne nahočadi... Čekaj! – zaustavi sad sâm sebe, odjedared, na cesti. – Jednom sam gore kao mlad profesor mijenjao kolegu, no samo par mjeseci i na pola radnog vremena. Mislim da nikome tad nisam ni mogao davati privatne poduke. Za tako sam nešto bio premlad. – sasvim zadovoljan ovako olako donešenim zaključkom produži on pravo naprijed, sad još malo hitrije, kao da bježi od neke stvarne utvare ili ga bijesni rudlov oštro zalajava s kapija srednjevjekovnih dvora. – O, da! Imao sam ja i flertova i tajnih afera s maturanticama, naravno... – podsjeti se on u mislima. – Što bi rekao

¹⁰ A. G. Matoš, iz pjesme *Utjeha kose*.

Gustl Matoš: *Kao drugi što se rađaju pjesnici, mutavci ili padavičavi, ja sam od rođenja ženskar.*¹¹ Pa što ću? – nasmiješi se. – Znam ja oduvijek da ljubav postoji samo zato kako bi ružni ljudi imali iste prilike za prođžetak vrste kao i oni po svemu lijepi. Pametnijeg razloga za postojanje tako obmanjujuće emocije još nigdje nisam pronašao! Tko bi popamtiio sve te flundre i fufice? I svaki su put one zavele mene, a ne ja njih! Moja je savjest posve čista! Takvo je to bilo ono vrijeme prljavštine, razvratne djece cvijeća i oslobođene ljubavi, bio sam živahan i zgodan, one jedre, ništa se među nama nije događalo što se nije trebalo prirodno dogoditi među mladim ljudima. Tã, bili smo zdravi! – upravo ovako površno računajući, no pomalo već i dubokom slutnjom zabrinut, krenu trotoarom malo brže uzgor, sve odsutniji od ovog svijeta i sve zamišljenije, smušenije prilike.

Baš tad mu kroza sumorne misli, *regbi čovjek*¹², sasvim očekivano i prigodno, srcem prostrijiše one dvije zadnje tercine završnih stihova poznata Gustlova soneta, uprav onih iz *Done Muerte*:

*Gdje si, gdje si, Inez? — Junak luta, luta,
Luta, luta i luta s mislima bez puta
Dok ne nađe, najzad, negdje u kriпти — Nju.*

*Gadan kostur dreči u infantskoj svili,
Žuti crv u smradu srca trulo cvili:
Od grozote leži Juan već na tlu.*¹³

Tad umalo da i on ne opade na tlo! Čim se uspravi, misli mu se vratiše svijesti, pa kroči sve užurbanije naprijed. Na pola puta do stana, opet naglo, još zgroženiji sudbinom nepoznate žene, ukoči vlastitim štapom hod i stade nasred srijede puta deklamirati naglas:

– Ma nije rekla da je pohađala Gornjogradsku gimnaziju! Rekla je da su to za nju tek tako planirale one njene kućne vještice! A možda je ipak išla u neku moju bivšu školu, baš onamo gdje sam ja predavao hrvatski jezik i nesretnu ovu našu književnost? Tko zna? O, Bože, moram sad sve to odmah na brzinu izračunati! – pa poče naš profesor sve ovako nogo-

¹¹ A. G. Matoš, iz priče *Lijepa Jelena*.

¹² A. G. Matoš, uobičajena poštapalica.

¹³ A. G. Matoš, iz pjesme *Dona Muerte*.

stupom nabrajati o svoje drhtave, kvrgave prste vlastite životne neprilike, usput tražeći logičke pogreške i rupe u zlosretnoj priči koju je upravo bio čuo.

– Prvo, nisam bio baš najrevniji student, pa sam počeo predavati tek u svojoj dvadeset i sedmoj godini, tisuću devetsto osamdeset i treće. Ako je ova nesretnica tad imala devetnaest godina, rođena je tisuću devetsto šezdeset i četvrte! Sad bi, znači, to već bila neka krezuba baba od pedeset i osam ljeta?! Drugo! Nije mi se učinila nimalo tako vremenom, nije, nije... Ne mislim da bi ta patnica mogla imati više od trideset i sedam. Treće! Stara ženturača sigurno ne bi mogla imati onako malu djecu. Da! Tako je! A po veličini onih izvrnutih, izubijanih, invalidskih kolica, bogami ta siročad nije mogla dobaciti dalje od svoje petnaeste, šesnaeste godine... Četvrto, istina je da sam se kasno i priženio, zato sam dugo i bio pomalo nestašan učitelj, no ništa strašno, ništa strašno! Već sama ta činjenica da sam oženjen kasnije me žustro branila od tih napasnih nimfomanki. Uostalom, iako nisam imao djecu jer moja supruga nikako nije mogla zanijeti, znanstveno se utvrdilo da ti moji lijeni punoglavci nikad nisu bili nešto posebno raspoloženi za prsno plivanje, kamoli za brzi kraul! I peto, – pljesne se najzad po oznojenu čelu – uvijek sam koristio zaštitu, ama baš uvijek! Vrag zna čime su me sve te mlade, drske bludnice mogle zaraziti, to se drpalo s kim se stiglo, po prljavim haustorima i zapuštenim parkovima, po mrčavim klupama autobusnih kolodvora i najopskurnijim agramerskim kinima. A ja sam oduvijek bio iznimno odgovoran i ponašao se kao najpristojniji gospodin: prvo kondom, potom sve ostalo! Molim lijepo!

Pa pođe zadovoljno opet naprijed, nasmiješen i ponešto sad lakšim korakom, no ipak, neki crvuljak tvrde oficirske sumnje zaigra ruski rulet u njegovoj duši vrteći bubanj carskog pištolja nanovo i nanovo:

– A možda se, dovraga, moglo doista dogoditi da smo se na nekom predavanju nas dvoje ipak sreli? Ili nasamo, u nekoj učionici? Školskom hodniku? Kabinetu? Čekaj, pa ja nikad nisam držao repeticije po Gornjem gradu! Ili jesam?! O, Bože, samo što me već i srce nije udarilo! Ne znam više ni sâm! Uvijek me lako bilo začarati! Ta, rekla je da je profesor bio mlad! Mladahan ako se ne varam? Rekla je: *mladahan!* Točno tako! – sâm sebe sad putom stade pogrešno uvjeravati naš profesor nesvjesno izokrećući riječi i činjenice kao što uvijek uvjerava grešno tijelo svaka

čovjeka vlastitu dušu u čestitost namjere neka njegova zlosretno odigrana čina. – Tã, dok sam ja radio u njenoj gimnaziji, imao sam već preko četrdeset! Doduše, bio sam ja *mladahan* skoro sve do svoje penzije, što se toga tiče... No to nema smisla, ne, ne i ne! Nemam ja s tom grozotom i opačinom ništa, baš ništa! Po računici javnog tužitelja ništa ovdje ne bi sumnjilo moju osobu, nijedna činjenica iz te zloguke priče ne podudara se s mojom znanom ili neznanom prošlošću, kamoli s osobnim habitusom čistoj umjetnosti ovako posvećena profesora. Časni sude, ja sam posve nevin! Preciznije, po svemu sam i bio krivo optužen! Gotovo da sam sâm sebi već bio priznao ovaj gnjusni grijeh, ali i najkorumpiraniji sudac iz našeg pravosuđa morao bi odmah odbaciti ovakvu nakaradnu optužnicu, čisto zbog nedostatka materijalnih dokaza. Tã, vjerojatno sam bio i jalov, da jalovije ledine ne bi pronašli na ovoj kugli zemaljskoj! Stoga logikom počinjenog zlodjela meni ne bi bila potvrđena ni osnovana sumnja, kamoli što drugo!

Utoma otključa i vrata svojeg stana, izuje cipele, navuče na stopala ugodu odavna već gotovo raspalih, antiknih papuča i veselo si pristavi čaj od lišća suhe metvice.

Svečano si pristavivši šalicu vrućeg napitka na kuhinjski stol, s njegove glatke površine, gdje u bloku po strani ležale posložene odavno izlistane dnevne novine, uze sad rješavati skandinavku da si malo skrene misli s hrdave stranputice.

Po zakučastim kockicama uokolo otvorene križaljke bila su razbacana raznorazna pitanja, a na velikoj se ilustraciji u sredini tiskovine, kao glavna tema ponuđene enigmatike, prsio ljubljani hrvatski svećenik i mecena, prikazan u misnom ruhu ljubičasta talara, s velikim zlatnim križem oko vrata, ektoralom, koji je u časti, a po pravu i privilegiju, svuda smio pokazivati bezbožnom svijetu kao svaki katolički biskup. U središtu nakićene slike prost ga je puk nosao poput rimskog cezara na bogato izrezbarenu prijestolju, pod nebnicom, svečarskim baldahinom napetim o četirima motkama, izvezenim u svili i zlatnu brokatu, koje držahu u rukama okolni mladi ministranti sred procesije posvećenja nekoga nepoznatog Božjeg nauma. Prazna polja postavljena ispod ovakve oleografije napunjene blagim kičerajom profesor Baković lako kemijskom olovkom ispuni imenom Josipa Jurja Strossmayera, odmah prepoznavši ovoga besmrtnog utemeljitelja Akademije, pisca i hrvatskog dobročinitelja, i to pravopisno posve

nepogrešivo, s onim dvama germanskim slovima *s*. Nije ga to instinktivno u duši podsjetilo ni na što, kamoli na onu glupu predvečernju šetnju polumračnim Štrosom, od koje je mislima nastojao pobjeći što dalje, tã, zato je i htio zabaviti mozak prisilnom razbibrigom.

Iz sljedećeg je zadatka valjalo odgonetnuti austrougarski naziv *art décoa* i on jednostavno tiskanim slovima upiše u za to gonetanje predviđena prazna mjesta: *secesija*; što bijaše, dakako, točno. Međutim, ni to mu ne pobudi još nikakvu slutnju u perfektnu đavoliju ove paklene zgone! Kadli mu pogled pade na novo pitanje, po kojem je valjalo u prazne kockice upisati ime najznačajnijeg pisca hrvatske moderne, tek malo ga presječe po prsima blaga nelagoda, mrvu mu se smuti i vid, no sve zamišljen dalje, bježeći od svjesnosti skupnog tijeka svih ovih vrazjih asocijacija, smaknu on cvikere s nosa, protrlja zapekle oči, uzdahnu pozvavši se na ime Božje, natakne ih natrag i ubrzo napisa tek malčice zadržtalom rukom po novinskom papiru ime Antuna Gustava Matoša.

No dočim spazi naredni upit, sve mu se ove sotonske aluzije odjednom u moždanima odvrte unatrag spojivši se u snažan nagovještaj iskonski prisutna zla i žestoko tresne naočale opet na trpezu, udari dlanom o ivericu kuhinjskog stola, bijesno zgužva listak novine i baci ga pod noge, na pod, uopće ne upisavši u nj ni odgovor na tako jednostavno pitanje – koje je najpoznatije Zagorkino djelo?

– Grička vještice! Crna karapandžo i coprnice! Ništa ja nemam s tobom, luda prokletnice! Ništa, baš ništa!

Potom mu pogled pade na sad otkriven dio tiskovine na kojem se nalazio TV raspored za cijeli protekli tjedan.

– Dobro! – poviče on iznervirano. – Da vidimo čime te mogu večeras izbiti iz glave, ukleta spodobo! Što sad ima na telki? – stade tako profesor Baković prebirati po zadnjem, nedjeljnom stupcu, na kojem se nalazio program HRT-a.

Kukavica zidnog sata u kuhinji upravo u taj čas otkuka mu osmu, posljednju uru, muklo okidajući metalnim batom o jeftin kineski gong nutrinom navijenih opruga, škripavim mehaničkim federima, čije su se zapete kretanje, teško izmrcvarene, posebno zlokobno čule u ovoj mesinganoj zvonjavi. Izišla ptičica ocvalih krilca uporno je lepetala na kraju plastične grane pružajući se na njoj u svijet i vraćajući se natrag, u tminu svoje kućice,

zatvarajući za sobom i širom otvorena crvenkasta vratašca. Zupčanici se težinom njihalice odvрте do samoga kraja i nastade gluha tišina koju je dalje prekidao samo nemilosrdan otkucaj svake njegove preostale sekunde.

„Repriza hvaljene serije Hrvatske radiotelevizije *Nezavisna Država Hrvatska*, treći dio: Deseti travanj“ – pročitao on, a u opisu emisije je stajalo – „Slavko Kvaternik, bivši austrougarski pukovnik i ključni čovjek ustaške organizacije u Hrvatskoj, proglasio je na Radio Zagrebu stvaranje Nezavisne Države Hrvatske. Što se sve i zašto dogodilo tog 10. travnja 1941., tema je naše treće epizode.“

– Taman! – promrmlja sebi u bradu. – Kao naručeno! A upravo i počinje! – uze rukom već pomalo rashlađen čaj i odgega se štapom u dnevnu sobu.

Baš lijepo se ujezeri međ brdija debelih jastuka prastare fotelje i sav utonu u meku ugodu dodatno si uzevši s trosjeda i podbočivši kralježnicu jednim od tvrdih uzglavnika, upravo od onih koje mu je davno izvezla ukrasnim vezom preminula supruga, pa uze daljinski upravljač sa stolića i tako ugodno zavaljen nastavi pijuckati mlak čaj uključivši televizor.

Emisija o ustašama je već bila počela; ispočetka je sasvim teško pratio radnju ove crno-bijele historijske zbilje, no ekranom su se nizali isječci olinjalih i ispucalih nijemih filmova, zanimljive snimke prohujalih vremena bez ikakva zvuka, većinom snimljene po onodobnome, međuratnom Zagrebu, dojmljivo se i usputno služeći tek komentarima nadobudnih historika. Te su mu pomračene slike prepune svjetlosne prašine i vremenjskih ožiljaka održavale svu pažnju živom. Mladi su eksperti vrlo precizno govorili o stanju domovine između dvaju ratova i neriješenu nacionalnom pitanju, još bolje o razlozima zbog kojih je došlo do novoga svjetskog sukoba, ponešto su rekli i o nepomirljivim razlikama među tadašnjim hrvatskim političarima od kojih su jedni svakako htjeli u predigri krvave drame potražiti oslonac za rješavanje hrvatskog pitanja u starim europskim demokracijama, Engleskoj i Francuskoj, a drugi među Silama osovine.

Taman kad je eminentni povjesničar završavao prilog memoarskim izvješćem iz Mačekova dnevnika o njegovu susretu i tajnom sastanku s Milom Budakom, u kojem je stari lisac ustaškom piscu poželio sretan put u samo srce tame, ukazao se filmski klip središnjega zagrebačkog trga u kojem hladni i zabrinuti Hrvati zbornu očekuju dolazak toga novog svjetskog poretka. No bila je to tek izlizana arhivska sekvenca iz nekih prastarih

žurnala ili filmskih novotarija, snimljena čak i prije Prvoga svjetskog rata, na brzinu montirana među crno-bijele isječke kojom je redatelj očito htio tek dočarati napeto iščekivanje raspleta historijskih zbivanja u cijelome našem narodu.

Profesor Baković je odmah primijetio da kip bana Jelačića stoji na visoku crnom postolju sabljom okrenut prema sjeveru i Mađarskoj, što mu dodatno privuče pozornost. Antikna kamera je očito bila postavljena o drvene rasklopne nogare negdje tamo na strani Manduševca, mjesta gdje su se po predaji na izvoru pitke vode, u noćima punog mjeseca, sastajale i agramerske coprnice. Taj kratki snimak baš je otud prikazivao širokokutni master predjela središnjega gradskog trga polako spuštajući vidokrug po okomici, s gričkih nebesa i okolnih velebnih zgrada preko banove sablje koju je taman podigao u znak napada obujmivši kadrom sve dalje cjelokupnu njegovu figuru konjanika u smrtno uozbiljenu stavu neprikosnovena vojskovođe, odlučna jahača nasred bojišta na slavnu atu Emiru, što upravo zarza pred sudbonosnom bitkom i kopitom ljutito raskopava podunavsku zemlju postamenta prije bijesna juriša, pa sve dolje do golema postolja podno veličanstvena kipa oko kojeg se, iz neka razloga, okupila hrpa purgerskog svijeta.

I iz samog središta toga završnog kadra, kadli svjetlost kroz leću kamere u vječnost upisa cjelokupnu ovu agramersku panoramu spustivši se polako s najviših nebesa dolje posred mase puka i kad u sav taj sveobuhvatni filmski prizor konačno upade i posljednji građanski lik i zagrebački fakin s pločnika ulice, iz samog centra te uozbiljene svjetine profesoru Bakoviću hladnokrvno se u oči zagleda najpoznatiji cinik cijele naše *belle époque*.

Profesor naglo iz usta poprska svud uokolo čajem; prosu mu se i šalice iz ruku; tanjurić se razbi u stotinu porculanskih skrhaka. Taj pogled trajao je tek par sitnih trenutaka, ali bijaše toliko intenzivan da nije ostavljao baš nikakvu dvojbu: bio je to, u onome svom putnom šeširu i sa crnim špicbrcima – sâm Antun Gustav Matoš!

Tako je hladno i duboko pogledao Bakovića pravo u oči da su našem profesoru zadrhtale žive srsi kroz cijelo obamrlo tijelo, pače i natečene noge u raspalim papučama.

– To nije moguće!!! – vrištao je profesor dok mu je srce muklo lupalo kroz naježen vrat sav u nabreklih žilama. – Sigurno sam poludio! Kakve veze s prokletim ustašama sad ima naš Gustl?!

Međutim, prizor je brzo prošao. Emisija je nastavila teći dalje, ali do profesora više nije dopiralo ništa. Drhtavo se ustao i doteturao nekako do kuhinje kako bi popio čašu hladne vode koju je jedva mutio žličicom šećera, i to sve dok mu je srce kao stisnuta šaka iz utrobe udaralo o gotovo već raspukla prsa želeći iskočiti van, posve otkriveno, na surov svijet. Odjednom nije mogao ustaviti ni uzbuđenu zadihanost, a zrak kao da više nije niti ulazio u njegova zgrčena pluća, što god da je udahnuo, izgledalo mu je nedovoljno za produžetak ovih jadnih, posljednjih trenutaka života. Tresao se cijelim tijelom i znojio hladnom tekućinom gole vode, a zatim ga je spopao i bliski osjećaj stravične panike i užasa smrti. A u mozgu je bubnjalo!

– Internet! – sjeti se Baković. – Internet! Sigurno ima snimak ove emisije negdje na Internetu! Ta, rekli su da je repriza!

Ova ga misao napokon ozari u trenutnoj slabosti, dade mu i ponešto snage, pa gotovo da hitro otrči u radnu sobu gdje je pod prozorom čamilo njegovo prastaro stolno računalo. Ubrzo na mreži pronađe snimak baš toga trećeg dijela serijala o NDH, uzdrhtalo se nadajući da si je samo umislio onu upečatljivu Matoševu utvaru skrivenu međ' agramerskom gospodom, opčinjen kakvom čarobnjačkom magijom podrumske vještice.

– To je psihologija, a ne čarobnjaštvo! – mudroslovio je sâm sebi stari profesor. – Ovo meni radi moj vremešni mozak, ishlapio u snoviđenju! Čista, samoobmanjujuća psihopatologija!

Točno u trinaestoj sekundi pete minute emisije *Deseti travanj NDH* zamrzne Baković klikom miša kretnju snimka, a sledi se odmah i sâm:

A. G. Matoš je stajao u prvom redu usred okupljena građanstva, krupnim očima gledajući preko vlastita ramena u sâm objektiv kamere, polubočno postavljen na trgu međ' svitom puste zagrebačke gospode, pokraj jednoga mala, kudrava momčića, što s velikim je zanimanjem pratio snimanje cjelokupnoga ovog događaja. Profesor je bio zapanjen!

Netremice je dugo i dugo, posve tronuto gledao u Gustlovo jasno i čisto, bljedoputo lice, uokvireno sjenom poznata, izubijano plitka pjesnikova šešira s pomalo odignutim, tanašno potamnjelim obrvama pod lukom visoka čela, upalim, ali dječaćki znatiželjnim i široko raširenim, krupnim, okruglim, posve bistrim očima gledajući na moderan svijet reskim pogledom iz dubokih duplji sa strana upadljivo uska korijena elegantno izdužena piščeva nosa i glatko ozarenih, širokih jagodica pod kojima se smješkao

vrlo bujan i crn, gotovo oficirski oštar austrougarski brk najbritkijega književnog kritičara svoje epohe. I kao da zna kako već pohodi u vječnost, od sve te nepoznate gospode na Trgu bana Jelačića, tijelom već blago okrenut u kretnji odlaska, iz svih tih prisutnih, uozbiljenih ljudi, samo nam se on lagano i besmrtno nasmiješi pravo kroz kameru kao da nas sve učiteljski dobro znade, svjestan da nas je valjano odgojio i pripremio za sve nevolje što će doći, ali nasmiješen upravo tako kao da mu je savršeno jasno da ćemo mi opet uraditi po svoju.

– Ali to znači... – zajeca Baković – to stvarno znači da sam ja prokleti otac one pomrle siročadi! To nije moguće! Ja se ničega ne sjećam! Najbolje da se odmah ubijem ako već do sad nisam crk'o!

Istom se diže i otvori prozor u čvrstoj namjeri da se s njega odmah baci na ulicu, no pogledavši na kolnik, sjeti se da su jednom zamijenili s mladim susjedima veći stan ispod potkrovlja za ovaj manji, u visokom prizemlju, samo zato da se kao starci ne moraju vucarati po stubama na više katove.

– O, Bože, – pomisli Baković – samo bih se polomio! Naći će me neki milosrdni Samaritanci i odvesti na hitnu, budalasti doktori tamo će me liječiti, ostaviti u bolnici, operirati mi koljena i kuk, godinama ću umirati u najtežim patničkim mukama, pišati spolovилоm u rukama najodvratnijih, najbrkatijih, najmesnatijih sestara po limenim patkicama! To ne dolazi u obzir!

Okrenu se i povuče široku donju ladicu regala u kojoj su stajali pusti gerijatrijski lijekovi, pa stade užurbano proučavati koji bi od njih bio toksično najpogodniji za laku i brzu smrt, no utvrdi kako je većina gastroenterološke namjene jer je bolovao tek od gihta i čestih stomačnih simptoma lijenih crijeva s tvrdim zatvorom.

– Baš lijepo! Umro bih kao stari prdonja serući na zahodskoj školjci, natežući se do besvijesti u smradu vlastitih litanija! – pobaca zgađeno po podu bijele kutijice medikamentata, pa i neoprezno razgazi po njima teturajući radnom sobom kao ranjen junak minskim poljem.

Zatim stade po cijeloj kući tražiti dovoljno čvrst konopac kojim bi se namah objesio o plafon, no ne nađe ništa osim uredno spakiranih končića kojim je gospođa Baković vezla jastučnice.

– A i o šta bih se objesio?! O luster? Karnišu? Izbočinu dovratka? Taman posla! – razbjesni se zamalo odustajući od svoje kobne namjere. – Ako bih i pronašao kakav špag ili kabel, kako bih ga uopće namjestio gore? Čekićem i ekserom?! Pa to nije nimalo jednostavno, počiniti samoubojstvo! To treba sjesti i planirati, dobro promisliti o svakoj sitnici da se kasnije slučajno ne nađeš živ i svezan na krevetu neke psihijatrijske ustanove, s buljukom ovisnika, psihopata i maloumnih šizofrenika svuda oko sebe! Jednostavno se treba baciti s mosta ili pod tramvaj! To je to!

I odmah obuče na se kaput, natakne cipele na stopala, nabije si šešir nad oči, ter o čvrstom svom štapu opet kroči na ulicu.

Tek mu tada, eto, padne na pamet da ona podrumska coprnicica sigurno sad već mrtva leži u svojoj gnjiloj tamnici, pa pomislivši kako bi to usput bilo zgodno i provjeriti, za svaki slučaj, udari nizbrdo prema Banskim dvorima računajući kako će uspinjačom sa Štroša još lakše sići na Ilicu, pred teško ustavljive tramvaje, negoli strminom Mesničke.

– A kamo ste se vi zaputili? – iznenađeno ga upita policajac oslonjen leđima i čizmom o bočni zid zgrade središnje državne vlasti, zrikavo iz sjene pogledavajući preko upaljena mobitela na smušenu profesorovu pojavu.

U mraku se vidješe tek njegove usitnjene oči, blijedo čelo i klempave uši, posebno jasno izražene u treperavu svjetlu elektronskog zaslona što mu osvjetljavaše i zelenkastu zaštitnu masku namjesto lica, tankom lastikom dobro stegnutu pod ispupčenim, zapetim uškama. *Dugouhe su životinje, kako se zna, obično strašljive,*¹⁴ sjeti se u to naš profesor pronicljivih Gustlovih riječi, pa skoro da se u svem tom jadu i nasmije.

– Pitam, kud ćete vi?

– Do uspinjače.

– Ne može, ovuda je zatvoreno. – nastavi policajac prebirati dalje po svojoj elektronskoj razbibrizi.

– Ma otkad je zatvoreno? – otkide mu profesor ponovno pozornost s igrice.

– Kako otkad? Od atentata! – iznenadi se redarstvenik.

– Kakvog vražjeg atentata?

¹⁴ A. G. Matoš, iz priče *Nekad bilo, sad se spominjalo*.

– Na zgradu Vlade RH. – stade sad nehajno tipkati nekomu SMS, palcima brzo lupkajući po plohi crne spravice. – Pa gdje vi živite? – dodatno se začudi škiljeći na pridošlicu, sve to preko mobitela.

– Na Ilirskom trgu! – bubne blesavo Baković. – Čekajte, netko je izvršio atentat na zgradu Vlade? Zbilja?! Što mu je zgrada skrivila?

– On mene zajebava? – ugasi sad policajac nezadovoljno napravu ljuti-to ju spremajući pod oprsje borbene oprave, pa reče još oštrije: – Dobro, kad ćemo tako! Hajmo, osobna...

– Nemam.

– Nemate osobnu kartu? Tko još hoda svijetom bez osobne?

– Pametni Europljani.

– E, jesu pametni! Zato im se sve ovo i događa!

– A i stanujem tu blizu.

– Stanuje u blizini, a ne zna da je trg zatvoren ima već skoro šest mjeseci? Jes' vidio ti to? – raskorači se sad državni organ oko Bakovića kao opaka planinska vučina kad kruži oko svoje već ranjene žrtve tražeći naj-pogodniji tren za napadaj na vrat i dokrajčenje muka staromu kozorogu. – Koga ti foliraš, starkeljo?

– Nisam odavno tuda prošao. Zbog korone.

– A sad bi se šetuckao uokolo, i to noću? K'o fol turist, ha? Baš za vrijeme mog dežurstva?! A ni masku ne nosi? U ovo gluho doba svjetske pandemije! – zastade pak i nastavi uozbiljeno: – Pa ti nisi normalan, majke mi! Znam ja takve! Takvi su nam umalo i ubili premijera!

– Hrvati ne ubijaju svoje premijere, dragi gospodine. Nemate brige. Mi još nismo toliko civiliziran i uljudan narod da bi im tako lako prikrali muke.

– Nego? – zadreči sad policajac sitničavim očima u profesora.

– Samo ih prepustimo našoj sudskoj inkviziciji. Na dvadesetak godina mučenja, pa je na kraju svakomu sasvim svejedno gdje će s njima, na slobodu il' u Remetinec.

– Ne pravi se pametan! – zaustavi se on u kruženju oko jedna profesora, pa uvjeren u procjenu kako je starac sasvim bezopasan, samilosno prosikće krajnju presudu: – Hajde, gubi se dok te nisam uhapsio! Ponovno izvadi mobitel i osloni se o zid, onako stavom čvrste čizme, kao s prva.

– Kad moram na Štros!

– Okolo! – ovlaš odvrti specijalac.

– Noga me boli! Imam giht!

– Rekao sam: okolo! Iza 20 sati pa sve do jutra zabranjen prolaz Markovim trgov svakom licu. Crta!

– Neka ti ćaća ide uokolo, balavac jedan! Imam šezdeset i šest godina, mogao sam ti stoput bit' i djed! I noga mi je natečena, vidiš da sam o štapu! Blesava konjino! Kakav ti ja mogu biti terorist?

– Gospodine, nemojte se igrat' sa mnom. Imamo strogo naređenje da pucamo u svakoga tko pokušava ući u šticienu zonu! I to bez pitanja! Jeste li me razumjeli?!

– Pa to! – sinu Bakoviću odjednom u glavi. – Pucaj, jeb'o te ćaća! Šta čekaš?!

– Nemojte se igrat' sa mnom! – dohvati se redarstvenik sad i drške pištolja. – Najozbiljnije vam govorim! Naredba ministra!

– Pucaj, mamlaze! – i tad odjedared, silno iznenadivši i sâm sebe odlučnim bijesom, profesor naglo zamahnu i snažno mlatnu krupna redarstvenika teškom štapinom posred srijede glave. Policajac zajauče i stropošta se na cestu. Niz čelo poteče mu i tanašan potočić mlačne krvi.

– Nabijem ti MUP skup' s ministrom! – prosiće Baković resko kroza zube, zaobiđe zanemoćala specijalca, pa krene pravo preko Markova trga gaziti kaldrmu. – Prejako sam ga zviznuo. – misli si usput. – Neće se taj osvijestiti skroz do jutra, kamoli da će sad zapucat' za mnom. A prava šteta jer mogao bih se ja sve do Ilice i predomisli u onom svom zločinačkom naumu! Posebice ako je ona coprnica jošte živa...

Tada se začuju pucnjevi! Profesor pomisli da ga je drugi policajac s vrata Banskih dvora sigurno udario šakom u slabašna leđa, gotovo da posrnu od čvrstine tog udarca taman prolazeći mimo njih, pa kao da ga je netko snažno odbacio par koraka unaprijed, ispade mu šešir s glave i štap iz ruke, no zadržavši se na nogama, tijelom već u jakoj inerciji, pobježe od tog napasnika i samo se pusti u lagan trk nizbrdo.

Za njim vika, galama, novi hitci iz pištolja, sirene.

Na dnu Ćirilometodske primijeti da se mjesec iznad Kule Lotrščaka po nebu kreće prebrzo i naskroz čudno, posve naopako i unatrag, za njim utoma iziđe i sunce, i to sa zapada, zarudivši cjelokupnom panoramom u mekoj i plavičastoj raskoši prekrasna sutonskog osvjetljenja.

Visoki kesteni na Strossmayerovu šetalištu odjednom oblače na se pro-ljetno lišće, brojne ruže pužu po ocvalim zidovima staroga Griča. Svijet nahrupio hladom zlatnog sata u laganu predvečernju šetnju, mlade majke

guraju ogromna, antikna dječja kolica, sve u štrikanim toaletama bujne čipke šetajući pratnjom elegantnih muškaraca obučenih u crne frakove i s cilindrima na glavama. Sretno debeli slastičari rumenih obraza po okolnim štandovima prodaju slane perece i crvena licitarska srca; pristale djevojke u vezenim šestinskim nošnjama nude prolaznike mirisavim klinčićima iz pletenih košarica; rastrčani dječaci na dugačkim štapovima guraju klepetave drvene igračke oslikanih konjića i leptira na javorovim kotačićima. Djevojčice se slave umrljane medenjacima, čak i jednogodišnje bebe mašu šarenim vjetrenjačama od papira u debeljuškastim ručicama. I sve je živo, veselo i stvarno, kao da je taman banuo na proštenje ili kakav upravo otvoren povijesni sajam!

Zbunjen takvim prizorom, zatetura međ svijetom u blagoj nesvjestici. Htijući obrisati znoj s čela primijeti da mu je ruka sad mlada, glatka, bez kvrgavih otekline po prstima i staračkih pjega po nadlanici. Zapeče ga i rana s leđa, po grudima se košulja natopi grimizom svježje krvi, curne niz lakat kapajući mu s rukava o dlan, pa na tlo. Jedva se dočepa neke drvene klupe i s golemim čuđenjem sjedne kako bi se sabrao i shvatio gdje se našao.

– Prof! – začuje Helenin glas iza sebe. I odmah mu se vrati njeno ime. – Prof! dragec moj!

I sjeti se da ga je samo ona tako zvala, i sjeti se svega: njene čiste mlade puti; kovrčavih i žutih dlačica pubisa; njene povijene kičme i vrata niz koji češlja dugu plavu kosu dok se sprema pobjeći natrag u grad; sočnih, sasvim propupalih, kruškolikih dojki punih opojna mirisa djevojačka znoja, koje se slobodno njišu ispod pognuta tijela mlačnim zrakom u reskim pokretima četke i žilavih ruku, glatkih ramena i uzana struka, posve glazbeno zaobljena u zamamne i oble, gotovo koncertne bokove akustičnih gitara; visokih butina i izvijenih lisja nogu, što se blago naglašenim tetivama spuštaju u blijeda i ružičasta, odignuta stopala, a svako napeto elegantnim risom nad zgnječanim prstima uprtim o škripav parket jeftine hotelske sobe. Bio je posve izgubio glavu za tom djevojkom, kleo se da će ostaviti ženu, napustiti posao, pobjeći s njom negdje daleko gdje uvijek mogu biti sami i intimni i usred javnosti, oslobođeni stega krutih građanskih obzira. Ali ona nije htjela. Opsjednuto je i tužno govorila:

– Ako se vjenčamo, ti ćeš ubrzo umrijeti, a ja ću ostati sama na svijetu...

O, ta mladost, mislio je tada! O, ta luda i šašava mladost koju najslade zavode beskonačna pitanja o prolaznosti i smrti!

Okrenu se i vidje ju. Stajala je okupana svjetlošću, s dvjema šnalama u ustima, na brzinu namještajući bujnu plavu kosu pod velik slamnati šešir ukrašen čipkom i šarenim vrpcama, u jednostavnoj i uskoj haljini naborane svile.

– Pričekaj. – reče ona. – Sad ću ja, samo da mi omama otvori vrata.

– Pardon! – skrenu mu netko pozornost ugodnim baritonom. – Je li tu slobodno?

– Da, naravno. – posve smušeno odvrati profesor niti ne gledajući na pridošlicu.

Zbunjena i blijeda Bakovića sad više ništa ne bi niti zanimalo osim tog zbivanja u pozadini, čak ni trivija vlastite tragedije, tako da se samo neprestano obazirao na podrum zgrade.

Pazeći da ga nimalo ne zasmeta u tomu napetom poslu, čovjek pristojno i tiho priđe sjedištu klupe, tek malo potegne nogavice hlača prije no što li će posjesti do njega, pa ugodno slegne leđima o zelene daske naslona, gospodski prekrizivši noge. Iz nutarnjeg dijela sakoa izvadi i bilježnicu, ostavi ju na tren ležati na bedru dok iz drugih džepova po odijelu ne nađe i vrlo brzim, svagdašnjim pokretima ne odvrti svoju penkalu uredno zguravši njen otvoreni poklopac natrag na debeli kraj pera i lagano nataknuvši pince-nez naočale o korijen nosa, uze on ostavljeni blok papira natrag s koljena i stade sad krasopisom u njega polagano zapisivati riječi i rečenice.

U to se na vrhu šetnice pojavi Helena. Dvije djevojčice držale ju za ruke veselo poskakujući, međusobno ćeretajući, pokušavajući ju doći u njenoj odrasloj, plahoj i ženstvenoj žurbi. Baković ustade lagan, ozaren i mlad, razdragano joj krenu u susret niti ne pozdravivši stranca s klupe.

– *Au revoir, monsieur!* – tek nehalno naglasi čovjek svu njegovu nepriстойnost, zadubljen i dalje u strast vlastitih zapisa.

Baković se odjednom zaustavi, pogleda u pisca.

– Oprostite, molim vas! Nisam vas prepoznao! Čekao sam svoju...

Pa zastade u neugodi sve pokušavajući brzo pronaći ponajbolju zamjensku riječ za Helenu i postideno, ali hrabro, ne pronašavši ništa više u svom vokabularu doli čiste iskrenosti, dometnu: – Zaboravljenju ljubav!

– Ništa, ništa. – nasmiješi se pisac. – Znam kako je to. *Ljubav je jedna od rijetkih stvari koja se ne može kupiti, ali se mora platiti.*

– Hvala vam! Hvala vam na svemu!

– Bila mi je čast! – reče Matoš, odigne malčice rub šešira i nastavi s važnijim poslom.

Helena mu se baci oko vrata. On ju radosno odvrti oko sebe tako da joj u grlatu smijehu skoro s tjemena ne opadne i proljetni šešir. Pokuša ju poljubiti, no ona samo podmetnu obraz, vrućim mu glasom šapćući na uho:

– Nemoj, molim te! Ovdje se šeće pristojan svijet... Pa dometnu vragolasto: – Poslije!

I krenuše rukom pod ruku dolje niza šetnicu. I stadoše s djecom na vidikovcu razgledati okolicu.

Pred njima samotok, pa ruže – vinograd – brdašce – šuma – Kaptol i Grič – slavni naš Zagreb, kojemu se razasuti na dva brda krovovi gase na večernjem suncu, tonu u mekani suton, a tamo dalje – daleko – srebrni se Sava, srebrna žila kucavica lijepog hrvatskog kraja.¹⁵

Pripadnici Antiterorističke jedinice Lučko istu su večer pronašli opušteno tijelo profesora Bakovića na hladnoj aluminijskoj klupici, pokraj kipa A. G. Matoša, sleđena pogleda, zadubljena u visoke i plavičaste zvijezde neba, slegnute glave o čvrsto pjesnikovo rame.

¹⁵ A. G. Matoš, iz priče *Nekad bilo, sad se spominjalo*.

NOVI PRIJEVODI

Roddy Doyle

Bolničarka

Sjedi za stolom. Na leđima osjeća naslon stolice. On joj je potreban. Pridržava ju. Strah ju je sjesti na kauč, prepustiti se užitku, opustiti se. Boji se zažmiriti.

Nije sigurna što je u hladnjaku. Nije sigurna ima li ičega u hladnjaku. Ne može se sjetiti što je bilo jutros, što je bilo ondje kada je posljednji put pogledala, prije nego što je otišla. Čini joj se da se sjeća mlijeka. Ima dojam da se sjeća kako je kartonska kutija bila teška dok ju je vraćala nazad u hladnjak. Misli da se sjeća i paketa tortelina. I pola banane.

Nije gladna.

Umire od gladi, ali od hrane će joj pozliti. Baš sve – bez obzira što – u ustima će joj se činiti prijesnim i odvratnim. Gušit će se.

No morat će jesti. Svjesna je toga. Hoće.

Želi nazvati mamu. Ali neće – još ne. Nije spremna. Ako bi ju mama upitala kako je, ne bi mogla odgovoriti. Ne bi rekla ono što želi reći. Ne bi rekla ništa što drži svojim. Izgubila bi kontrolu, bila bi izvan sebe.

Vani je sada mrak. Nije bilo tako kad je sjela. Premda joj se čini da ne sjedi ovdje tako dugo. Čuje uobičajene zvuke. Djecu u susjedstvu, na stepeništu. Jamačno je vrijeme za spavanje. U vrijeme za spavanje i rano ujutro – tada ih čuje. Misli da ne govore engleski. Ne viču engleski. Ne vrište engleski. Hladnjak kucka. Kućni alarm zavija negdje niže u ulici. Ta je buka prisutna sve otkako je sjela ovdje.

Ona dijeli kuću, ali sada je prazna, posve očišćena, do beživotnosti. Voljela bi da može vidjeti neku šalicu. Malo nereda. Ostale djevojke otišle su roditeljima. Samo je ona morala ostati. Telefon joj je prepun poruka, ali

ih ne otvara. Čitajući ih, osjećala bi se još usamljenijom. I zbunjenijom.

To je naš Vijetnam.

– Koja seratorica je to rekla? – upitao je njezin otac kada mu je rekla, čini joj se prošlog tjedna.

– Jedna cura. – odgovorila je.

– Nemoj je slušati, dušica. – rekao je njezin tata. – Nije to nikakav Vijetnam, nije ničiji Vijetnam. To je bolnica. Ne želim biti grub – je l' ona tvoja frendica, ha?

– Ne baš.

– Gle, ako ona želi vjerovati da se bori s Viet Congom, neka samo izvoli. Reci joj neka gleda *Platoon*.

Ona se nasmijala. Njezin tata obožava sve ratne filmove.

– Osim ako misli da je ona članica Viet Conga, što kažeš?

– Ne bih rekla. – dodala je.

– Jesi li u punoj ratnoj opremi? – upitao ju je.

Tako je nazivao OZO¹. Sve su njegove duhovitosti dolazile iz ratnih filmova.

– Ne. – rekla je. – Ne nosim je doma.

Lice ju boli od maske. Osjeća se kao da je neka grana odskočila i pljusnula ju po licu. Sigurna je da ima crvene ožiljke po obrazima. Neće gledati u ogledalo, za sada ne. Osjeća bol i iza ušiju.

Danas je dvoje ljudi umrlo.

Joe i Marie.

Zatvarač na vrećama za mrtvace. Nijedan drugi patentni zatvarač nema takav zvuk. Danas ga je prvi put čula dok je gledala kako ga zatvaraju preko Joeovih prsa i lica. Morali su ga staviti u dvije vreće – takav je postupak. Oprale su ga. I pri tome su mu govorile. Objašnjavale što čine premda je bio mrtav. U početku nije ništa govorila, a onda je kopirala Aine, višu bolničku sestru. Sad ćemo te okrenuti na bok, Joe. Bilo je lakše kada mu se govori. Nitko nije progovorio ni riječ kad je Aine zatvorila prvu vreću s mrtvacem. Zvuk zatvarača, kao da ga se vuče kroz drvo, bit će to zadnje što će čuti kada zaklopi oči. Kada bude išla u krevet.

Držala je tablet blizu Joeova lica kako bi ga njegova žena mogla vidjeti. Tri sata prije nego što je preminuo. Nazvala ju je i rekla joj dvije minute nakon što je umro. Divni ste, rekla joj je njegova žena. Sve ste divne. Spu-

¹ OZO – osobna zaštitna odjeća.

stila se do recepcije kako bi pokupila sliku – uramljenu fotografiju Joea sa ženom i petero djece – koju je jedan od njegovih sinova ostavio ondje i koju je trebalo staviti u zapečaćeni lijes s Joeom. Više ga neće moći vidjeti. Četiri sina i kći. Svi odrasli. Kći mu je prekrasna na fotografiji. Lucy. Joe joj je rekao njezino ime. Prije tjedan dana. Slušala je kako Joe i žena razgovaraju. Prije samo tjedan dana. Živ sam, sve je super. Svaka riječ bila je odvojena, zaseban napor. „Super“ je trajalo cijelu vječnost da iziđe iz njegovih usta. Ali lice – zaista je tako mislio. Lucy je trudna. Ja sam najsretniji čovjek na svijetu.

Ustat će, za koju minutu. Otići će na kat. Otuširat će se. Donijet će odjeću dolje i ubaciti ju u perilicu rublja. Pogledat će u hladnjak, nešto pojesti. Vratit će se u sobu i upaliti telkač, utišati ton. Provjerit će telefon, uvjeriti se je li alarm namješten za ujutro. Zatim će nazvati mamu i tatu. Prvo tatu. On će ju nasmijavati i ona će zaplakati. Slušat će ju i onda će joj reći koliko ju voli.

Prijevod s engleskoga Nikola Đuretić

Roddy Doyle

TV serije

Gotovo je došlo do tučnjave. Ljudi su pili vino kao da je pivo, a onda je neki tip, koga Sam nije poznavao, tresnuo šakom o stol i proderao se da je *House of Cards* bolja od *Breaking Bad* i *Mad Men* zajedno.

– I to sve sezone!

Pri tome je prevrnuo čašu.

Neka žena gađala ga je šakom kikirikija premda je većina pala na stol. Činilo se da ona brani *Breaking Bad* i *Mad Men*. Sam nije bio posve siguran. Nije gledao nijednu seriju. I njegova žena Emer umiješala se zagovarajući *The Killing*, dansku verziju. Sam nije gledao ni *The Killing* i nije imao pojma kako je to uspjelo Emer.

Vratili su se kući pješice, pomalo teturajući.

– Kad si gledala *The Killing*?

– Nisam.

– Učinilo mi se da jesi.

– Da, pa eto, nisam. Ali, ono, svi kažu da je briljantna.

Nakon toga je i on odgledao seriju. Sezone jedan, dva i tri. I bila je *zaista* briljantna. Odgledao je i *The Bridge*. I *Love/Hate*. I dobar dio *The Wire*. Sve su bile super.

No imao je dojam da ih je odgledao prekasno. Prekasno i presporo. Znao je da bi, kada bi se isti ljudi sada okupili oko stola, svi oni bili nabrijani oko sasvim drugih TV serija ili nečega novog na Netflixu, i on bi opet bio izgubljen.

Seriju *The Killing* gledao je sâm dok je Emer bila na poslu. Dobar dio prve sezone odgledao je u jednom danu. Bila je očaravajuća. Htio je kupiti

Emer jedan od onih prugastih džempera kakve je nosila detektivka Sarah Lund. Ali malo je istražio – originalni s Farskih otoka stoji 310 €. Nije bilo šanse da potroši toliku lovu, ne sada.

Bio je bez posla. I sada, tri mjeseca poslije, osjećao se kao da ga je netko ošamario. Baš kada su oboje pomislili da su preživjeli ono najgore, kada su počeli slušati i vjerovati optimizmu koji se moglo čuti na radiju. *Vidi se svjetlo na kraju tunela. To su sjajne vijesti za Irsku.* Pozvali su ga na razgovor.

Istog dana kada je došao doma bez posla, počeo je slati uokolo CV-je. Registrirao se u nekoj agenciji. Čak je obilježio i onu rubriku iz koje se vidjelo kako je spreman ići raditi i u UK, Australiju ili Kanadu. Bilo bi to privremeno. Moglo bi biti uzbudljivo. Nije oklijevao.

Ali ništa.

Opet je bio prespor. Opet je zakasnio. Jedna od banaka oglašavala je da daje hipoteke ljudima koji razmišljaju o povratku u Irsku iz UK, Australije ili Kanade.

Bit će sve okej. Rekla je to Emer i oboje su mislili isto. Kucnuli su se čašama i osmjehnuli. Pritegnut će pojaseve, samo malo. Ponovno će razgovarati o hipoteci. Ali ne prije nego što to bude posve neizbježno. Razvući će preostalih šest godina otplate na dvanaest ili petnaest.

– Smanjit ćemo cugu.

– Nema šanse.

Nasmijali su se. Pomilovala je psa u krilu.

– I tebi ćemo smanjiti obroke, Chestere. – rekla je. – Jer si debeli mali pizdek, je l' da?!

Nije bio debeo – cucak. Nije bio ni Sam.

I baš kad su pomislili da su sigurni. I nisu jedini tako mislili. Znak promjene bile su knjige recepata. Kad god bi otišli u domove ljudi – a to su činili često, obično petkom ili subotom uvečer, u domove ljudi koje je Emer poznavala s posla ili starih prijatelja s kojima je ostala u kontaktu – nudili su im hranu koju se navodno jede na ulicama gradova koje je Sam povezivao s eksplozijama bombi ili siromaštvom. Hrana s bejrutskih ulica ili ulica Mumbaija. Najnoviji je bio Jeruzalem – Ottolenghi¹. Knjiga recepata uvijek bi bila na kuhinjskom stolu i morali bi slušati priče o lovu na namirnice prije nego što im je bilo dopušteno jesti.

¹ Yotam Assaf Ottolenghi, britanski *chef* i vlasnik restorana, rođen 1968. u Jeruzalemu.

Nema on ništa protiv hrane. I sâm je pomalo kuhao. Hranu dablinskih ulica, ponekad i meksičku ili neko dalekoistočno jelo. No bilo kako bilo, mislio je da je to početak oporavka zemlje. S njim se slagala i Emer. Knjige recepata ulične hrane – novac da ih se kupi i novac da ih se koristi, mali dio razmetljivosti. Knjige recepata na stolu i hrpe DVD-a naslaganih pokraj telkača. Jedne večeri čak je izmislio priču o nekom paru s Južne strane, koji je servirao lisicu s roštilja – hranu srednjovjekovnih ulica. Dodao je i viteški turnir u vrtu te epidemiju kolere prije nego što su svi oko stola shvatili da se zeza.

Bilo je to posljednji put da se zezao.

Nešto je prepuklo ili potonulo nekoliko tjedana nakon što je dobio otkaz. Netko tko je sjedio pokraj njega, prilikom druge večere, netko koga također nije poznao, upitao ga je čime se bavi i on nije bio u stanju odgovoriti. Nijedne jedine riječi.

Sljedeći put kada mu je Emer rekla da u petak idu u nečiju kuću, rekao je „Ne“.

– Što?

Nije ga još niti pogledala. Tek se vratila s posla i usredotočila se na psa.

– Ja ne bih išao. – rekao je Sam.

Mrzio je i sâm zvuk, glas i riječi koje je izgovorio; kao kakav prepotentni dječarac. Ali izgovorio je to.

– Zašto ne? – upitala je.

Sjedila je na kuhinjskom podu bacajući cucka preko podnih pločica i uživajući u njegovu povratku. Podigla je pogled prema Samu.

– Ah, – rekao je – ne znam... jednostavno...

– Što?

– Zašto uvijek ti moraš odlučivati?

– Čekaj malo. – rekla je. – Što?

Sada je ustala skidajući kaput.

– Što si rekao? – upitala je. – Mislim, što hoćeš reći?

Osmjehnula se.

– Pa, – rekao je – zašto mora biti tako?

– Sori... kako?

– Dođeš doma i objaviš da idemo u Fifičinu kuću...

– Fioninu.

– Super. Sori. Ali nikad ne pitaš.

- Ne pitam što?
- Ako... ono... ako ja želim ići... ili trebamo li ići.
- Što te muči?
- Ništa me ne muči.
- Nešto te muči.
- Ne, ništa.
- Je li to zbog posla?
- Ne, nije jebeni posao.
- Sam.
- Što je?
- Prestani.
- Što da prestanem?
- Ah, Sam. – rekla je. – Slušaj.

Opet se kretala kuhinjom. Bila je u tome sjajna, pretvoriti napetost u normalnost. Stavila je grijač vode pod slavinu.

- Sam... – rekla je.
- Nemoj mi popovati. – rekao je Sam.
- Razgovaramo.
- Dobro.
- Znam kako ti je. Nemoj ništa govoriti... Znam da je gadno, dobro?

Ali naći ćeš drugi posao, budeš vidio. Ti si visokokvalificiran.

Pustio ju je da govori.

- Ovo je samo privremeno. – rekla je.
- Ubacila je vrećicu čaja u šalicu.
- Slažeš se? Sam?
- Dobro. – rekao je.
- I ti tako misliš, znam. I ti znaš. To je samo privremeno.
- Je. – rekao je.
- Onda – rekla je – nastavljamo dalje. Sve po starom.

Odvrtala je poklopac konzerve *moche* kako bi mu pripremila kavu. Nije volio čaj.

- Pretpostavljam. – rekao je. – Ali prošla su već tri mjeseca.
- Nije to ništa. – rekla je. – Oboje smo čuli da ima ljudi koji su bez posla godinama.

Ali problem nije bio u zaposlenju, ili bilo kojem poslu, ili u tome kako će on provoditi vrijeme.

- Samo... ono...

– Što? – upitala je.

Osmjehnula se. Njega je to zadivljavalo, to kako joj je tako nešto uspijevalo. Nikada se nije doimalo hladno ili neiskreno. Voljela ga je. U ruci je imala šalicu čaja, njegova kava bila je na štednjaku.

– Svi ti pozivi. – rekao je.

– Nisu to pozivi. – odgovorila je. – Nije to nešto formalno. To su samo, ono. Jednostavno ljudi – frendovi.

– Je, ali tvoji frendovi. Ja nikoga ne poznam.

– Poznaš.

– Ne baš.

– Ma daj, Sam. To su naši prijatelji.

– Neki jesu. – rekao je.

– Zar to nije dovoljno?

Posuda s kavom je zakuhala. Skinuo je s police šalicu. Uklonio posudu sa štednjaka.

– Hvala. – rekao je.

– Nema na čemu.

Otpio je malo kave i podigao palac u znak odobravanja.

– Zašto ne volontiraš? – rekla je.

– Molim?

– Pa, ono. – rekla je. – Znaš. Upoznaj ljude.

– Ljude?

– Prestani, Sam. Znaš što su ljudi. Ovih dana svi negdje volontiraju.

– Ma neću volontirati, jebote. – rekao je.

– Zašto ne? Što tome fali? Brineš me, Sam... zbilja me brineš.

Nije odgovorio – ništa mu nije padalo na pamet. Nije mu se pila kava; osjetio je kako mu prži utrobu.

– Ja ću ti isplanirati dan. – rekla je. – Sam?

– Čuj. – dodao je. – Emer.

– Reci.

Izgledala je tako poletno, tako spremna pomoći.

Zavitlao je šalicu s kavom.

Nastavio je hodati dok je pas otrčao nazad po loptu. Koračao je u vjetar i sitnu kišicu. Nije se još smračilo. Sunce je bilo gvalja što tone iza grada.

Ispričao se Emer i rekao da će izvesti cucka u šetnju, da udahne malo zraka. Nije ju mogao pogledati. Loptu i remen za psa našao je u ladici

ispod slivnika i ona je otišla. S ulaznih vrata doviknuo je pozdrav, ali ona nije odgovorila.

Pas ga je sustigao. Spustio je loptu pred Samove noge.

– Dobar ćuko.

Lopta je odskočila i otkotrljala se s puta na travnjak. Sam se pomaknuo da ju podigne.

I tada se dogodilo.

Neki tip na biciklu zaletio se ravno u njega. Ali Sam toga nije bio svjestan. Osjetio je samo bol. U trenutku kada je postajalo jasno što se dogodilo, bio je na zemlji. Vidio je bicikl i tipa opružena na putu nešto dalje. Čuo je neki zvuk koji nije raspoznavao. Prošlo je neko vrijeme prije nego što je shvatio kako ga on proizvodi. Stenjanje, otpuhivanje, potiskivanje bola. Sad je čuo i škripu kotača, zvuk kočnica. Čuo je tipa kako viče.

– Miči se s puta!

Čuo je i tipa i kako stenje i val kako se razbija o drugu stranu obale. Čuo je sebe. Kako diše kao da je trčao satima, kako istiskuje zrak. Uurlanje. Nije znao može li se pokrenuti.

Nikoga nije bilo u blizini. Obično bi u to doba dana i drugi izvodili pse u šetnju ili džogirali ili bi beskućnici tražili mjesto gdje će se smjestiti tijekom noći. Ali sada nije bilo nikoga.

Pomaknuo je nogu – uspjelo mu je. Prevrnuo se na stranu. Podigao se. Ali, Bože moj! Isuse, koja bol. Nastavio je. Osjećao se golemim. Uspravio se, ustao iz vlage i nepravde; tako se ćutio, tako se vidio. Kao neki monstrum.

Tip je sjedio vrteći ramenom, krvareći iz usnice. Sam je odgrmio do bicikla. Baš tako, baš se tako osjećao. Kao da grmi, a ne hoda. Bio je buka. Došao je do bicikla. Podigao ga – bio je lagan kao pero – i bacio ga preko niska zida u more. Nije tipa niti pogledao. Pizdeka u *Lycrī*. Nije mu ništa rekao, a ni ovaj njemu.

Ljutnja ga je dopratila do kuće. Čisti bijes ga je doveo doma. U suprotnom ne bi bio u stanju doći. Obično je to šetnja od desetak minuta. Ali nije znao koliko mu je ovog puta bilo potrebno. Ničega poslije se ne sjeća. Uspeo se uz brijeg. Do kuće. Nikoga nije sreo.

Dovukao se do kapije, pa do ulaznih vrata. Srušio se u hodnik. Ležao je ondje. Bol je bio nov – šok nevjerojatan. Teturanje do kuće bilo je svojevrstan predah. Srušio se na sag i bol se ponovno vratila.

Emer je bila ondje.

Bio je i njezin kovčeg. Tik do njegove glave, ondje gdje se srušio. Odmaknula ga je, odgurala na kotačićima, ali bio je ondje. Odmah iza nje kad je kleknula pokraj njega.

– Što se dogodilo?

Ponovno je zastenjao. Pritiskao ga je nekakav strop. Ulazna vrata bila su zatvorena.

– Sam?

Još je jednom zastenjao.

– Što ti se dogodilo?

– Pas.

Potražila je rane od ugriza. Pregledala ga ne bi li pronašla krv.

– Ostavio sam psa.

Nije imalo nikakva smisla. To što je govorio Emer. Bio je toga svjestan.

Bila je odjevena u kaput.

– Pas. – ponovno je istisnuo.

Riječi su boljele. Samo govorenje. Slijedili su stenjanje, cviljenje.

– Ja ću ga pronaći. – rekla je.

Shvaćala je. Ali se nije micala. Položila je dlanove na njegova prsa.

– Što se dogodilo?

– Zaletio mi se ravno u leđa.

– Cucak?

Bojao se pošteno uzdahnuti. Napor mu je pomaknuo rebra. Bila su slomljena. Jamačno su bila.

– Bicikl. – prostenjao je. – Pizdun na biciklu.

– Isuse.

– Zaletio se ravno u mene.

– Isuse.

– Sori. – dodao je.

Bijes je nestajao, a stvarni je bol curio iz njega.

– Možeš li micati noge? – pitala je Emer.

– Mislim da mogu.

Nije ju podsjetio da je maločas došetao doma od rive. Učinit će štogod mu ona kaže.

– Dobro. – rekla je. – Polako. Pomakni lijevu nogu. Podigni je.

Učinio je to.

– Polako. – rekla je. – Odlično. Spusti je, polako. Sad desnu.

– Cucak.

– On će biti super. Dobro je. Kraljeznica nije slomljena.

– Isuse.

Disao je na usta. Nije ih mogao zatvoriti.

– Podigni ruku.

Podigao je desnu šaku. Ona ju je prihvatila, pomogla mu. Bol – nešto se rasparalo, nešto je bilo rasparano.

– O, Isuse, o, Isuse!

Spustila mu je ruku na sag.

– Druga ruka, Sam?

– Što?

– Druga ruka.

Bilo je gadno. Gadno, ali ne tako strašno.

– Dobro. – rekla je. – Možeš li leći na bok?

Odvela ga je do kreveta. Držala ga je za lakat i bila jednu stepenicu ispod njega na stepeništu. Morala je razrezati džemper kako bi mu ga skinula. Nije mogao podići ruke. Stala je iza njega sa škarama. I razrezala od dolje prema gore, sve do vrata. Zaobišla ga je i svukla mu rukave. Gledala ga je dok se spuštao na jastuk. Stenjao je i otpuhivao – nije mogao leći naznak. Donijela je odnekud još jastuka. Naslagala ih je tako da je mogao sjediti i opustiti se.

– Hvala.

Ostao je sâm. Otišla je. Čuo ju je na stepenicama. Čuo je zvono. Čuo je ulazna vrata – otvorila ih je. Čuo je nečiji glas, nekog muškarca. Vozač taksijski? Nije bio razgovor – trajalo je prekratko. Vrata su se zatvorila. Čuo je njezine čizme na puteljku ispred kuće. Kotačiće njezina kovčega nije čuo.

Nije se mogao pomaknuti. Mogao je, ali je bilo užasno bolno. Još je neko vrijeme uzdisao. Nije znao što učiniti. Bio je nemoćan, a kuća je bila prazna. Neće nikada usnuti.

Probudila ga je. Bio je mrak.

– Sam?

Još uvijek je na sebi imala kaput. Bila je vani na hladnoći, mogao ju je namirisati.

– Bok.

Nije se pomaknuo. Još uvijek je sjedio, naslonjen na sve one jastuke.

– Našla sam Chestera. – rekla je.

– Super.
Izgovorena, i ta jedna riječ, ostrugala se o bol. Udahnuo je.
– Jesi dobro?
– Jesam. – istisnuo je. – Gdje je bio?
– Tamo gdje si ga ostavio.
– Okej.
– Bio je dobro.
– Okej.
– Biciklistu ni traga.
– Okej.
– Ni biciklu.
Nije ništa rekao.
Ona je opet otišla.

Probudio se. Ona nije bila u krevetu. Još uvijek je bio mrak. Nije imao pojma koliko je sati. Nije vidio uru, a nije se mogao pomaknuti, okrenuti da vidi sat koji je bio na stolicu tik iza njegove glave.

Bio je tako bijesan kad je izišao iz kuće. Vukao je bijes niz ulicu zajedno sa psom. I sve niz šetnicu uz more. Iza sebe je ostavio razbijenu šalicu i ženu u suzama.

– Odlazim. – rekla je dok je on stavljao povodac na psa.

Tresnuo je šalicu o zid ponad štednjaka.

– Ja te zaustavljaš? neću. – rekao je gledajući vrat psa.

Bio je pravi idiot.

Emer je bila u pravu; bit će im dobro. Mora im biti dobro – *on* mora biti dobro.

U kući je vladala potpuna tišina.

Morao je poći na zahod. Morao se pokrenuti. Okrenuo se, nekako se prevrnuo na desnu stranu. Prigušio je jauk, usisao ga. Nije ga želio čuti. Izbacio je noge. Desna je dotaknula pod. Ponovno se prevrnuo. Bio je izvan kreveta, na koljenima – dječarac koji izgovara molitvu. Ispravio je leđa. Isuse Kriste. Ustao je.

Izišao je na hodnik. Oslonio se o zid i dovratak. Prešao je do kupaonice. Morao se prignuti kako bi podigao dasku. Isuse, Isuse. Pomokrio se, pustio vodu. Ponovno nazad u hodnik. Nije čuo ništa, samo sebe, samo svoje disanje. Ona je mogla biti u nekoj od drugih soba. Vratio se u njihovu sobu.

Zaustavio se. Okrenuo – promjena smjera probola ga je. Krenuo je prema stepeništu. Prostor do prizemlja bio je dubok i mračan. Svaka stepenica bila je prava agonija. Ne, bolna. Samo bolna. Jako bolna. Uspjelo mu je sići do dna. Njezina kovčega nije bilo, ne u predsoblju. Dovukao se do kuhinje. Znoj mu je orosio čelo, posve mu smočio kosu. Otputio se do slivnika. Iz posude za pranje izvadio je prljavo suđe i šalice. Odvrnuo je slavinu s toplom vodom i pustio ju da teče. Uštrcao je malo deterdženta za pranje u vodu. Ubacio krpu za pranje. Zavrnuo slavinu. Podigao je posudu – pokušao ju podići. Niz desni bok bol je urezala dubok usjek. Spustio je posudu u slivnik. Oslonio se o rub. Vratio dah. Vjerojatno nije moglo biti gore od ovoga. Ponovno je podigao posudu i odnio ju nekoliko koraka do štednjaka. Razbijena šalica još je uvijek bila ondje. Nije se razbila u komadiće. Bila je slomljena, ali samo na dva dijela, duž stare raspukline. Iscijedio je krpu i nagnuo se nad štednjak kako bi dosegnuo mrlje od kave. Ali zaustavio se podalje od zida. Bol ga je povukla nazad.

Pronašao je ljestve pokraj stražnjih vrata. Pas je bio vani u šupi. Osim ako ga je Emer povela sa sobom. Ako nije negdje u kući. Bio je u iskušenju da iziđe i provjeri. Ali nije. Ljestve nisu bile teške, samo nezgodne za nošenje. Nije ih mogao podići kako valja. Lupkale su ga po cjevanicama dok ih je teglio do štednjaka. Znoj mu je curio u oči. Bilo je i hladno; smrzavao se. Bacio je pogled na zidni sat. Bilo je nešto poslije tri. Rastvorio je ljestve. Pričekao je trenutak. Obrisao je znoj s očiju i čela i otro dlanove o kosu. Dohvatio je krpu i popeo se na prvu stepenicu. Pa na sljedeću. Pa na treću. Leđa su mu bila ravna. Osjetio je strop tik iznad glave. Kleknuo je na štednjak, na gril ponad plinskog ringa. Bio je to sad drukčiji bol, normalan, glupi bol; podnijet će tu kaznu. Oslonio se lijevom rukom o zid. Žica bola sad se rascijepila na dva dijela. Novi se bol usjekao pod donje rebro zavrnuvši niz desnu stranu. Nikada mu ne će uspjeti sići s ljestava. Ona će ga pronaći u ovom položaju ujutro. I bit će im smiješno.

Bit će oni dobro; ne će biti tako loše. Budućnost određena TV serijama. *The Killing* – ponovno će ju odgledati, zajedno s njom. *The Bridge*, *Borgen*, one danske, sve sezone. Trebat će im barem godinu dana. Gledajući prvu sezonu serije *Borgen*, već je razumio ponešto danskoga. *Goddag, kaffe, spin doktor*. Uključit će se u nešto; volontirat će, učiniti ono što je ona predložila. U nešto do čega mu je stalo; bilo je mnogo toga. Nabavit će bicikl i ruksak. Upisati se u klub šetača i neki pjevački zbor. Više će čitati.

Pripremit će večeru da bude spremna kad se ona vrati s posla. Petkom će ju pratiti, ma kamo htjela ići.

Podigao je ruku i prebrisao neke mrlje. Lako su se skinule. Vidjet će čisti zid kad ustane ili kad se vrati kući. On ne će ništa reći. Uzeo je zraka i ponovno podigao desnu ruku.

Trideset godina TV serija. Žive u zlatno doba televizijskih drama. Pročitao je to negdje. I vjerovao je u to.

Prijevod s engleskoga Nikola Đuretić

RODDY DOYLE jedan je od ponajboljih suvremenih irskih književnika. Romanopisac, dramatičar, pripovjedač, scenarist, rođen je u Dublinu 1958. godine. Slavu je stekao već prvim romanima *The Commitments*, *The Snapper* (kod nas preveden kao *Bebač*) i *The Van*, poznatim kao *Barrytown trilogija*, koji su svi adaptirani za film. Njegova vrsnost pripovjedača potvrđena je kada je 1993. godine dobio Bookerovu nagradu za roman *Paddy Clarke Ha Ha Ha* u kojem opisuje svijet tumačen i viđen očima desetogodišnjeg dječaka u Dublinu 1968. godine. Doyleovo pripovijedanje obilježeno je kratkim rečenicama i ekstenzivnim, vrlo realističnim dijalozima. Radnja romana uglavnom je smještena u radnički Dublin, a ne libi se tema poput nezaposlenosti (*The Van*), neželjene trudnoće (*The Snapper*) ili obiteljskog nasilja nad ženama (*The Woman Who Walked into Doors*) premda poseže i za drugim proturječnim temama irske povijesti kao što je pripadništvo Irskoj republikanskoj armiji (*A Star Called Henry*). Dobitnik je mnogih uglednih nagrada. Osim već spomenute Bookerove nagrade, dobio je i nagradu irskoga PEN-a i BAFTA nagradu za najbolji filmski scenarij po književnom predlošku. Njegovo najnovije ostvarenje zbirka je pripovijedaka naslovljena *Life Without Children*, objavljena 2021. godine, iz koje ovdje donosimo dvije pripovijetke.

Bilješka o piscu – Nikola Đuretić

Otac ili povezivanje snopa

(Ivan Lovrenović, *U sjeni fantoma*, Bodoni, Zagreb, 2023.)

Jesu li rijetki onako dobri i dragi očevi poput Atticusa Fincha ili Boba Cratchita iz američke i engleske proze (*Ubiti pticu rugalicu* Lee Harper, *Božićna priča* Charlesa Dickensa)? Duh Hamletova oca, a Duh je postao zamjena za očinsku figuru, negdje je na pola puta – pokušava iskoristiti Hamletovu privrženost kako bi kaznio svoga ubojicu, ali i provjeriti je li njegov sin ostao kao i do tada vjeran vlastitu ocu o kojem danski kraljević misli sve najbolje, koga voli i čiju volju naposljetku i provodi u djelo, uza sve svoje misaone, emotivne i tvarne dodatke, subdepresiju i adrenalinske ispade (zbog toga mi u pamet dolazi Zeffirelijeva filmska inačica s dinamičnom / fizički eksponiranom glumom Mela Gibsona). Shakespeare je svom liku otvorio široku scenu (čak i cijeli dvorac) kako bi pokazao koliko je odnos oca i sina važan, da shvatimo koliko su emocije srasle u obiteljskim odnosima s jedne strane pitome i mile, one koje odgajaju i stvaraju nove kvalitetne ljude, a s druge strane razarujuće i bolne, potopljene u krvi i očaju, po mjeri osobne i ljudske propasti uopće. Koliko li je samo Leoneova razočaranja u njegovu odnosu sa starim Glembayem, koliko mračne strasti (misli i projekcija) i genskog fatalizma proizlazi iz njihova odnosa, koliko je Leone zapravo tek sin svoga oca, a koliko je sâm u danima snatrenja i muka „utrenirao“ svoj duševni nemir.... Primjera je bez-

broj, odnos sinova i očeva lavira u širokom rasponu od ljubavi do mržnje, od potpuna razumijevanja i emotivna pretapanja do odsutnosti gotovo bilo kakve mogućnosti pomirenja i prihvaćanja onoga drugog iste krvi, koji kao da mu je najgori neprijatelj i krivac za sve zlo ovog svijeta: zato je ljubav/povezanost među njima snažnija, a raskol/konflikt vidljiviji i pogubniji.

To je tako ako je otac i očeva figura *in presentia*, ako su dodiri tvarni, ma kakvi bili i u kojem se god emotivnom i psihološkom smjeru povjerenja ili zagubljenosti kretali. No što se događa kada je otac i njegova pojava apokrifna, posve *in absentia*, kada se o ocu ne zna gotovo ništa, a njegova sudbina određuje sve one kojima se adresa sada zna i koji su ostali iza njega kao nasljednici i produžeci iste te nepoznate sudbine? Gdje smo onda u tom košmaru potrage za očevom slikom, za hvatanjem i sabiranjem i ono malo povijesnih košćica što se nude radoznanu arheološkom, pače sinovljevu oku? Kako urediti razbacanu građu, ono nešto izvora što se nalaže ganutu srcu i okupiti gorke uspomene u jedinstvenu i dosljednu sliku o liku i djelu nepoznata roditelja? Ivan Lovrenović iznosi pred nas emotivnu analizu vlastita porobljenog srca, svoju privatnu „oštećenu popudbinu“, autobiografski zapis u formi romana, koji razbacane obiteljske grane pokušava povezati u čvrst snop sjećanja i odgovora o sudbini njegova oca, ali i o vlastitoj – pokazat će se – toliko ovisnoj o onom koga nikad nije upoznao, a koga poznaje tek površno, dakako posredno preko različitih izvora, pa i vlastitih cjeloživot-

nih noćnih mora u kojima je protagonist upravo on: otac nepoznanica i fantom u čijoj sjeni živi cijeli život.

Autor, „baštinik uspomena“, „vlasnik uspomena“, „vlasnik *živih slika*“, „onaj koji bilježi“, kako sâm sebe naziva u predmetnoj prozi, jedan je od onih koji nije mogao ništa određeno misliti o ocu jer ga nikada nije niti upoznao, jer o njemu posjeduje tek nekoliko posrednih izvora i mnoštvo zamišljenih priča. Svatko ima pravo na vlastitu priču, pa tako i na priču o vlastitu ocu, možda o njemu ponajprije ako je upravo on ona točka sabiranja obiteljske povijesti (historija kao storijska) i ako nas ta i takva točka bolno pogađa, prati i stišće cijeli život, ne da nam mirno disati i spavati, trauma bez kraja... Lovrenovićeva se priča-trauma odmotava u kompozicijski vijugavim meandrima, ne predočava nam se pravocrtno iako se pokušava održati neki vid kronološke susednosti. To znači da rasplesanje priče ovisi o autorski probranim, raščinjanim i serviranim opisima iz različitih izvora: iz župske kronike lokalnog brata Anđela Jablanovića o događajima u V. (Varcaru, zapravo Mrkonjić Grad u kojem je Lovrenović pod nadzorom djeda i bake pohađao osnovnu školu i odakle su mu bili majka i otac), iz malog broja sačuvanih fotografija i dokumenata o majci, ocu i bratu, odnosno iz usmene predaje o ocu, mnoštva usputnih spominjanja događaja iz zajedničkog života oca i majke te naposljetku iz onih slojeva sjećanja na rane dane djetinjstva i mladosti koje autor naziva *žive slike*, „razderane hrpe pamćenja“, što se povremeno javljaju i nestaju, pa onda opet asocijativno izrone u nekom obliku, bilo na javi bilo u snu... kao da su stvarne, a onda opet potonu i vrebaju iz nedogleda... U zapisima je Lovrenović imenovan kao Josip Jablanović, otac je Ivan Jablanović (kojemu je ljetopisac fra Anđeo stric), majka M. Jablanović se u tekstu isključivo spominje kao „majka“, a tu je i Josipov rano preminuli stariji brat D. Jablanović. Kao što je zbiljnom autoru Lovrenoviću bilo važno da zapisi dobiju vanjsku ljusku romana, neku vrstu

fiktivne distanciranosti spram konkretne građe i vlastitih objektivnih spoznaja – on sebe i svoje najdraže oprezimenuje Jablanovićima, tako je bilo važno u konstrukciji romanesknog svijeta da nam priču kazuje ne sâm Lovrenović, nego sveznajući pripovjedač koji na način pseudokroničara bilježi rast i rasap jedne hrvatske obitelji iz Bosne. Taj je pripovjedač dosljedno usvojio formule opisnog sveznalaštva, koje podsjećaju na izvještajni slog u kakvu filmskom žurnalu u crno-bijeloj tehnici. To je kroničarski štimung koji čini da opise doživljavamo kao da su oduvijek tu, zabilježeni mnogo prije u neke repertoarnom slogu, samo ih sada treba posredovati radoznanu oko i uhu: „Evo fra Anđela i Matije Banića – sišli su iz čaršije i već su blizu svojih kuća...“ (str. 19), „Evo imena onoga koji dolazi u san: Ivan Jablanović“ (str. 21), „Tko je Ivan Jablanović – htio bi znati, mora znati, baštinik“ (str. 27), „Onaj koji sastavlja ovu povijest zna, drugdje je o tome pisao...“ (str. 128, neposredan metajezični iskaz koji svjedoči da je J. Jablanović = I. Lovrenović zapravo sastavljač „ove povijesti“, a da je pripovjedač konstrukt), „Vidimo ga u izaslanstvu domovinskih ustaša koje je dočekalo Pavelića...“ (str. 130), „Opet smo pod Jablanovića zagrebačkim krovom“ (str. 203) itd. Mnoštvo je sličnih opisnih signala kojima se autor predao u ruke zavodljiva pripovjedača, koji suvereno ravna pričom pomičući događaje na vrlo logičan način jer osim kronologije, koje se pokušava držati tečajem cijelog djela, u radnju uvodi stalno nove momente iz spomenutih triju izvora za oblikovanje autobiografske priče zbiljnog Ivana Lovrenovića, koja se na taj način doživljuje kao biografija fiktivnog Ivana Jablanovića. Namjerno „zavaravanje“ čitatelja uspješno je provedeno cijelim tekstom knjige, bez posrtaja u rasporedu građe „kao da“ je tuđa... Na trima mjestima pripovjedač u trećem licu postaje pripovjedač u prvom licu zato da bi dobio na dodatnoj autentičnosti kazivanja: prvi put kada prenosi djedove mudre misli za život, drugi put kada se donose neposredna majči-

na svjedočanstva/sjećanja na njihov zajednički život i treći put kad iz sjećanja sudionika povlačenja prema Bleiburgu upoznajemo kaos tadašnje situacije i osjećaj očaja i bijede kod nevoljnih ljudi iz kolone. Ovakve interpolacije „ja-pripovjedača“ u mramorno kroničarsko, strogo kontrolirano fabularno tkivo pridonose kompozicijskoj dinamici, a napose uvjerljivosti pripovijedanja. Zamjenjujući svoje „ja“ instancijom suverena pripovjedača s pristojne distance, čineći da je ono o čemu se pripovijeda „njegovo“, a ne izravno „moje“ iako jest samo „moje“, ali tako da je od toga sastavljen autobiografski roman u trećem licu, što jest svojevrsna kontradikcija (pišem o „ja“ iz pozicije „on“), Lovrenović se bitno uklanja sentimentalizmu i patetici, može bitnom iznuđivanju sažaljenja kod osjetljivijih čitatelja, neposrednom poistovjećivanju svoje zbiljne osobe s protagonistom Josipom... jer njegovo stvarno „ja“ u tome „kao da“ ne sudjeluje, samo iznosi priču oko građe jedne građanske osobe koja mu jest i ne mora biti nalik: specifičnost slučaja zadobiva tako univerzalnu pozlatu, pa je na taj način, preko ovako posredovane priče, ono „moje/njegovo“ postalo „svačije“, zrcalna mjera i moguća matrica u kojoj će se ogledati i još poneka manje ili više zlosretna obiteljska sudbina. Možda u središtu neće biti otac, ali bit će neki ljudi koji nas čine onakvima kakvi smo bili i ovakvima kakvi smo danas, u neprekinutu odrastanju i sazrijevanju, u prepletu osvojenih, malih životnih radosti i naslijeđenih muka. U svakom slučaju, autorova pripovjedna građevina dobila je ovakvom konstrukcijom pripovjedača čvrstu tektonsku bazu: roman koji pripovijeda najdublji intimni nemir, a čitatelja uznemiruje utoliko više ukoliko je distanca spram „ja/mene/moga“ vidljivija. Naizgled jednostavnim postupkom, trebalo ga je „samo“ smisleno aplicirati, Lovrenović je dobio maksimum efekta i semantike gdje se strogo privatna priča u privatnom tonu destilirala u priču o sudbini čovjeka u nedaćama Historije i njezine Interpretacije.

U tehničkom i formalnom smislu ovako impostirana funkcija/mjera pripovjedača i kompozicijsko isprepletanje rečene fra Anđelove kronike, dostupnih sjećanja pojedinaca i vlastitih *živih slika* cjeloživotne traume „baštinika uspomena“ Josipa Jablanovića, najvažniji su gradbeni elementi Lovrenovićeve romana. Na taj prevažni formalni okvir, na tu konstrukcijsku igru koja već i sama po sebi nosi značajan postotak smisla cjelokupnog romana, valja nam pripisati još barem jedan „tehnicirajući“ aspekt priče, a to je autorov stil, njegov istodobno opori (u ekspresiji) i lakočitljivi (u jasnoći i preciznosti) izražajni slog. Lovrenović piše u najboljoj andrićevskoj maniri, ali tako da mu je stil velikog pisca samo podsjetnik kako se i najveće mudrosti mogu izreći jednostavnim rječnikom: zato treba računati na onu individualnu sposobnost koja se posjeduje ili ne, na sposobnost da se događaji i misli oko njih, sve ono što pomiče priču naprijed, znade uhvatiti u snop uređena jezičnomisaonog svjetla. Andrić, Aralica, Jergović, Lovrenović... i nisu tako udaljeni kako se može pomisliti na prvi pogled. Svi su oni sposobni dohvatiti snopove pripovjednog svjetla i jedino se u tome ne razlikuju, u svemu ostalom, u svjetovima svojih djela, u mukama tema i načinima dimenzioniranja njihovih obrada svatko odlazi na svoju stranu, ali supstratni odnos spram pričanja/pripovijedanja im je posve blizak i rođan. Protokol pripovijedanja i s jedne strane približava, a onda ih s druge strane u mjeri njihova osobnog iskustva o životu i nevoljama i udaljava jer svatko svoju traumu trpi i skriva, liječi i otkriva sâm, dakako. Sva četvorica u svome intelektualnom i pripovjedačkom daru posjeduju veliku pretvorbenu snagu da od narodne mudrosti i naizgled malih priča dođu do intelektualne oštine, koja moćno zasijeca u tkivo svih naših života i nekima od nas doista može promijeniti pogled na život, osvjetliti ga s druge strane, bez naročite pompe i bljeska, tiho i jednostavno... A to je ono što bi književnost i umjetnost

trebale činiti, posebice u vrijeme kad se tako nešto poput čitanja knjiga smatra anakronizmom i uzaludnim poslom.

Otac je fantom jer ga protagonist nije nikad niti vidio niti upoznao, ali ga osjeća u svojoj svakodnevici, u svom životu, u odnosima s ljudima još dugo nakon što ga je fizički nestalo. Josip Jablanović/Ivan Lovrenović u jednoj je vrsti dualnog odnosa spram njega: i nedostaje mu i ima ga previše – nedostaje jer je posve naravno i logično da svako dijete i/ili odrasla osoba ima oca, da ga upozna i poznaje dugo godina, da može reći: moj je otac bio ili jest takav i takav... a onda ga opet ima i previše jer ga činjenica da ga nije upoznao i da ne zna kako je točno sudbinski završio opterećuje iz dana u dan, i to ne samo u njegovoj unutrašnjosti, u mislima i razmišljanju o njemu, nego i tako što mu je otac kao vojnik za Nezavisne Države Hrvatske ostavio prevelik teret da se s njim nosi i u vanjskom svijetu, napose za države koja je na sve one koji nisu bili *šumnjaci* (= izraz za partizane koji se u knjizi pojavljuje na više mjesta), a ostali su u redovnim vojnim sastavima za NDH, gledala neprijateljski, s osudom i manje ili više prikrivenim prezirom i mržnjom, javnim šikaniranjem i dosljednom udbaškom kontrolom svih onih koji su u rodbinskim vezama s narodnim izdajicama (bilo da je posrijedi putovanje u inozemstvo, mjesto i sadržaj školovanje, odlazak u JNA...). Budući da je u svibnju 1945. otac bio dio endehaške vojske u povlačenju prema Austriji, a potom – pretpostavka je – i sudionik nekog od mnogih križnih puteva, koji je za njega sasvim sigurno tragično završio u tko zna kojem kraju bivše Jugoslavije, za „baštinika uspomena“ to je značilo dodatno opterećenje jer se za Jugoslavije o blajburškim i žrtvama križnog puta nije smjelo znati, a kamoli ikoga pitati ili tražiti službena objašnjenja. O istome tom Bleiburgu se nakon 1990-ih pojavio cijeli niz napisa i knjiga, od diletantskih do stručnih, od politički/nacionalistički glorificirajućih do

kritički relevantnih da bi se tako nastavilo do danas kada trauma zvana Bleiburg još nije do kraja osvjetljena u hrvatskoj historiografiji.

O svom ocu Lovrenović nije nikada prestao razmišljati, autobiografski zapisi nastajali su dugo godina i sada su konačno dobili svoj ukoričeni izgled. Za nas čitatelje to je završena priča i zgotovljen tekst koji ima svoj početak, sredinu i kraj, ali za samog autora to nikada neće biti završena priča jer se misli i snovi o zagonetkama i fantomima ne mogu i neće zaustaviti: „San, stari morni u raznim varijantama, nije mu prestao dolaziti nikada. Sad pod starost, *kad je put uzbrdo muka, i svaki izlazak prijetnja*, javlja mu se življi nego ikad. Uznemirujuća jasnoća tih snova na da mu mirovati, tjera ga da ovu davno započetu povijest dopiše i utvrdi joj konačan oblik, unatoč živju svijesti da je konačnost pusta iluzija, i da će sve i dalje ostati na sve strane otvoreno i propusno, puno praznina“ (str. 189). Pored stalne opterećenosti i trpljenja koju je svom sinu zabaštiniro miran i vlastima odan građanin Ivan Jablanović, ne može se ne primijetiti i Josipova doza čežnje i velike ljubavi spram nestalog oca. Jer koliko voli majku, koja cijeli život do svoga zadnjeg dana poput svog sina stoički podnosi teret muževljeve/očeve nepoznate sudbine, autor podjednako ljubi i svog oca, pa ih tako nekako zajedno i vidi, kao da će nakon majčine smrti konačno pronaći jedno drugo u nekome boljem svijetu. Trpni i blag majčin lik duboko je utisnut u autorov život i njegov emotivni i psihološki habitus. Osim svog muža, izgubila je vrlo rano i sina, autorova starijeg brata odmah poslije rata u teškoj neimaštini, pa je njezina nevolja i tuga dodatno uvećana ako se suza tuge kod majke i Josipa Jablanovića, čovjeka uopće, može mjeriti nekom racionalnom menzурom i poredbenom mjerom. Za majku i preživjelog sina, koji ju je pokopao na sarajevskom groblju, nema veće ljubavi od one koju su mogli pružiti jedno drugom nakon teških ratnih i porat-

nih gubitaka, a još više za nizanja nevolja koje su kao baštinci Ivanove sudbine – trajno označeni za bivšeg režima – stoički i hrabro podnosili. Ovo je velika i važna knjiga o ranjenim i dobrim ljudima koji su izdržali.

Ivica Matičević

Fusnote ljubavi i zlobe

(Dejan Šorak, *Čerečenje*, V.B.Z., Zagreb, 2023.)

Pročitah u zadnje vrijeme (umalo mi se omakao lapsus te napisah „posljednje“, vrag odnio i frojdotske omaške ako ne odnese prije toga sve nas u nuklearnom armagedonu, a može i apokalipsa, ne nužno „bombastična“) podosta knjiga u kojima se postmoderna (što'no bi pokojni Aleksandar Flaker znao privatno, za prijateljskim šankom reći – pasmaterna) eksploatira kao polje beskrajne slobode piskaranja svega i svačega o svemu i svačemu na način svakakav i nikakav te sam već postao i alergičan na blebetanja literarnih bahatlija koji bi rado bili književni gurui, ako već ne proroci. Kako (zlo)rabiti postmodernističke postupke, montaže, analogije, parafraze, parodije ne kao sredstvo, nego kao, za razliku od onoga zupanovskog, beskrajno dosadno poigravanje đavoljim repom, kao, u krajnjoj liniji, jedini cilj izivljavanja nedarovitih apostola tzv. „slabe“ misli, antifalo- i antilogocentričnosti i inih kulisa vlastite duhovne praznine, pitanje je sad. Retoričko, naravno. Jer odgovor već znamo. Ne mislim da je postmoderna ili, meni miliji Baumanov izraz, tekuća moderna izmišljotina, ništa. Ona je, kao i svako „post“, prije svega dokaz o preživjelosti fenomena kojem je predmetnuta, konkretno, svijeta kakav poznajemo i živimo, ona je i znak sustalosti, umora, pa možda i spenglerovskog umiranja civilizacije. No kada ga se,

kao i svakoga drugog „veleizuma“, dočepaju krležijanski naivni klerici iz barbarskih provincija, nastaje papazjanija u kojoj ponekad stradaju i jaka mjesta nacionalnog identiteta, a Dubrovnik je svakako jedno od najjačih.

Uzimajući u ruke roman Dejana Šorka, moram priznati da sam se bojao baš takve instrumentalizacije postmodernističkih ili njima srodnih postupaka. Naime, čitao sam prije nekoliko godina djelo u kojem auctor nije bio načistu kako tretirati dubrovačku povijest te se poigravao činjenicama koje ne poznaje dobro ili ih ne poznaje nikako, pa je malo recentnog vremena, malo povijesti i malo nebulozna futurizma skrpio u roman koji je kasnije, dragi Bog zna zašto, dramatižiran i uprizoren na Ljetnim igrama. (Vjerojatno da se izbjegnju prigovori na izostanak tzv. „domaćeg“ repertoara, pa kad već nema dubrovačke klasike, ajmo klasike izmisliti.)

Šorak međutim ne poseže za poviješću koju, zaključujem na temelju brojnih indicija u romanu, jako dobro poznaje. Njega zanima u pravom smislu postmodernistički problem o kojem bi se dalo pisati nadugo i naširoko, imenovati ga na razne načine, ali bi se najpreciznije mogao sažeti u nemilo pitanje: što je od povijesti ostalo? Naime, svaka postmodernistička koncepcija računa s poviješću kao s nečim preživjelim (kraj povijesti!) i stoga je u trajno paradoksalnom odnosu spram prošloga: mora ga uvažiti da bi ga negirala. Najlakše bi sada bilo reći da Šorak negira povijest. To međutim naprosto nije točno. A opet, njegov roman jest negacija povijesti. Kako je to moguće? Jednostavno, njegov uradak nije u odnosu spram historije metaforičan, piščeva je relacija spram građe na kojoj temelji sadržaj romana metonimijski.

Još jedan moment konstrukcijski je važan za razumijevanje ove proze, štoviše, od njega bi trebalo i krenuti analizom s obzirom na to da ona i počinje tim postupkom: distopija. Ili bi, možda, slijedom paradoksa kojim smo započeli, uputno bilo nazvati ga distopijskom utopijom. Naime, roman započinje u nekoj budućnosti u kojoj će se naći dubro-

vačka plemkinja Pave Orsula. On počinje i novom geopolitičkom „stvarnošću“, a ta je obnova dviju mitskih fiksacija hrvatske kolektivne svijesti: Hrvatskoga Kraljevstva i Dubrovačke Republike. Već ovdje nazočno je oksimoronsko poigravanje i gotovo tipična postmodernistička destrukcija. Kada se inače govori o Kraljevstvu Hrvata, podrazumijeva se neko bajno doba u kojem su, uza sve probleme i kušnje, njegovi podanici, stari Hrvati, živjeli u idili vlastite države, na čelu s čistokrvnom dinastijom narodnih vladara, što su sve izgubili zahvaljujući mitskoj neslozi i podavanju hudem strancima. Ta srednjovjekovna država, kako nam je pokazao Tomislav Raukar, bila je najvjerojatnije, osim u nedugim trenucima ekstenzije, daleko od današnjeg poimanja snažnih i stabilnih monarhija, srodnija proširenim sklavinijama ili plemenskim državama kakva su bila ranoengleska kraljevstva, ali ono što je u modernom dobu važno nije vjerodostojna povjesnica, nego mitem o snažnoj i slobodnoj, neovisnoj državi. Svjestan utopičnosti mitema Šorak mu suprotstavlja distopičnu sliku njega samoga u kojoj tim kraljevstvom, budućim ostvarenjem stoljetnih snova, vladaju lokalne milicije i gdje po osudi lokalnih šerifa ljude doslovno čereče.

Čerečenje nije slučajno odabran naslov i književni postupak. Malo pregrub, u profinjenijoj bi varijanti savršeno odgovarao voluntarizmu postmodernističkog odnosa spram povijesti. Usto, ako je naša stvarnost razglavljivanje tradicije i identiteta, tada joj je, uz fiksaciju državnosti, najprijamčiviji *locus croaticus* Dubrovačka Republika. I ona je, naravno, u Šorkovoj mašti obnovljena. Ali kako? Njoj je na čelu knez Kinez koji ne zna hrvatski, njezini su podanici uvezeni „Dubrovčani“, a njezino operetno ruho na prvi je pogled parodija svega što je u povijesti predstavljala ta država. Ipak, da ponovim, i ovdje je u pitanju metonimija, ne metafora. Da je Šorak tradiciji dubrovačke geopolitičke trajnosti pristupio metaforički, imali bismo u pravom smislu realiziranu dis-

topiju. Bila bi to mračna slika dubrovačke budućnosti. Ona i jest mračna, ali ne distopijska, nažalost.

Suočimo se s činjenicama, a one su prokleta stvar – nerijetko su suprotive svemu što bismo željeli ili zamišljamo da jest. U doba Šorkove (moje, naše) mladosti unutar zidina obitavalo je oko četiri i pol tisuće stanovnika. Bio je to Grad (sic!) pun života u kojem su primjerice u prastaraj palači smještenu osnovnu školu morali, zbog nedostatka prostora, svoditi na dva odjeljenja po razredu, a svako je odjeljenje imalo više od četrdeset učenika. Danas unutar zidina živi još nekoliko stotina mahom staraca. Prije nekoliko godina otišao sam kupiti nešto u lokalnoj „unutarzidinskoj“ samoposluzi i blagajnica mi se obratila na engleskom, začuđena potom mojim odgovorom na hrvatskom! Dakle, Grad je postao grad. Globaliziran, prostituiran, u kojem je živ još samo stid nekolicine nostalgičara, u kojem su nekad poznate Igre postale bezidentitetski dodatak čevapima i jeftinoj glazbi, u kojem su raseljeni Dubrovčani sretni ako mogu statirati u nekom spektaklu holivudske produkcije, u kojem ste umjesto domaćih makarula šporkih i kotonjate donedavno mogli u nekakvom restoranu labati (oprostite mi na ovoj ružnoj, ali dubrovačkoj riječi) jela iz *Igara prijestolja*? I gdje je tu onda Šorkova distopija? Nema je! Šorak ne metaforički, nego groteskno aludira na prošlost Grada kakav više ne postoji i predviđa budućnost grada čiji se obrisi već prilično razvidno naziru.

Središnji dio priče, onaj loše glumice i ojađene plemkinje, uosobljene pripovjedačice romana, mogli bismo eventualno, uza svu pirandelovsku sudbinu junakinje i jednu lijepu priču o autentičnim emocijama tumačiti kao još jedan simbol rastrojenja. Sjećanju na veliko doba Igara, kada su tamo uprizoreni i igrani *Aretej*, Šerbedžijin i Day Lewisov *Hamlet*, suprotstavljeno je nemušto uigravanje Shakespeareova nesretna kraljevića pod dirigentskom palicom propala (točnije govoreći propalice) slovenskog redatelja s tajnan-

stvenom osobnosti promjenjiva identiteta u glavnoj ulozi, osobnosti koja će, uz plemkinju Orsulu, u ovoj priči igrati glavnu ulogu.

Kada se zaklopi zadnja stranica romana, ostaje gorak okus. Hrvatska bez autentičnog življa i Dubrovnik bez Dubrovčana, kultura bez kulture i život koji je definitivno ostao negdje drugdje. Kičasto pogubljenje u slavonskoj pustari i Dubrovnik konačno ispražnjen od vlastita identiteta, dubrovački jedino još po tome što trguje vlastitim povijesnim kostimima, krhotine su to preostale od čerečenja vlastite prošlosti i prodaje svoje budućnosti. Brojgelovski nakaradna slika izvrnute stvarnosti, to je sve što, po Šorku, ostavljamo naraštajima ionako sve ravnodušnijima spram svijeta u kojem smo ih začeli. Noćna mora i dnevna zbilja istodobno.

Napisao je Šorak višeslojan, višeznačan roman. Za žaljenje i istinit. Pokoji sitan previd (znamenitu dubrovačku tvrđavu-pozornicu ne bi trebalo pisati Lovrijenac, stažist anesteziolog u dubrovačkoj bolnici na idućoj stranici priznaje da nikada nije bio u Dubrovniku) ne umanjuje majstorstvo pisca, inače dokazana proznog auktora, kazališnoga, filmskog i radijskog redatelja i scenarista. Sjajnim stilom, preciznom rečenicom, upravo redateljskim osjećajem za konstrukciju djela doveo nas je do kraja u kojem tek tračak nade blijedo probija mrak stvarnosti u koju nesmiljeno hrlimo.

Antun Pavešković

Životna melankolija i novinarski egzibicionizam

(Božica Brkan, *Privremeno neuporabljivo*, Acumen d.o.o., Zagreb, 2023.)

Većina čitatelja voli čitati „dinamične“ romane u koje se uselio stvaran život, a malo njih voli sofisticirane tekstove, odno-

sno literarnu konstrukciju koja se zavlači u sebe, bez izravnih veza s ljudima i svakodnevicom. Takve knjige kao da više pripadaju piscu negoli čitatelju. A kada pisac ima i književno i novinarsko iskustvo, obično nastaje pravi desert – životna drama (koja se može dogoditi svima), napisana na zanimljiv način, a usto i raslojena i produbljena kako bi se i ronilo, ne samo plivalo na površini života i proze. Među takvim piscima svakako je i nagrađivana pjesnikinja i prozaistica Božica Brkan, koja uvijek piše živo i raznovrsno, pa radilo se o književnim, kulturnim ili novinarskim tekstovima. Piše na štokavici i moslavačkoj kajkavici, a i na štokavici pokazuje široku stilsku lepezu od književnoga govora do različitih slengova.

U novom romanu Božice Brkan *Privremeno neuporabljivo* glavna je junakinja Dora, zagrebačka radijska novinarka, koja trčkara i izvještava o gradskom rasulu u vrijeme potresa i koronavirusa, a istodobno pokušava u glavi posložiti krhotine privatnog života, koji je također doživio potres. Stalno juri, a čini joj se da tapka na mjestu i da se vrti u krugu besmislena novinarskog senzacionalizma koji joj diktira Gazdarica radija, a i u opaku krugu vlastite egzistencije za koju ne zna je li njezina ili sudbinska. Život ju guta, povlači ju u svoje ponore, a ona mora izvještavati i intervjuirati na sve strane o vidljivu rasapu grada, pa je njezin najveći san mir u historičnu nemiru. Stalno je u radijskom eteru, u braku je s mužem koji ju vara, u nejasnoj je vezi sa sumnjivim prijateljem-tajkunom, tu su još dijete, majka, teta i drugi likovi iz njezina života, koji je nedefinirano introvertan, a i medijski prekomjerno ekstrovertan.

Novinarska manija

Njezin je život *privremeno neuporabljiv*, kako piše na mnogim urušenim zgradama, no ona ipak mora ići ukorak s kazaljka nemišlrdna vremena, s terorom društvenih mreža, s lajkovima, šeranjem, pijarov-

skim i marketinškim vratolomijama, mora stalno biti na *standby* jer novinarstvo nije više struka nego nemilosrdan karijerizam do ekskluzive koja graniči s egzibicionizmom. Javlja se iz svih četvrti, mora povezati arhitekturu, operu, književnost, sadašnjost i spomeničku baštinu, odglumiti *homo universales*-a, ne zbog renesansnoga gesla, nego zbog neoliberalnog tržišta i štednje na plaćama. Mora saznati kako se osjećaju *celebrity* face, moliti slušatelje da se javljaju iz njihovih četvrti, namnožiti što više ljudskih priča zbog tobožnje globalne empatije, odnosno mora servirati što više *special* emisija, *city light* oglasa i ostalih megainformacija. Tu su sponzori, kunsthistoričari, inspektori, načelnici, zastupnici i sve ostale čete u žurnalističkoj armiji koja prodira na oštećen zagrebački teritorij. Dora je odraz svih pošasti ovog vremena – digitaliziranog života koji je postao hrpa aplikacija, novinarstva koje se odavno degradiralo i utopilo u moru trivijalija i tabloida, reklama koje guraju proizvod bez obzira na kvalitetu. S jedne strane ljudski životi tonu u melankoliju, a s druge strane novinarska manija i konzumerski harač pretvaraju svijet u filmski set za provincijalnu „holivudsku“ produkciju. Dora među tim krajnostima jedva vibrira, obuzeta, opsjednuta, a istodobno i prazna, beznadna.

Božica Brkan, dobitnica mnogih književnih i novinarskih nagrada, predavačica komunikologije i autorica mrežnih magazina, radni je staž provela u novinarstvu (*Večernji*, *Vjesnik*) kao urednica, novinarka i kolumnistica, a tu je branšu uplela i u svoj prozni opus. Priča o našem novinarstvu rasprostrta je u knjizi *Privremeno neuporabljivo* i u knjigama *Lift* (Azur Journal, 1993.) i *Rez* (V.B.Z., 2012.). Premda su ta tri romana različita po fabulama, likovima, vremenu i mjestu radnje, ono što ih povezuje jest živa novinarska tema, pa se kronološki može pratiti i raspad naše žurnalistike, nekada profesionalne, a danas toliko labilne da više ne postoje ni rubrike, nego univer-

zalni koš za *life style*, *scenu*, *showbiz* i druge sinonime čitava svijeta.

Kako je bilo nekada...

U romanu *Lift* junakinja (također imenom Dora) zaljubljuje se u Maca, bivšeg partijca, potom podobna Hrvata, a iza privatne priče razvija se novinarska scena koja početkom devedesetih prošlog stoljeća još uvijek njeuguje stručnost i pismenost, što će uskoro nestati privatizacijom, odnosno profiter-skom „logikom kapitala“. Već u sljedećem romanu *Rez* dočarat će se novinarska „tvornička traka“ na kojoj se banaliziraju tekstovi za „opću“ publiku kao da čitanje novine nije više ozbiljan posao, nego zabava, slikovnica, odmak od pravog posla. Većina radnje u romanu *Lift* događa se u novinarskoj redakciji, odnosno radionici u kojoj se kreira i brusi tekst, sadržajno i jezično – tekst je još uvijek zaštićena kreacija, nema još kompjutorizacije, koja sve uratke okuplja na jednome mjestu, pa se i tuđi tekst može kratiti ili nadopisivati. Početkom devedesetih novina se još lista po rubrikama, crne kronike su pri kraju, nitko se ne rasipa tragedijama kao atrakcijama, postoji još uvijek empatija, dobro i zlo ne izjednačuju se pod istim nazivnikom. Novinari se dijele na stručnjake za ova i ona pitanja, čitatelji imaju povjerenja u informacije, a glazbenici, glumci i redatelji u nesanicu čekaju jutarnje izdanje kako bi pročitali tekst ugledna kritičara. Postoje još uvijek profesionalni novinari i novinski pisci (autori vijesti i kolumnisti, reporteri), svaki tekst se piše, ne kuca se bezumno kao danas, senzacije se ne proizvode na prvu loptu, a trač se još uvijek smatra nižom vrstom, nedostojnom ozbiljnog novinarstva. Informacije se sakupljaju na terenu (istraživačko novinarstvo), a ne na internetu („prepisačko“ novinarstvo). Na kraju novine stoji karikatura kao predah od svega, humor je na cijeni kao kritički odmak od politike, a danas nemamo više ni humorističkog lista.

Korporacijski tornado

U romanu *Rez* Brkan nam servira tobože kriminalističku, a zapravo socijalno-psihološku priču o profesionalnom i etičkom propadanju žurnalizma, koji će kasnije zaglibiti u sve ono što Dora proživljava u romanu *Privremeno neuporabljivo*. Ubijen je branitelj i novinski reporter, a iza svega stoji krim-scena koja mu se osvetila zbog snimki ratnih zločina. Priča se pripovijeda iz ugla mnogih likova od prijatelja do sumnjivih „art“-direktora i različitim jezicima (tu je autoričino carstvo „funkcionalnih“ govora). Novinarstvo je biznis (na neki način povezan s kriminalom), *ekskluziva* je glavna riječ struke, društvene mreže histeriziraju, *podcastovi* se gomilaju, novinar je zapisničar ružnih strana svijeta od 0 do 24, suosjećanje je loša strana novinarstva, a nemilosrdan juriš do bombastične afere najveći je heroizam zaposlenika. Taj korporacijski gigant gazi sve pred sobom, bitne su grozomorne teme, a stilizacija tekstova je najmanje važna, pa su poželjni novinari-tipkači, odnosno daktilografi koji bez emocija prenose ono što im je naloženo „odozgo“. Nekada su novinari bili žrtve ideologije, danas su žrtve menadžera i pijarova koji promoviraju, guraju, forsiraju sve ono što donosi novac, bez obzira na moralnu cijenu. Nekada su ljudi tračerske novine poput *Asa* kupovali krišom da ih netko ne bi „krivo shvatio“. Danas su takve tiskovine postale legitimno dnevno novinarstvo, osobito na portalima gdje odmah ispod vijesti o stravičnu ratu u Gazi ili Ukrajini stoje hvalospjevi o folk-zvijezdama ili tekst o najskupljim domaćim razvodima. Privatni život danas je važniji od javnog, lektura, odnosno pismenost zadnja je rupa na svirali, a ime i prezime novinara stoji i iznad prizemnih nekoliko rečenica koje se guraju pod „autorstvo“. Rijetke su novine koje još drže „do sebe“. Tekstovi su sve više nalik na kupusarije, a sve manje na osmišljene cjeline. Naslovi često nemaju veze s tekstom – oni, paradoksalno, privlače

pozornost kako bi odvukli pozornost od srži teksta.

Roman *Privremeno neuporabljivo* dočarava Dorin život kao fragmente, a dijelom prikazuje i život u današnjoj globalnoj civilizaciji koja čitava nalikuje na datoteke, tražilice, programske smjernice i druge mobilne alate, i na ekranu i u svijesti ljudi. Sve više koristimo kratke rečenice u dopisivanju, a imamo sve manje strpljenja za opširan suvisao tekst, kao i za oblikovanje vlastita života u smislenu cjelinu. Jesmo li postali odraz društvenih mreža, odnosno jesmo li postali žrtve u velikoj *mreži* koju je na nas bacio tehnopolis? Krećemo li se po svojoj volji ili se u toj mreži koprcamo jer smo opet ulovljeni po tuđim željama i direktivama? Roman *Privremeno neuporabljivo* izaziva nam mnoga pitanja – kao da je poticaj za raspravu o tome gdje je nestao čovjek, gdje je nestalo novinarstvo, gdje se to razlomio svijet na tisuće jurećih staza. U velegradu postajemo sve skućeniji, on nam ne širi vidike, nego nas mrvi u okviru straha u koji nas sabija. Čovjek metropole više nije *flâneur* koji ima vremena doživljavati gradske isječke i obogaćivati ih svojim asocijativnim nizovima na lirski način. Velegrađanin je postao trkač za egzistencijalnim ciljem koji preskače sve dionice na svom putu kako mu ne bi pobjeglo vrijeme. Dokolica, nekada izvor kreativnosti, gotovo je dokinuta, a ako i postoji, u njoj žive uglavnom „gubitnici“ koji ne žive ukorak s ovim vremenom, koji nisu *in* nego *out*. Eto, svaki ljudski status dobiva engleski prefiks. Život staje u nekoliko slova.

Globalna mreža

Jesmo li svi danas u svojoj svakodnevnici *privremeno neuporabljivi*, možemo se zapitati jer je egzistencija odavna zgazila esenciju. Može li ta *privremena neuporabljivost* izazvati i *trajnu*? Može, uzmemo li u obzir da je depresija danas postala jedna od vodećih bolesti upravo zato što se čovjeku nameće

odgovornost za vlastitu sreću (što ju povijedaju *life coaches*, trgovci i ini širitelji unosna uspjeha), a ne može tu sreću doći. Nijanse vide rijetki, krajnosti su vrišteći putokazi – ili si *winner* ili si *loser*. No još uvijek postoji mali postotak stanovništva koji vjeruje da se misli i tekstovi mogu i dalje prenositi na sporiji način jer taj put nešto ostavlja za sobom, a brzina dokida i samu sebe.

Stoga se ne dajmo u grotlo besmislenih natuknica ni polovičnih vijesti, nego očuvajmo, barem u mislima, vlastiti dan! To bi mogla biti jedna od poenti ovog romana čitamo li ga dubokim psihološkim „okom“. Razmrvljenost, fragmentarnost, bezumna brzina od aritmične ljudske psihe do pompozna novinarstva može stvoriti zanimljivu konstrukciju romana, no ne i poželjnu konstrukciju stvarnog života premda smo svi njezin dio. Ovo je i egzistencijalni i društveni, a i pravi novinarski roman koji pokazuje sav jad i svu bijedu današnjeg novinarstva, što je umrlo u našem divljem kapitalizmu (možemo na prste izbrojiti svijetle strane). Možda bi trebalo stare primjerke novina sahraniti na Mirogoju, onako kako su karikaturisti za ideoloških nevremena sahranili karikaturu. Zbogom, novine, pišite nam opet!

Lada Žigo Španić

Antologija japanskog haiku pjesništva

(Dubravko Ivančan, *Antologija japanskog haiku pjesništva*, Artikulacije, Koprivnica, 2023.)

Poznato je da je Dubravko Ivančan pionir hrvatskog haiku pjesništva, ujedno i najpoznatiji i najplodniji hrvatski haiku pjesnik, koji je ujedno napisao i prvu hrvatsku zbirku haiku poezije (*Leptirova krila*, 1964.),

a vjerojatno i prvi trostih. Prvenstvo prvih haiku dijeli sa splitskim pjesnikom Tončijem Petrasovom Marovićem. Manje je poznato da je još 1966. u *Republici* (br. 8) publicirao tekst pod naslovom „Mala antologija japanskog haiku pjesništva“, koji je bio među prvim iscrpnijim prikazima japanske haiku poezije na hrvatskom jeziku.

O japanskoj poeziji pisalo se još od 1895. i bilo je više manjih prikaza u periodici. Dvadesetih godina prošloga stoljeća nekoliko napisa o *Lirici žutog istoka* objavio je Zlatko Gorjan da bi godine 1932. pod istim naslovom objavio knjigu. Godine 1936. Ante Cettineo je preveo knjigu *Moderna japanska poezija*, koju još potpisuju Lionelo Fiumi i Kuni Matsuo. Knjiga je objavljena praktički istodobno na trima jezicima – japanskom, francuskom i hrvatskom u Tokiju, Parizu i Splitu. Međutim, radi se o suvremenoj japanskoj poeziji, ne o haiku. Godine 1952. Ivan Focht, hrvatski i bosanskohercegovački filozof i mikolog, pisao je u *Republici* o japanskoj haiku poeziji, a Božo Kukulja preveo je s njemačkog i francuskog antologiju *Japanska poezija* i objavio ju 1955. U njoj je na 64 stranica obuhvaćeno razdoblje od arhajskog doba do Novog doba – razdoblja Meiji i Taisho i uz nekoliko dužih pjesama većina je waka poezije i četrdeset haiku pjesama. Godine 2018. Mladen Machiedo je objavio knjigu *Japanski haiku i jisei* kao prijevod japanske poezije s romanskih jezika.

Dubravko Ivančan je od početka kanio objaviti prošireni spomenuti napis iz 1966. u formi knjige koja bi obuhvatila reprezentativni broj haiku pjesama i stalno je prevođio, kako sâm kaže, „iz ponajboljih izdanja na europskim jezicima“, posebno na osnovi čuvene antologije R. H. Blytha u četirima svescima. Ona, kao i neke druge antologije, s obzirom na vjerodostojnost imaju potvrdu od japanskih akademskih i kulturnih krugova. Usput rečeno, autor je preveo sve haiku iz Blythovih knjiga. Antologija je

podijeljena po uzoru na japanske antologije na četiri godišnja doba i sitnopjesni u svakom dobu su po temama dodatno podijeljeni na doba, nebo i elemente, polja i planine, bogove i Bude, ljudske djelatnosti, ptice i životinje, stabla i cvijeće. Knjiga koja je trebala izići ubrzo poslije napisana u *Republici* i na kojoj je autor radio dotjerujući ju nije objavljena za života, prije svega zbog društvenih okolnosti koje su tada vladale i određena otpora, a čini se i predrasuda prema ovome pjesničkom žanru. Zahvaljujući predanu trudu autorova nećaka Ivana Ivančana, koji je rukopis priredio za tisak, ova knjiga je publicirana u Koprivnici, u srpnju 2023., a knjigu je uredio Mario Kolar.

Predgovor je napisao sâm autor koji je haiku pjesme odabrao i preveo na hrvatski jezik, pogovor je napisao akademik veleposlanik Drago Štambuk pod naslovom „Manje je više“. „Kratak pogled u život i djelo Dubravka Ivančana“ potpisuje urednik knjige Mario Kolar, a o „Ostavštini Dubravka Ivančana“ piše Ivan Ivančan. Na kraju slijedi Abecedno kazalo pjesnika s godinama rođenja i naslovima pjesama te kazalo pjesama po stranicama.

Ivančanova antologija u spomenutoj kratkoj formi pojavila se prije kapitalne Devidéove antologije pod naslovom *Antologija japanskog pjesništva i njen kulturnopovijesni okvir* (1970.). Nama, koji smo bili oduševljeni Devidéovom antologijom, njezinim pjesmama i tumačenjima kojima je profesor popratio haiku te počeli sami pisati (a to u početku znači brojkom barem stotinjak autora), Devidéovi su prijevodi bili neprikosnoveni i mnoge smo znali napamet. Zato je pojava drugačijih prijevoda u početku bila gotovo neka vrsta sablazni! No uskoro smo naučili već na temelju različitih engleskih prijevoda poznatih japanskih haiku da prijevode s japanskog jezika moramo shvatiti fluidnije negoli, recimo, pjesme starih rimskih pjesnika. To posebnije pokazuje knjiga autora imenom Hiroaki Sato *Stotinu žaba: od Matsua Bashôa do Allena Ginsberga*

(*One Hundred Frogs: From Matsuo Basho to Allen Ginsberg*), 1995.). U toj knjizi zabilježeno je preko stotinu različitih prijevoda glasovita Bashôova haiku. Ovdje možemo vidjeti i tri prijevoda Furui ya na hrvatski jezik:

Furui ya kawazu tobikomu mizu no oto	Bashô
Prastari ribnjak... jedna žaba uskoči: – zvuk vode.	Devidé
U drevnu baru uskače žaba: jeka vode	Machiedo
Stari ribnjak. Uskočila žaba. Glas vode.	Ivančan

Štoviše, s vremenom smo shvatili da drugi i drugačiji prijevodi mogu donijeti neke drugačije nijanse te da vrijedi čitati poznate haiku u različitim prijevodima. Slične varijacije drugih znanih haiku doživjeli smo i u engleskim i u hrvatskim prijevodima uključujući knjigu *Japanski haiku i jisei* Mladena Machieda (2018.). Osim toga razni prijevodi donose i haiku pjesme koje nisu u izboru drugih antologija. Npr. kod Ivančana:

Vjetar na Fujiju

Kako bih rado ponio
u svojoj lepezi
malo vjetra sa Fujija!

U njegovoj su antologiji haiku pjesme podijeljene po temama, a ne po autorima u četirima poglavljima godišnjih doba – proljeća (*haru*), ljeta (*natsu*), jeseni (*aki*) i zime (*fuyu*). U japanskim antologijama postoji i peto doba vezano uz Novu godinu (*shinnen*). Ono je u ovoj zbirci sadržano u posljednjim haiku pjesmama u zimi.

Ivančan navodi u predgovoru kako je haiku „japanska kratka pjesma od tri stiha, a nastala je također od japanske tanke ili ute, pjesme od 5 stihova, kad su joj posljednja dva stiha reducirana kao suvišna. Uobičajeni broj slogova haiku jest 5-7-5, no postoje i druge sheme, pa i sasvim slobodne varijante, kod kojih je sačuvano ono najvažnije, naime tonalitet, tj. karakter u sebi potpunog, zatvorenog svijeta, kome ništa ne manjka i nema ničeg suvišnog“. Upravo tu slobodnu formu sa sačuvanom srži – haiku trenutkom – preuzeo je autor za pisanje vlastita haiku pjesništva. U engleskom jeziku, u kojem se davno odustalo od pisanja 5-7-5, postoji zahtjev načelne sheme „s-l-s (*short-long-short*)“, tj. kratak-dug-kratak redak trostih. Međutim, autor se ne drži ni te formule, nego slobodno po osjećaju formira trostih. Zanimljivo je da je René Étiemble (1909. – 2002.), poznati francuski esejist, učenjak, promicatelj dalekoistočne umjetnosti, cijenio Ivančanove haiku, no zamjerao mu je što ne koristi slogovnu formulu 5-7-5. Étiemble je naime poznavao hrvatski jezik i Ivančanu je napisao i predgovor za zbirku haiku poezije *Život na selu*. O temi slogovne formule Ivančan kaže izrijekom: „Hotimično sam se udaljio od metra 5-7-5 jer versifikacija ne sugerira na hrvatskom nikakav značajni ritam“ („O oblicima i tehnicima moje haiku poezije“). To znači da autor piše doživljeni haiku trenutak u vizuri vlastite poetike, a sigurno nismo daleko od istine ako ustvrdimo da se slično događa i u njegovim prijevodima japanskih haiku.

U rasporedu haiku u zbirci jednak je broj haiku za proljeće i ljeto (78), nešto manje ih je za jesen (64), a najmanje za zimu (51). Ukupno je odabran i preveden 271 haiku, na svakoj stranici po dva. Među stranicama nalaze se i tri fotografije rukopisa Ivančanovih prijevoda. Naime, pjesnik je pisao iznimnim krasopisom. Početno godišnje doba „Proljeće“ označuje haiku pjesnika Kitôa:

Ah, kakav dan!

Kakvo blaženstvo proljeća u svemu!

Da, čak i jedan prosjak danas izgleda sretan!

Od pjesnika zastupljena je prije svega „velika četvorka“ haijina: Bashô (1644. – 1694.), Buson (1716. – 1783.), Issa (1763. – 1826.) i Shiki (1867. – 1902.) te haiku pjesnici prije Bashôa, npr. Sôgi (1421. – 1502.), Teitoku (1571. – 1654.) i Moritake (1473. – 1549.), kao i njegovi učenici te učenici drugih autora. Jednu četvrtinu haiku (69 od 271) u antologiji predstavljaju Bashôovi, a ako se pribroje učenici njegove škole, postotak „bašoovskih haiku“ je znatno veći. Zanimljivo je da među njima prednjače pjesme pjesnika Kikaku (30 haiku), više od drugih poslije Bashôa, Issa je zastupljen s 25, Buson sa 17, Shiki s 15 haiku. Od ostalih Ransetsu ima devet, Jôsô i Chiyo-ni po šest haiku, a svi ostali imaju od jednog do tri. I u Devidéovoj antologiji Kikaku ima najviše haiku među Bashôovim učenicima. Radi se o učeniku koga je Bashô jako volio kao suradnika, ali i često korio zbog ponekad ekstravagantnih haiku ili grubljih dosjetka u pjesmi, a on sâm je uvijek tražio sklad i prirodnost. Prisutni su i haiku triju pjesnikinja, svakako najpoznatije Chiyo-ni te Chigetsu-ni i Ochu.

Autor u antologiji, kao i u nekim svojim zbirkama stavlja naslove za svaku sitnopjesan. Haiku se načelno ne piše s naslovom, međutim u mnogim je prijevodima na zapadne jezike dodan naslov, što je očito preuzeo i autor antologije. On ima različitu funkciju, no najčešće se doima kao priprema ili udah prije čitanja. U nekim haiku naslov samo naglašava temu haiku, npr.

Proljetna kiša

Proljetna kiša!

Ogrtač i kišobran

veselo putuju cestom. Buson

U nekima naslov nadopunjuje haiku informacijama koje on nema po sebi, gotovo kao dio kratkog haibuna, npr.

Sunčevi zraci na brdu Niko
Oh, svečanog li svjetlucanja
sunčevih zraka
na mladom zelenilu. Bashô

Veče u Sagi
Kako žalosna slika!
Jedna redovnica sama stoji
Između glasova insekata! Raizan

Svome učeniku
Putniče u tuđini!
Vrati se, pokazat ću ti
istinsko cvijeće! Bashô

Uza smrt moga djeteta
Često si bio daleko
da hvataš libele.
A sada... kako daleko!... Chiyo-ni

Radi se o poznatom haiku pjesnikinje i slikarice kojoj je umro sinčić. Ovdje naslov pridodaje objašnjenje koje se naslućuje, no ipak je potrebno kako bi se haiku ispravno shvatio.

Ivančanova antologija bila je dakle započeta i zacrtana 1966. s naslovom *Mala antologija japanskog haiku*. Autorova namjera da se ona nadopuni i publicira nije se ostvarila za njegova života. Zanimljivo je pretpostaviti kako bi se kretao hrvatski haiku da je ova zbirka bila predstavljena prije Devidéove. Ne mislim međutim na neko natjecanje između dviju antologija. Devidéova knjiga je bliža Blythovim prijevodima i japanskim originalima s obzirom na to da je akademik osim znanja nekoliko europskih jezika govorio i služio se japanskim. Ujedno je opremljena mnoštvom objašnjenja dalekoistočne kulture i japanske estetike. Svojedobno je gospodin Charles Trumbull pisao u časopisu *Modern Haiku* o prihvaćanju haiku poezije u raznim

svjetskim jezicima. Njegov je zaključak bio kako je karakter nacionalnih haiku najviše ovisio o tome je li prvi ili najznačajniji dodir s haiku poezijom došao preko učenjaka ili preko pjesnika. Npr. u Francuskoj su pjesnici imali primat u tom prijenosu i shvaćanju. Na anglofonskom području, premda su pojedinačni haiku bili pisani ranije (Poundova pjesma „Na stanici metroa“ još 1913.), pravi haiku pokret je nastao s *beat*-pjesnicima kojima su haiku poeziju i zen-budizam predstavili učenjaci (Harold Gould Henderson, Alan Watts, John Cage, Daisetz Suzuki, i R. H. Blyth). Pitanje je bilo hrvatski haikuisti slijedili formalno slobodniji stil haiku, koji je sugerirala čvrsta „onji-formula“ uz unutarnji diktat klasične haiku pjesme (jednako prisutnog i kod autora), da je Ivančanova antologija imala priliku pojaviti se prije ili u isto vrijeme kada i Devidéova? Kako autor napominje u predgovoru, akademik Vladimir Devidé nesebično mu je pomagao savjetima oko uređivanja ove antologije, a u svojoj antologiji posebno je istaknuo Dubravka Ivančana kao prvoga i najboljega hrvatskog haiku pjesnika.

Antologija japanskog haiku pjesništva Dubravka Ivančana predstavlja novost u našem poznavanju i novom prepoznavanju japanskog haiku. Ona u isto vrijeme ima i povijesnu vrijednost (s obzirom na vrijeme nastanka) i još važniju aktualnu vrijednost za haiku pjesnike i sve one koji vole haiku pjesništvo i njegovu svježinu. Poznavajući opus Dubravka Ivančana, ona nosi prepoznatljiv pečat Ivančanova pisanja vlastite haiku poezije koji dobro poznajemo preko njegovih brojnih zbirki.

Zahvaljujući Ivanu Ivančanu, koji se angažirao i priredio rukopis, te Mariju Kolaru, koji je knjigu uredio, uza sve rečeno ispravljena je i jedna nepravda s obzirom na tadašnje okolnosti koje nisu dopustile da se publikacija antologije dogodi davno prije.

Tomislav Maretić

Ekstazis arhepoetskog diskurza

(Anne Carson, *Razstvaranje*,
Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb,
2023., preveo Miroslav Kirin)

Anne Carson u hibridnoj knjizi *Razstvaranje* donosi amalgam filozofijskoga, teorijskog, gnostičkog, filmskog, muzičkog, književnog i likovnog diskursa koji su prožeti temom poništenja jastva procesom razstvaranja. Teme uzvišenog, ljubavi, ljubomore, poništenja i stvaranja, Bog i jastvo, sve je to dubinskim uvidima prožeto u svih trinaest cjelina ove knjige. Carson povezuje esej i poeziju, stvara arhepoetski diskurs – izvore iz starih spisa uključuje u vlastitu poetsku riječ. Donosi ludičnost, inscenira opere i oratorije kako bi što zornije prikazala odnose poput ljubavi i ljubomore, koji su i geometrijskim oblicima apstrahirani kao trokuti te nudi misao postavljenu u razne književne vrste, dokumentarni film i u likovnost.

Anne Carson eruditsko znanje odlično prepleće sa svakodnevnim iskustvom, ističe jedna od recenzentica Dubravka Đurić. I u tome jest posebnost te pjesnikinje koja se školovala na Sveučilištu u Torontu, a predavala klasičnu književnost i kreativno pisanje na sveučilištima diljem SAD-a i Kanade. Carson je u književni život ušla 1981. kada je obranila doktorsku radnju o antičkoj pjesnikinji Sapfi, a taj će rad biti važan i za nastajanje njezinih drugih knjiga.

Uostalom, i u knjizi *Razstvaranje*, koju je odlično preveo Miroslav Kirin, jedan je esej posvećen upravo Sapfi, pjesnikinji koja se proslavila poezijom o ljubavi, a živjela je u sedmom stoljeću prije Krista na otoku Lezbosu. Tumačeći njezine pjesme, primjerice 34. fragment, koji je sačuvalao drevni književni kritičar Longin, Carson u okviru teme ljubavi nalazi i duhovni aspekt Sapfine poezije, kada njezin lirski subjekt pada u ekstazu, a to stanje ekstasis je „stajanje izvan

sebe“ i znači zapravo bivanje izvan svojeg tijela. Metafora iz stiha „bljeđa od trave već sam“ hiperbolički govori o tom stanju kada se izlazi iz vlastita središta, a osjetila se prazne. Na taj se način ističe i beskompromisnost ljubavi koja se usuđuje: „Ljubav se usuđuje sebe ostaviti iza, ući u siromaštvo“. Usuditi se, to uostalom i jest kreda još jedne iznimne žene kojoj Carson posvećuje esej, Marguerite Porete. Ona je spaljena u Parizu jer je napisala knjigu o ljubavi prema Bogu, koju je papinska inkvizicija odredila kao heretičku. U knjizi *Zrcalo jednostavnih duša*, ujedno i teološkoj raspravi, ona ističe kako ljudska duša može proći sedam različitih faza ljubavi od „kipuće želje“ do ekstaze u kojoj se također duša uznosi izvan vlastita bića i ostavlja sebe iza. I upravo u tome i jest sličnost sa Sapphom. Zbiva se odmak od sebe, od vlastite slobodne volje koju je dao Bog i koja se Bogu prepušta. I ona metaforom osiromašenja prikazuje stanje metafizičke negacije: „Ja koja sam u ponoru apsolutnog siromaštva.“ A uz Boga veže, kao i Sappha, ljubomoru: „On to pokazuje svojim djelima koja su me potpuno lišila mene same i stavila u božansko zadovoljstvo bez mene.“ Njezino ja odvojeno je od sebe, bačeno u siromaštvo, a Porete propituje i vlastito ljubavno-erotsko osjećanje prema Bogu, koje ju stavlja u ropski položaj u odnosu na nju samu, a to je drama poništenja sebe, voljenja sebe ili voljenja tog što je voljena, kada se ne može niti odbiti niti poreći ljubav i kada se doslovce gubi svijest do ogoljenosti i razzsredištenja. Treći dio eseja odnosi se na filozofkinju Simone Weil koja se je također željela ukloniti i dospjeti do Boga. Upravo je ona sebe odredila kao sjenu: „Ja je samo sjena koju bacaju grijeh i zabluda kad zaustavljaju svjetlost Božju...“ Weil i jest ona koja je stvorila neologizam „razstvaranje“. To jastvo i jest ono što se ostvaruje u jeziku, i ne odnosi se samo na nas, ništa nije naše, a prepustanje Bogu je vraćanje izvoru. Vraćanje života onom tko nam ga daruje. I upravo zato se i događa razstvaranje, odno-

sno potiskivanje sebe iz središta. Iščežuće je nužnost, kao i traganje za ništavnim, i na kraju pribjegavanje vlastitu nestajanju, inscenacija u kojoj se svakodnevni život i filozofija pretapaju, a smrt je naposljetku gola činjenica.

Carson fascinantly opisuje ta stanja kod spomenutih autorica, kada one nestaju iz sebe kako bi gledale u odsutnosti. I na kraju se tim uranjanjima, upijanjima Bog i duša sjedinjuju. I gdje je tu na kraju pisac i njegovo jastvo? I to je važno pitanje koje Carson potiče, biti pisac je stvaranje tog „ja“ iz kojeg se dobiva glas. Autorice se, može se i to pitanje postaviti, opet okreću autoritetu koji ih ne potvrđuje. Perete je tek u ovom stoljeću priznata kao autorica *Zrcala*. I tako se stvaraju slike o moćnim piscima i heretičarkama. Misli se odvajaju od tijela, odvođe ga izvan prostora, prolaze kroz ja autorice kako bi ga upoznale, pa i uništile. I nije slučajno da su o Marguerite Porete suvremenici govorili kao o „lažnoj ženi“. Nije nevažno spomenuti kako su knjigu zbog koje su ju spalili svećenici sačuvali, prepisali nakon njezine smrti i tekst prenosili kao anonimno pobožno djelo kršćanskog misticizma sve do 1946. kada je talijanski znanstvenik ponovno povezo *Zrcalo* s imenom njegove autorice, a time se vraća njezino poništeno autorstvo na svoje mjesto. Perete je ona koja piše.

A ona koja je u ovu knjigu uklopila i vlastitu poeziju, vrhunska pjesnikinja Anne Carson, njom rastvara „spužvaste tajne večeri“, piše o ljubavi, majci kao ljubavi života, o oceanskom osjećaju ljubavi i o otplaćivanju duga. Carson tako vješto povezuje metafizič-

ko i svakodnevno, književne intertekste sa zanosom, tako da njezina poezija nikad nije knjiška, bez života, nego uronjena u sva ta rubna stanja života, ljubavi i smrti, u nedohvatnu cjelinu. Možda bismo na ovom mjestu sve to mogli ilustrirati pjesmom „Nema luke sad“: „U drevnoj borbi daha sa smrću dobiven je još jedan san. / Prihvatismo ponudu za kuću. / U zbroju dijelova / gdje su dijelovi? / U tišini (ondje) lišće i prozori čekaju. / Prazno uže za rublje siječe noć što pada. / A jadikujući za izgubljenom odorom nebeske svjetlosti / anđeli i otpad zovu klizeći pokraj naše još zaboravljene kapije.“

Carson raspjevano, s rapsodijom, teatrično u činovima i prizorima piše o uzvišenosti kod Longina, a dok ju čitamo, postiže se upravo isti učinak kao kod Longina, parafraziram, naša se duša na neki način prirodno uzdiže obuhvaćena nekim plemenitim zanosom i radošću kao da je ona sama stvorila ono što je pročitala.

Treba istaknuti i vrlo zanimljivu naslovnicu knjige, posvećenu Simone Weil. Idejno rješenje ponudio je sâm prevoditelj Miroslav Kirin, a izvedbeno Ana Pojatina. Riječ je o *Portretu mlade žene* slikara Rogiera van der Weydena iz 1435. godine u koji je kolažom utisnuta fotografija Simone Weil. To pretapanje lica nosi mnoga povijesna, ali i duhovna značenja i svojom dinamikom kao da simulira razstvaranje osobe, ocrta njezine razne dimenzije. Uz pretapanje lica na naslovnici je i pretapanje imena autorice Anne Carson i naslova njezina djela *Razstvaranje*.

Darija Žilić

Isprika Uredništva:

U prošleme (5 – 6, 2023.) dvobroju došlo je do previda kod imena engleske književnice Virginije Woolf, koje je bilo krivo napisano, te se Uredništvo ispričava na ovom previdu.

KRONIKA DHK – srpanj, kolovoz 2023.

Upravni odbor DHK

– 7. srpnja 2023.

Održana je Sjednica Upravnoga odbora DHK. Na temelju članka 48. Statuta Društva hrvatskih književnika, raspisanog natječaja od 20. lipnja 2023. i na detaljno razrađenoj koncepciji časopisa, Upravni odbor izabrao je i imenovao uredništvo časopisa *Republika* u sastavu Tin Lemac i Livija Reškovic. Na istoj Sjednici Upravnoga odbora DHK prihvaćen je i izglasan prijedlog predsjednice o utemeljenju Odbora počasnih članova – podupiratelja DHK.

Djelovanje ogranaka DHK

– 11. srpnja 2023.

Održana je Izborna skupština Istarskoga ogranka DHK na kojoj su, među ostalim, birani novi članovi Upravnoga odbora za iduće mandatno razdoblje. Prihvaćeno je Izvješće o radu (2020. – 2023.) i Financijsko izvješće. Novi Upravni odbor u razdoblju od 2023. do 2026. godine djelovat će u sastavu: Vanesa Begić, Boris Domagoj Biletić, Mate Ćurić, Nada Galant i Daniel Radočaj. UO je za predsjednika Ogranaka izabrao Borisa Domagoja Biletića.

– 21. srpnja 2023.

Održan je Književni kompas Sisačkomoslavačke županije u Lekeniku, s naglaskom na domaćim autorima Ratku Bjelčiću i Slavici Sarkotić. Ovaj se projekt Društva hrvatskih književnika održava uz potporu Ministarstva kulture i medija RH i Sisačkomoslavačke županije.

– 18. srpnja 2023.

Na *Poeziji s balkona*, književnom performansu za prolaznike i ljubitelje poezije na riječkome Korzu, svoju su poeziju čitali Nadija Rubeša i Davor Grgurić, članovi riječkoga ogranka Društva hrvatskih književnika.

– 19. srpnja 2023.

Objavljen je jubilarni 25. *Zbornik Đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara*, koji objavljuju Ogranak Matice hrvatske u Đakovu i Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski Društva hrvatskih književnika. Dobitnica Nagrade „Julije Benešić“ 25. Đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara je književna kritičarka, prevoditeljica i znanstvenica Željka Lovrenčić za knjigu kritika *Samo kritično, molim* (Biakova, Zagreb, 2022.), a kazališna kritičarka Anđela Vidović dobila je Povelju uspješnosti za kritike objavljene u elektronskim i tiskanim medijima.

– 28. kolovoza 2023.

U izdanju Istarskoga ogranka DHK objavljen je roman, svojevrсна romansirana povijest Grada Rijeke u XX. stoljeću, *Papirnat konj* Osvalda Ramousa (1905. – 1981.). Objavljen je u ediciji *Istra kroz stoljeća*, sunakladnici su Istarski ogranak DHK Pula i Čakavski sabor Žminj, s talijanskoga je prevela Lorena Monica Kmet, a urednik je dr. sc. Boris Domagoj Biletić.

– 28. kolovoza 2023.

U izdanju Istarskoga ogranka DHK (Knjižnica *Nova Istra*) objavljena je knjiga poetsko-filozofijskih eseja i studija *NITI-*

NTT Dragutina Lučića Luce, urednik dr. sc. Boris Domagoj Biletić.

Ostale aktivnosti DHK

– 2. srpnja 2023.

Na Festivalu knjige u organizaciji Matice hrvatske HRT je snimio razgovor između predsjednice DHK dr. sc. Hrvojkje Mihanović-Salopek i predsjednika Matice hrvatske Mire Gavrana. Tema je bila suradnja između DHK i Matice hrvatske, pa je već za jesen najavljen okrugli stol posvećen Ivanu Kušanu. Predsjednica dr. sc. Mihanović-Salopek je također sudjelovala na Festivalu i kao predstavljatelj knjiga i izdanja Ogranka Matice hrvatske iz Podstrane kod Splita.

– 5. srpnja 2023.

Na svečanoj dodjeli u Vrgorcu dodijeljena je Nagrada „Tin Ujević“ Ivanu Klariću za zbirku pjesama *Magnitude* (Naklada Bošković, Split, 2022.).

– 7. srpnja 2023.

DHK je objavio Izjavu na teze srpskih filologa i povjesničara književnosti te njihove pokušaje prekranjanja granica nacionalnih književnosti. DHK je u potpunosti podržao zajedničku Izjavu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Matice hrvatske, napose iskazanu potrebu o pojačanoj skrbi za hrvatski jezik i nacionalnu književnu baštinu.

– 7. srpnja 2023.

Dodijeljena je Nagrada Fonda Miroslava Krležu Igoru Zidiću za knjigu *Jesmo li živi? Polemike, rasprave, govori 1968-2014* (Matica hrvatska, Zagreb, 2022.), a Borisu Domagoju Biletiću dodijeljena je Povelja Fonda Miroslava Krležu za zbirku izabranih pjesama *Hvatanje zraka* (Matica hrvatska, Zagreb, 2021.).

– 10. srpnja 2023.

U sklopu 4. međunarodnog haiku natječaja na temu zvijezda, hrvatskom književni-

ku Goranu Gatalici dodijeljena je Nagrada „Katanogahara Monogatari“. Nagradu je dobio za haiku: *žrtve rata / zamjenjuju zvijezde / jedna po jedna (victims of war / replacing the stars / one by one)*.

– 12. srpnja 2023.

Objavljeni su Rezultati Natječaja za poticanje kulturnih aktivnosti na području književnosti, prevodilaštva i ilustracije iz Fonda za kulturu, prikupljenog od naknada za javnu posudbu za 2021. godinu.

– 14. srpnja 2023.

Objavljen je novi dvobroj časopisa *Most / The Bridge* 1–2/2023. s temom: Marko Gregur.

– 18. srpnja 2023.

Na 38. Štipskom kulturnom ljetu 2023. godine predstavljena je dvojezična (na hrvatskom i makedonskom jeziku) zbirka pjesama *Don Quijote na Petoj aveniji* Tomislava Marijana Bilosnića. Zbirku je preveo Kiril Panajatov i predstavljena je u OMC „Kiro Gligorov“ u Štipu u organizaciji Štipskog kulturnog ljeta, OMC „Kiro Gligorov“ i Zajednice Hrvata u Štipu.

– 19. srpnja 2023.

DHK je zaprimio pismo zahvale na suradnji koje je uputila izvanredna i opunoćena veleposlanica Republike Bugarske u Republici Hrvatskoj na odlasku Nj. E. Genka Georgieva.

– 19. srpnja 2023.

Održan je prvi sastanak Uredništva *Republike* u sastavu Tin Lemac i Livija Reškovic. Uredništvo je donijelo odluku da će jedini kriterij pri odabiru tekstova biti kvaliteta tekstova i pozvalo članove na suradnju.

– 21. srpnja 2023.

Objavljen je poziv autorima i nositeljima autorskoga prava za regulaciju i isplatu pripadajućih naknada na temelju književnih djela.

– 3. i 4. kolovoza 2023.

Održana je 27. kulturno-umjetnička manifestacija Dobrojutro more u Podstrani. Ovogodišnjim laureatom proglašen je hrvatski pjesnik Ivan Rogić Nehajev, kojem su predsjednica DHK Hrvojka Mihanović-Salopek i predsjednik Ogranak Matice hrvatske u Podstrani Mario Tomasović uručili plaketu *Dobrojutro more* za velik i neizostavan doprinos hrvatskoj književnosti. Prve večeri predstavljena je antologija hrvatske antiratne lirike pod nazivom *Cvrčci u trubi*, a druga večer započela je likovnom izložbom članova LU „Ante Kaštelančić“ iz Podstrane na temu more. Na književnom dijelu večeri stihove su čitali pjesnici: Krešimir Bačić, Tomislav Domović, Biserka Goleš Glasnović, Vlatko Majić, Ivica Glogoški, Goran Gatalica, Hrvoje Barbir, Josip Živković, Dragan Vučetić, Divna Ban Bakota i Petar Šitum.

– 9. i 10. kolovoza 2023.

U Posušju, u povodu proslave Dana Općine Posušje, održano je Svečano otvaranje spomenika Posuškim velikanima – Posuški Zrinjevac, svečana dodjela Stipendije „Benjamin Tolić“ najboljem učeniku Gimnazije fra Grge Martića u Posušju, svečana dodjela književne Nagrade „Benjamin Tolić“ za najbolju knjigu zavičajne tematike i kulturnog identiteta, kulturni događaj Sjećanje na Benjamina Tolića, politička misao

Benjamina Tolića i predstavljanje posthumne knjige Benjamina Tolića *Stojim pred vama*. Organizatori su bili Općina Posušje, Zavičajno društvo Posušje u Zagrebu, Ogranak Matice hrvatske u Posušju, Zaklada Društva hrvatskih književnika u BiH.

– 17. kolovoza 2023.

DHK je prenio tekst akademkinje Dubravke Oraić Tolić u vezi s prijedlogom Zakona o hrvatskom jeziku u kojem objašnjava potrebu za Zakonom.

– 30. kolovoza 2023.

Emitiran je intervju s predsjednicom DHK, Hrvojkom Mihanović Salopek, u emisiji *Osvrti* na TV Jadran.

– 31. kolovoza 2023.

European Writers' Council, udruženje književnika čiji je član i DHK, pokrenuo je mrežnu stranicu www.againstwritoids.org, čiji je cilj sagledavanje odnosa književnosti i umjetne inteligencije.

Preminuli članovi DHK

Dana 23. srpnja 2023. u 93. godini života preminula je s. Marija od Presv. Srca Anka Petričević.

Dana 27. srpnja 2023. u 87. godini života preminuo je Josip Meštrović.

KIM SOMBOLAC